Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
Toronto Public
Libraries

ETROPOLITAN
ORONTO
ENTRAL
IBRARY
nguages Centre

Adolfs Erss

MUIŽNIEKI

ROMĀNS

GRĀMATU DRAUGS

LAV 18932

METROPOLITAN
TORONTO
CENTRAL
LIBRARY

Languages Centre

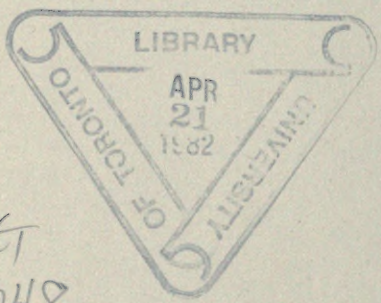

PG
9048
E78M84

MAY 7 1975

Pirmā nodaļa

Pēdējās atvases

Pie klasiskām kolonām. — Labiņie kukainīši. — Tukšas istabas.— Vecais sulainis starp senātnes ēnām. — Proskas sapnis. — Poļu muižnieki Lietuvā. — Valenšteina armijas vachtmistrs, vai Zemgales puisis.

— Kondraš, neaizmirsti paņemt pie Leibas plaušas un četras mārciņas maltas gaļas suņiem. Plaušas un maltu gaļu. Tad pie Antonova nopērc divas govu ķēdes un desmit pēdas pakavu dzelzs. Desmit pēdas, neaizmirsti. Aptiekā paņem vienu bundžu žurku zāļu, augšā atkal ieviesušās peles. Gurķus nodod vienu muciņu pie Vitkauska, otru Hļebņika restorānā. Pastā nodod šīs vēstules bērniem uz Varšavu un izņem piemaksas vēstuli. Atpakaļ braukdams, iegriezies Girdišķos, nodod paņai labas dienas un saki, lai brauc pēc sivēniem. Neaizmirsti labas dienas. Ja paņi Sofija svētdien brauc uz baznīcu, lai paņem līdz priekš manis jauno sapņu grāmatu. Tagad vari braukt, tas viss. Sešos būsi mājā. Neaizmirsti sapņu grāmatu.

Tā runāja sieviete, kuŗa vīrieša pusmētelī un jērnīcā izskatījās pēc muciņas ar tējkannas sildītāju virsū. Pusmēteļa kabatas bija ierijušas runātājas rokas. laukā atstādamas tikai piedurknes, ko laiks un lietošana sakrunkojuši ermoņikās. Sieviete stāvēja uz mājas palieveņa, kuŗu apaļas un baltas atbalstīja sešas klasiskas kolonas ar doriskiem kapiteļiem, kā ieeja svētā templī, un viņā klausījās par Kondrašu nosauktais, sarkanā pus-

kažociņā iejostais vīrs ar izspurušām kaķa ūsām, izlūzušu priekšzobu, gaŗu burkāna seju zem spīdoša cepures naga un pātagu saspiestā dūrē.

Viņš stāvēja pie zirga galvas, gar kuŗu varēja saredzēt ores redeles un aiz redelēm divas muciņas, domājams, pieminētās gurķu muciņas, un uzmanīgi klausījās rīkojumā, ko liktin viņa galvā lika, dažas vietas atkārtodama un uzsvērdama, sieviete zem kolonnām.

— Saprotu, paņi, saprotu, — viņš atbildēja un saņēmis grožus, kāpa orē, dubļus no ūdens zābakiem noberzis pie rumbas. Muciņa zem kolonnām stāvēja nekustoša un vēroja.

Tā bija Karlovas muižas īpašniece zem slaidām muižas kolonnām.

Kad Kondrašs jau bija aizbraucis līdz muižas vārtiem, viņa vēl sauca pakaļ:

— Dzirdi, dzirdi, Kondraš, vēl viena lieta, gandrīz piemirsu. Tagad pat iegriezies Katiņinkos, lai pans Švarckops sūta meitas kartupeļiem lakstus griezt, pans Bobickis, laikam, aizmirsis paziņot, ka šorīt neatnāca. Un vēl paņem pie Korņeja divus gabaliņus vijolīšu ziepju un vienu suņu suku, tādu pašu, kā pavasarī.

Kondrašs sevī gan šaubijās, vai to visu varēs galvā paturēt. Negadījās vien reiz vien, kad viņš no pilsētas atgriezās ar vienu zābaku un bez zirga, kuŗu ieķīlāja Hļebņika restorānā, nepārvezdams pat žurku zāļu.

— Klausos, paņi, — viņš atbildēja.

— Tagad brauc! — sacīja paņi.

Kondrašs aiz vārtiem ātri nogrima pakalnē, pa kuŗu ceļš no muižas ieslīdēja līdzenos tīrumos, no kuŗiem labība jau bija aizvesta un kur dzeltenos rugājos govis ar noliektiem kakliem ēda, kā kustoši riju jumti. Gans uzvilka gaŗu dziedienu un aprāva, viņš jau skrēja uz kartupeļu lauka pusi, kas pelēki iedzeltens stiepās līdz pļavai.

Atvērās logs un sasarkusi sejiņa, kā lieldienu ola, runāja: — Paņi Skuļtecka, paņi Skuļtecka, ēdiens gatavs.

Kad Kondraša vairs nebija un arī lieldienas ola pazuda zem loga vāka, paņi Skuļtecka sauca:

— Rajok, Rajok, Rajok! Družok, Piļčik, Družok, Piļčik, nākat! Labiņie, mīļiņie, mazie kukainīši, nākat, nākat. Jūs par daudz noskrienāties, paliksat pavisam vāji. Neesat ēduši.

Pienāca trīs suņi: Rajoks, Družoks un Piļčiks: viens melns ar baltiem raibumiem, otrs balts ar melniem raibumiem, trešais pusbrūns, pusmelns. Visi platām mugurām un spīdīgu spalvu, no branguma nevarēdami paskriet, bet soļodami kā flegmātiski kroga papi. Sarkanas mēles, kā strīķus izkāruši un ar virslūpu smaidīdami, viņi skatījās savā saimniecē un gaidīja, ko tā pavēlēs.

Paņi visus noglaudīja un atvērusi durvis, ielaida:

— Ejat nu brokastīs, ir jau gatavas. Tad varēsat atpūsties.

Suņi luncināja astes un, liekas, strīķi izstiepās vēl garāki.

Paņa ar suņiem iegāja desmit logu garājā mājā, kuŗai viens gals bija divu stāvu ar gaisa balkonu. Tā bija Skuļtecku muiža Lietuvā. Zem logiem vēl ziedēja rudens puķes — asteres un saulenes, pagalmā divas vecas liepas, pie klēts bērzs ar stārķa ligzdu, aiz klēts augļu dārzs aizklāja pasauli, kuŗā debesi ar zemi saturēja kopā tāla meža vīlīte starp pārvaldnieka māju un staļļa galu. Tur varēja redzēt arī dzirnavu ezera galu, kā spīdošu dunci. Aiz kungu mājas parku galotnes kopā salīdušas.

Te valdīja paņi Skuļtecka, iedama no klasiskām kolonām uz pārvaldnieka māju, no pārvaldnieka mājas uz stalli, no staļļa uz kalpu māju aiz klēts, no kalpu mājas uz kūti — arvienu vīriešu pusmētelī, kuŗu valkāja arī Skuļteckis, kad bija dzīvs un gāja šīs pašas tekas.

Viņa valdīja ar uzstāšanos, balsi un izskatu, bet galvenie rīkotāji bija pārvaldnieks Bobickis un Kondrāšs — vienā personā kučieris, staļļa puisis un vagars.

Kopš divi Skuļteckas dēli, Broņislavs un Stefans Varšavā mācījās, māte mājā dzīvoja viena ar saviem

trim suņiem, apteksni un veco sulaini. Pēc vīra nāves viesi pie viņas reti brauca un augšas istabas bija noslēgtas. Tikai peles tur pa naktīm grabinājās un baidīja māņticīgo apteksni Prosku.

Proskai bija vientuļīgi divdesmit divās tukšās istabās, kur stāvēja tikai ar pelēku drēbi apvilkti krēsli, kā miroņi, kā apburtas dvēseles. Viņai likās, ka zem pelēkiem apvelkiem sastingušas veco lielkungu nedzīvās sejas. Vecais sulainis, kuŗš pats izskatījās kā ēna no viņpasaules, ap viņiem dienu no dienas neapnicis varēja locīties ar putekļu lupatu, dzenādams kodes un suņu pēdas, ko pienēsāja Rajoks, Piļčiks un Družoks, kuŗi drīkstēja skraidāt visās istabās un gulēt uz krēsliem un dīvāniem.

Arī sulainim nebija cilvēku ar ko runāties, un viņš runājās ar krēsliem, it kā tie būtu dzīvi. Nebija vecums vien, kas viņam to lika darīt; arī vientulība un lielais mājas klusums, kas te ienācis, jo peļu troksni viņa vecās ausis sen vairs nedzirdēja; viņš ticēja, ka peles iznīdētas ar Kondraša žurku zālēm, ko viņš no pilsētas veda katru nedēļu. Klusumu vēl pavairoja vājā dzirde, kuŗā sulainim bija izdzisuši daudzi pasaules trokšņi. Pasaule viņam likās kļuvusi klusāka un rāmāka un arī pašam dvēsele mierīgāka. Arī aču gaismā viņš atrastu krēslu, ja nebūtu saradis ar šīm istabām tā, kā viņās gandrīz nekas nebija jāskatās. Tāļāk par lieveņa kolonām viņš nebija gājis trīs gadus, kopš Stefans un Broņislavs aizbrauca uz Varšavu.

Kad vakaros māja laidās miegā, bet sulainim acīs miega nebija, viņš ar sveci gāja lielā viesu istabā, apsēdās atzveltnī, kā to dzīvs darīja jauno Skuļtecku vectēvs, un kāju pār celi pārlicis, žodu krūtīs atspiedis, runājās ar krēsliem:

— Kaut jūs zinātu, kas tā bija par dzīvi. Vecais lielskungs, tas tik bija cilvēks. Viņš pats bija protestants un mīlēja tautu. Ar tevi izrunājās, kā katrs cilvēks. Viņš bija grāfs, bet pār grāfu aizliedza sevi saukt, ar grāfa dokumentiem noslaucījis... Kas man doku-

ments, es pats esmu dokuments — teica. Un strādāja. Atceros, ka pats viņš veda mēslus uz tīrumu. Un dzīvoja. Otrā dienā jau viesības ar kungiem no desmit muižām, te visas istabas bija pilnas gulētājiem. Dārzā klāti galdi, kā lūzt. Vakaros tāda illuminācija, kā nakts kļuva diena; parkā dega darvas mucas, gar pili visgaŗām lāpu rinda; bengāliskas ugunis un raķetes ar spokainu gaismu apspīdēja kungu un dāmu sejas, kas kļuva sārtas, zaļas un baltas. Vīna muca stāvēja uz galda un pildīja glāzes līdz rīta gaismai. Tad visi jāšus zirgos pazuda mežā. Dažreiz nerādījās pa divi dienas. Pats kungs visiem priekšā — tā mans vectētiņš ar Valenšteinu ieaulēkšoja Prāgā, viņš arvien teica. Reiz ar Mariampoles grāfu saderēja, ka vasarā kamanās brauks pa sniegu no šejienes līdz grāfa muižai. Un tiešām. Pasūtīja piecus vilcienus smalkā cukura, sasauca divi simti zemnieku ar zirgiem un divdesmit piecas verstes gaŗo ceļu nobēra ar cukuru. Tas tik bija brauciens: seši zirgi priekšā, kamanās lielskungs un grāfs, es livrejā, blakus kučieriem. Derībās mans lielskungs vinnēja muižu un baznīcu. Tā bija protestantu baznīca, kuŗu katoļu grāfs gatavojās slēgt. Tagad baznīca palika. Pēc tam veselu nedēļu bija dzīres.

— Re kā jūsu grāfu savinnēju, — lielskungs visu nedēļu skandināja katoļu muižniekiem ausīs; tie sprāga no ādas. Bet lielskungs ar viņiem satika, un viņi to mīlēja, jo nekur negāja tā, kā pie mūsu lielkunga un neviens nebija tik priecīgs, kā viņš. Bet brīžiem diezin kas viņam notika. Visu dienu un nakti viņš varēja pavadīt tepat šai atzveltnī drūms un sagrauzts. Ne ar vienu nerunāja, neviena nelaida klāt. Negāja pie galda, sēdēja ar vīna pudeli un cigāru kasti. Kas viņa domas tad varēja uzminēt? Vai tas bija grēks, vai mīlestība, vai cita nelaime, kas viņu grauza, nezinu. Reiz caur atslēgas caurumu dzirdēju, ka viņš staigāja pa istabu un deviņas reizes atkārtoja vārdu:

— Elīza, Elīza, neaizmirstamā.

Citreiz viņš nopūtās: — Grēks, tāds grēks! Vai es būtu tas, pie kā tēvu grēki taps piemeklēti?

Citreiz viņš, sviezdams glāzi pret sienu, kliedza: — — Nav mērķa dzīvot!

Kādreiz viņš laikam mēģināja nodurties uz vectēva zobena. Viņš mani pasauca:

— Kristafor, atnes zobenu ar zaļo akmeni. Es atnesu. — Viņš aplūkoja tā asmeni un mani izsūtīja laukā. Pēc brīža viņš atkal mani pasauca. Tad pielika sev pie krūtīm zobenu un sacīja:

— Kristafor, es tev pavēlu, nodur mani, man pašam roka neklausa.

Es pārbijos:

— Kungs Dievs — tas ir grēks!

Viņam zobens izkrita. Es to pacēlu un izgāju. Kad pilngadīgs nāca viņa dēls, Stefana tēvs, un varēja uzņemties muižas saimniecību, lielskungs aizbrauca uz ārzemēm un vairs neatgriezās. Pēc tam es viņa neredzēju, un nezinu, kas ar viņu noticis, jo mājā par šo lietu nerunāja.

Jaunais lielskungs apprecēja katolieti un pats pārgāja katoļos. Tad še ieradās citi ļaudis. Tiem vairs nebija vecā plašā vēriena. Viņu darbi un sarunas bija sīki: aiz garlaicības sarīkotas medības, retas viesības, kas neilga vairāk par vienu vakaru, un sīka dzeršanauda. Jā, dzīve iet pretim sīkmanībai un taisās izdzist. Jūs, no Parīzes vestie krēsli, varat mierīgi gulēt, ietinušies savos līkautos, jūsu vairs te nevajadzēs. Kad izlaists ritenis sāk stāties, tas nevar ieskrieties, viņam jākrīt. Te ir ievestas smalkas manieres, aristokratisks tonis, te vairs nedzird tautas valodu, ko runāja vecais lielskungs. Kad jaunie vasarā atgriežas no Varšavas, tie ir ar pieklājības pakulām piebāztas lelles. Es viņus neprotu apkalpot un man gribās būt pie vecā lielkunga. Es ceru, ka viņš mani pieņems, ja viņā pasaulē sulaiņa amats pastāv.

Vecam sulainim acīs nebija miega, un tā viņš runāja pāri pusnaktij, kā ēna no sava kunga ciešanu nak-

tīm, no viņpasaules atnākusi pasēdēt savā atzveltnī. Viņš atdzīvojās pagātnes atmiņās, pulcēdams ap sevi pazudušas un mirušas personas, kuŗas vecam lielkungam palīdzēja iztērēt Karlovas muižas ienākumus, kuŗiem, liekas, nebija gala, ne malas. Kad svece bija izdegusi, Kristafors piecēlās un gāja savā istabā gulēt. Proska gulēja blakus istabā un baidīdamās no spokiem, durvis turēja vaļā.

Proska, miegā dzirdēdama soļus, satrūkās un pamodusies sauca:

— Kas tur?

— Es. Pabeidzu putēkļus slaucīt, — Kristafors atbildēja.

— Vai tu nedzirdi, kā peles skraida?

— Tu maldies, jau trīs gadi es nedzirdu nevienas peles, Kondrašs tās nozāļojis, — sulainis atbildēja, nolikdams tukšo svečturi uz galda.

Veci cilvēki pazaudē vārdu, vārdā viņus vairs nesauc. Veco sulaini Proska sauca par tētiņu.

— Vai tu, tētiņ, bez uguns redzēsi apgulties? Aizdedzini lampiņu.

— Es, meit, te redzu arī ar rokām un kājām. Es sajūtu, — viņš atbildēja, noģērbdamies un guldamies savā gultā.

Proska no otras istabas vēl stāstīja:

— Es redzēju sapni. Stefans deva man baltmaizi. Es neņēmu, tad viņš uzmeta lūpu un skrēja projām, gar muižas kalnu uz leju, tā kā uz leju vien, kamēr tālumā palika mazs kā muša. Tad viņš atkal bija pie manis un gribēja mani nobučot, bet tu izjauci. Būtu vēl slaucījis putēkļus, kamēr izsapņoju līdz galam.

— No Stefana tu, meit, sargies. Jau pagājušā vasarā viņš tevī skatījis tādām acīm, it kā uz lūpām tev medu smērētu. Tu esi diezgan jauna un es diezgan vecs, lai tevi sargātu. Ja tu zinātu, kāds bija vecais lielskungs. Tādu babņiku. Dēla dēls viņa izskatā. Ja viņš būtu vectēva garā arī izdarīšanā, būtu labi, bet ļaudis izsīkst. Paaudzes neatkārtojas.

— Par mani, tētiņ, nebīsties. Kas ta paņičs man var būt par līgavaini? Pati saprotu. Bet precēt mani viņš jau solīja, lai tikai ielaižoties. Labi, ka drīz aizbrauca. Viņa skats ir tāds, ka pavedina lēkt viņā no balkona. Bet viņa mīlēt es nedrīkstu.

— Arī vecam lielkungam bija tāds gadījums. Vēlāk plēsa vai matus. Viņa bija tikpat jauna un glīta, kā tu, bet neprātīgāka par tevi. Un aizgāja tik tāļu, ka bija jāizvelk no dzirnavu ezera. Tad arī lielskungs atjēdzās un teica, ka viņu patiesi mīlējis, bet gudrība nāca par vēlu. Elīzu paglabāja kungu kapos, Lielskungs tur vakaros bieži sēdēja. Kapi ir kā atmiņas, katru dienu tās aiziet tālāk, kamēr izzūd. Arī lielkunga soļi uz turieni drīz vairs negāja un pēc diviem gadiem viņš no Kedaiņiem atveda skaistu un priecīgu lielmāti. Kas zin, ko lielskungs domāja drūmos brīžos un kad pārlieku priecājās, brīžām it kā prātu zaudējis.

— Kondrašs atkal pārbrauca pilnā, — Proska sacīja pēc īsa klusuma: — Gurķu muciņas gan nodevis, bet naudas ne vēsts. Arī žurku zāles aizmirsis pie Hļebņika, tāpat plaušas un gaļu. Paņa dusmīga. Bet pati nopūšas un vaid:

— Kondrašiņ, Kondrašiņ, kad tu labosies! Tā mani sunīši nosprāgs badā!

— Ej nu zini tu paņas sirdi. Tev, Proska, labāk par to nedomāt.

Tā tētiņš nobeidza un sāka krākt. Proska vēl grozījās pa gultu un domāja par Elīzu un Stefanu.

Rīt jāpalīdz paņai sagatavot āboļu sūtījums jaunājiem uz Varšavu.

Līdz Lietuvas valsts patstāvībai daudzu Lietuvas muižnieku tautību bija grūti noteikt, jo kā lielā, tā sīkā muižniecība dēvējās par poļiem, kaut ar būtu cēlusies no senās lietuvju aristokratijas vai zemniekiem. Mājās šie muižnieki runāja poliski, un viņiem piemita arī panu lepnums un iebildība, kas audzēta jau no Jagaiļa laikiem

daudzās paaudzēs, bija iegājusi asinīs, pat samērā maziem zemes īpašniekiem, kuŗi nedzīvoja sādžās un kuŗu fo|varki nebija lielāki par latviešu zemnieka vidēju māju. Tāds pans nebēdājās par trūcību, kad bija jābrauc uz baznīcu vai viesībām, un nebrauca citādi, kā divjūgā un ar kučieri uz bukas pat tad, ja viens zirgs un dažreiz arī goda rati bija jāpalienē no kaimiņa.

Par poļiem saucās arī muižnieki Skuļtecki un viņu uzstāšanās visās lietās un vietās bija kā īstiem paniem. Viņiem uz to deva tiesību turība, kuŗu šī ģimene tērēja un nevarēja notērēt, jo vienas paaudzes deldējumu iekrāja nākošā. Ko vecais lielskungs bija iztērējis pārmēru, to tagadējā paņa bija sakrājusi. Viņa ar to lepojās. Kur šī ģimene cēlusies, labi nezināja arī viņu beidzamās atvases, kas Lietuvā un arī Latgalē vēl bija sastopamas pirms pasaules kaŗa un tagad liekas izzudušas.

Paņa Jozefine Skuļtecka, kuŗa bija pēdējo Skuļtecku māte, glabāja kādu vēstuli, ko viņas vīrs saņēmis no sava tēva. Tur par Skuļtecku senčiem bija dažas ziņas, kuŗās pats rakstītājs pa daļai šaubījās, jo tās dabūjis no attāla agrāk neredzēta radinieka, ar kuŗu sastapies poļu dumpja laikā, kad tas slēpies Karlovkā no krievu žandarmiem. Šaubas zīmējās uz izcelšanās vietu. Ziņas bija tādas.

Kāds Skuļteckis septiņpadsmitā gadu simtenī kalpojis Valenšteina armijā kopā ar lietuvju vēlāko muižnieku Butleru vectēvu. Valenšteins trīsdesmit gadu kaŗā, kaŗodams pret protestantiem, tika par ģenerālisimu un ieguva tādu varu un bagātību, ka pašam ķeizaram Ferdinandam II. viņš kļuva bīstams. Valenšteina tuvs līdzdarbinieks bijis minētais Valteris Butleris, pulkvedis un dragūņu pulka komandieris. Skuļteckis bijis šī paša pulka vachtmistrs. Dragūņu pulks bijis Valenšteina uzticamākais pulks.

Kad Valenšteina slavai un varai radās skauģi un daudzi no šīs varas baidījās, ap viņu auga intrigas. Izplatījās baumas, ka ģenerālis vedot sarunas ar prote-

stantiem, cerēdams kopā ar tiem uzlikt sev galvā Ferdinanda kroni. Tad ķeizars viņu no karа vadoņa uzdevumiem atstādināja. Valenšteins apmetās Prāgā, paturēdams pie sevis pašus uzticamākos miesas sargus dragūņus un dzīvodams plašu dzīvi. Ar Valenšteina aiziešanu Ferdinanda karaspēkā zuda disciplīna, tas juka un pa daļai jau pārgāja pretiniekos. Tad Ferdinands atkal griezās pie Valenšteina pēc palīdzības. Valenšteins bija ar mieru sastādīt jaunu armiju ar noteikumu, ka visas jauniekarotās zemes paliek viņa īpašums un ka ķeizars viņa rīcībā neiejauksies.

Ferdinands tam piekrita gan, bet viņa karaspēks Prāgā Valenšteinam neklausīja. Tad Valenšteins redzēja, ka jāglābjas un ar trīsdesmit virsniekiem deva kopīgu zvērestu mirt visiem par vienu un vienam par visiem. Šo piekritēju apsardzībā viņš atstāja Prāgu un devās uz Egeras pili, lai te apcietinātos ar savu piekritēju pulkiem un sagaidītu palīgā zviedrus, kuri tuvojās no ziemeļiem. Egerā atradās arī pulkvedis Butleris ar savu uzticāmo vachtmistri Skuļtecki. Bet Butleris lielam karavadonim bija kļuvis neuzticīgs un piedalījās sazvērestībā, ko pret viņu rīkoja cietokšņa komendants holandietis Gordons un skotu pulkvedis Lesli, kuri gribēja izpelnīties ķeizara labvēlību, novēršot Valenšteina pāriešanu protestantu pusē. Lai valenšteiniešus pārsteigtu negaidot, Gordons 25. februārī 1634. g. sarīkoja dzīres, kurās ielūdza Valenšteina draugus un sazvērniekus. Viņi dzīroja pie viena galda un dzēra uz Valenšteina veselību. Pašā jautrākā brīdī uz Lesli mājienu dzīres iebruka Butleris ar saviem skotu dragūņiem un Valenšteina piekritējus nogalināja. Šī paša pulka otrā daļa ar kapteini Deverē tai pašā laikā ielauzās Valenšteina istabā. Ģenerālis, dzirdēdams aizdomīgu ieroču troksni, steidzās pie loga, lai redzētu, kas notiek laukā un glābtos, bet te uz palodzes viņu pārsteidza Deverē šķēps. Šai asiņainā, nodevīgā uzbrukumā piedalījies arī vachtmistris Skuļteckis.

Par šo slaktiņu Ferdinands II. viņa dalībniekus ba-

gātīgi apdāvinājis ar zemi un tituļiem. Starp citu viņiem sadalīja visas Valenšteina muižas. Domādams, ka arī Skuļteckis tai laikā ticis pie bagātības, kuŗa palikusi viņa pēctečiem. Kā šī ģimene nokļuvusi Lietuvā, neesot zināms. Varbūt tāpat kā Butleris, kuŗš vēlāk kritis ķeizara nežēlastībā, pārdevis savus īpašumus pie Reinas un nopircis muižu Lietuvā. Vai Skuļteckis būtu sekojis savam pavēlniekam, kuŗam Ferdinands dāvājis grāfa tituli un arī apbalvots ar šo tituli, par to runā tikai daži blakus norādījumi, bet dokumentu nav, kā var spriest arī no Skuļtecka vecā sulaiņa stāsta.

Apšaubamas esot ziņas, it kā vachtmistrs Skuļteckis būtu cēlies no Kurzemes zemniekiem. Hercoga Fridriķa laikā viņš iekļuvis poļu karaspēkā, kritis zviedru gūstā, no gūsta bēdzis un nokļuvis algotos skotu dragūņos, kuŗus vadija Valenšteina pulkvedis skots Butleris, bet vai viņš bijis latviešu zemnieks, to vēstules rakstītājs liedzas apliecināt, pats dēvēdamies par poli. Tomēr Kurzemes hercogu arķīvā Jelgavā glabājas nodzeltējis pergaments, kuŗā minēts kāds Skulte, hercoga Fridriķa sūtīts pie Lietūvas seimeļa ziņnešos ar svarīgu vēstuli. Bet ceļā ziņnešiem uzbrukuši poļu zaldāti un tos aizveduši ar visu grāmatu. Var jau būt, ka Skulte vēlāk saukts par Skuļtecki. Tā var būt, ka no latviešu celma izauga poļu atvases.

Beidzamie Skuļtecki Broņislavs un Stefāns dzīvoja līdz pasaules kaŗam. Viņu mātei Jozefīnei pēc vīra agrās nāves, kas nāca mīklainā nelaimes gadījumā medībās, palika diezgan liela un bagāta muiža Lietuvas Žemaitijā. Muiža bija tik ienesīga, lai viņas īpašnieki nepazītu trūkuma un nezinātu, kas ir nabadzība. Viņu rīcībā atradās auglīgi tīrumi, meži, dzirnavas un koku zāģētava, ko visu tēvs mirdams atstājis labā kārtībā. Abus dēlus māte varēja izglītot kā krietniem muižniekiem pieklājas un kā to darīja visi bagāti kungi, kuŗi mājā turēja audzinātājus un skolotājus un centās arī pēc augstskolas.

Paņi Skuļtecka bija cēlušies no šļachtas, kuŗas priekšteči bijuši lietuvju bajāri, bet pārpoļošanas laikos

pieslējušies valdošai poļu nācijai, tā iegūdami dažādas poļu karāļu laika ūnijās piešķirtās priekšrocības. Pārtautotie elementi arvienu bijuši nikni savas tautas noliedzēji. Tā arī paņi Skuļtecka bija karsta poliete, kuŗa baidījās, vai tik kāds viņu neuzskata par lietuvieti.

Vispāri Skuļtecku pārpoļošanā vainīgas bija sievietes, kuŗas nacionālismā arvienu ir vājākas par vīriešiem. Jau no Kedaiņiem atprecētā vecmāmiņa Karlovkas mājas dzīvē ieveda poļu valodu kā aristokratiskāku par lietuvju. Bet paņa Jozefīne, Stefāna un Broņislava māte, jau turējās par polieti un lietuvju valodu galīgi no mājas izraidīja.

Poļu dumpī Skeļtecki nepiedalījās. Tas izskaidrojams tā. Vecais Skuļteckis, protestants un lietuvju patriots, nepiekrita ūnijai ar Poliju un no dumpja savai tautai brīvību negaidīja. Protestantisms Lietuvā bija nacionāla, nevien reliģiska, kustība, kuŗas mērķis bija atdalīšanās no ūnijas ar Poliju un Lietuvas patstāvība. Dižkunigaiša Ķeistūta mērķi Skuļteckiem bija svētāki par Jagaiļa piesliešanos Polijai.

Nepiedalīšanās dumpī Skuļteckus pasargāja no Muravjova rēpresijām un kontribūcijām, kamdēļ viņu turība bija pārāka par daudzu poļu muižnieku, dumpinieku pēcnācēju, turību.

Otrā nodaļa

Viņu jaunība

Viņu audzināšana. — Mājā. — Varšavā. — Trīs draugi uu ceturtais. — Acis, kas pavedina lēkt no balkona. — Strazds un cielaviņa. — Atvērtā mute. — Solījums. — Nākošā pavasarī. — Advokats un architekts.

Broņislavs un Stefans auga šaurā aplokā, kuŗa sēta nesniedzās tāļu aiz muižas centra.

Pēc tēva nāves puikas palika tikko iesākuši mācīšanos. Viņiem bija straujš, aktīvs gars, visu redzēt, visu zināt un iegūt, bet audzināšana izvērtās tā, ka to pašdarbības impulsi tika ierobežoti un raksturi attālināti no dabīgās labās iedzimtības svētīgās zemes. Māte nezināja, kā viņus glabāt un lolot, turēdama divas apkopējas un divas audzinātājas — francūzieti un vācieti, kam vienmēr jābūt nomodā par zēnu labsajūtu un muižnieciskā gara ieaudzināšanu. Pēc tēva nāves vēl klāt nāca mājskolotājs, jauns Viļņas students. Piecas sievietes un mājskolotājs bija sešstūris, no kuŗa zēni neizkļuva nevienu brīdi, kamēr neiestājās ģimnāzijā viens ceturtā, otrs piektā klasē piecpadsmit un septiņpadsmit gadu vecumā. Māte viņus iemācīja skaitīt lūgšanas Dievmātei un Dievam. Skolotājs mācīja pasaulīgās gudrības.

Muižā jaunie Skuļtecki auga šķirti no apkārtnes cilvēkiem un bez spēļu biedriem. No šļachtas muižniekos iekļuvusē māte bija lepnības priekšzīme un cilvēks viņai sākās tikai ar muižnieku; pat uz saviem šļachtiem viņa tagad skatījās kā no baznīcas torņa. Arī mājskolotājs

bija cēlies no poļu ierēdņiem un savus audzēkņus sargāja no zemnieku tuvuma, kas varot pazemot un samaitāt. Tā Skuļtecku bērnība pagāja ieskatos, ka pasaulē nav vairāk cilvēku, kā viņu māte un skolotājs un varbūt vēl abas audzinātājas. Apkalpotājas šai kategorijā neļāva ieņemt mātes izturēšanās, ja arī skolotājs pret kalpotājiem sludināja cilvēcību. Šaurā aplokā ieslodzītiem zēniem bija iepotēta vienaldzība arī pret dzīvniekiem, ko bērni allaž mīlē. Viņi drīkstēja mīlēt vienīgi istabas suņus, kuŗu pašai paņai Skuļteckai bija četri, bet vēlāk trīs, „pēc Repiša nāves", kā pati paņa nopūtās. Tie nebija nekādi sugas suņi ar sevišķām īpašībām, bet taksīšu un ganu suņu sajaukums, pusgaŗām kājām, kuplām astēm un pinkainu spalvu. Pati paņa viņus baŗoja un guldīja, gādādama par viņu labsajūtu tikpat rūpīgi, kā par Broņislavu un Stefānu.

Zēni auga tādā aizbildniecībā un gādībā, itkā viņi nebūtu lemti dzīvei, itkā no mātes skata viņiem nekad nenāktos iet pasaulē.

No mājas aizbildniecības nokļuvuši Varšavā, arī tur bez repetītoriem viņi nevarēja dzīvot aiz ieraduma vien. Augstskolā iestājās kā pilngadīgi jaunekļi.

Paņa Skuļtecka pēc dēlu aizbraukšanas uz Varšavu joprojām saprātīgi vadīja muižas saimniecību, cik nu viņas saprāts bija vajadzīgs krietnajam muižas pārvaldniekam Bobickim, bet viņas sirds tagad jo ciešāki pieķērās trim suņiem. Divas reizes dienā viņa tiem vārīja ēdienu — bīdeļu klimpas ar vērša plaušām, kuŗas īpaši veda no tuvējā miesta, vai reiz nedēļā piegādāja miesnieks žīds. Katru sestdienu viņa tos lika vannā, ziepēja ar vijolīšu ziepēm un rīvēja jūŗas zāļu birstēm. Naktīs tie gulēja pašas paņas guļamistabā uz trim sevišķi šim nolūkam pagatavotiem ķeblīšiem, ko apklāja spalvu matracis. Katram sunim bija arī sava sega, ko lietoja ziemā, kad istaba aukstās naktīs atdzisa. Vasarās, kad suņiem bija karsti, pati paņa viņus apvēsināja ar vecmā-

miņas lielo zīda vēdekli, vai pie šī darba lika sulaiņa tētiņu. Ja kāds no suņiem labi neēda, tās paņai un visā mājā bija lielas bēdas, viņa tam taustīja purnu un pulsu, vai tik nabadziņš nav slims, un rājās ar kalponi, ka tā kaut ko iedevusi. Bija gadījumi, kad izsauca veterinārārstu, kurš parakstīja rīciņeļļu pret pārēdināšanu. Paņai bija arī savs suņu nelaiķis. Pirms diviem gadiem viņai bija četri; toreiz Repītis saslima ar kājām un nobeidzās, ārsts teica — no cietas gaļas. Suni apraka parkā un pielika akmeņa pieminēkli. Paņa pie kapa veda Rajoku, Družoku un Piļčiku un nolika puķes. Kad noslaucījusi asaras, paņa atgāja no kapa, suņi savam draugam parādīja īstu suņa nožēlošanu, pēc kārtas paceldami pret puķēm pakaļkāju.

Vasarā, kad no Varšavas sabrauca jaunie Skuļtecki, mātei bija mazāk laika nodoties suņu kopšanai, arī saimniecībā bija vairāk darba. Tad suņi skraidīja vairāk pa pagalmu, tikai naktis kārtīgi gulēdami paņas guļamistabā.

Dēliem līdz brauca arī repetītors, trokšņa un rūpju pietika, bija jāgādā par laika pavadīšanu. Ezers un mežs tagad viņiem kļuva pieietamāki, kā dzīvojot mājā. Zveja, medības bija repetītora kaislība, līdz aizrāvās arī audzēkņi.

Bet tanī vasarā, kad Stefāns atbrauca ar ūsiņām uz virslūpas, viņš biežāk uzlūkoja Prosku ar skatu, kas „pavedina lēkt no balkona".

Reiz Proska dārzā lasīja ogas, kad atnāca Stefāns. Proska neredzēja, kā viņš pienāca, tik piepēži juta, ka divas rokas viņu aptver un Stefāna acis ir gluži pie viņas acīm.

— Proska, — viņa dzirdēja un jutās it kā kristu no balkona.

— Nē, nē, tu nevari mani precēt, — viņa atbildēja, attapās, izrāvās no rokām un aizskrēja. Stefāns palika pie ogu kurvja. Vienu mirkli viņš Proskas acīs ieraudzīja zilu liesmiņu, kā malduguntiņu naktī, bet viņa pa-

zuda. Stefāns pārlēca pār sētu, nogāja gravā pie upītes un iekrita zālē.

Viņš juta siltu zāli zem vaiga, sakņu smarša iesitās nāsīs. Pie izkaltušā strauta atlaidās cielaviņa un atvariņa spogulī padzērās.

— Kaut es būtu atvariņš un Proska sadzertos no manis, — Stefans domāja sentimentāli: — Bet viņa no manis bēg.

Stefans pirmo reizi sajuta, kas ir vientulība, liela, trāģiska vientulība.

Naktī Proskai nenāca miegs. Kad tētiņš vaicāja, kamdēļ neguļot, atbildēja:

— Man liekas, ka Kondraša žurku zāles nekā nelīdz, pa augšu skraida peles.

— Kas par pelēm! Pieci gadi jau kopš peles iznīdētas, — tētiņš neticēja: — Tagad augšā dzīvo jaunie kundziņi. Tiem sirds pie ribām grabinājas, kad jauns meitēns guļ vienā mājā. Tā vien pielūko.

Arī Stefāns nevarēja aizmigt un gultā grozījās; izkaltušie dēļi čīkstēja, it kā čīkstētu peles.

Rītā Stefāns nolēma runāt ar māti. Pieklauvēja pie viņas durvīm.

— Lūdzu.

— Labrīt, māt. Vai tev ir vaļa?

— Kas tev uz sirds, ka tik nopietns? Lūdzu.

Viņš brīdi stāvēja gluži bāls un sarkans, nevarēdams parunāt. Beidzot saņēmās, iedomājies, ka jābūt vīrišķīgam, un izdvesa:

— Es Prosku precēšu, tev jādod atļauja.

Mātei ne vārds nenāca no atplēstās mutes. Viņa ar pirkstiem paurbināja ausīs, izrīvēja acis un priekšautā noslaucīja degunu. Stefans skatījās atvērtā mutē un uztraukts gaidīja, kas no turienes nāks: Proska ar laimi, vai nelaime bez Proskas. Māte noklepojās. Tik tad atrada vārdus:

— Ko tu sacīji?

— Es Prosku precēšu, tev jāatļauj, — Stefāns atkārtoja.

— Kādu Prosku?

— Mūsu Prosku.

— Vai jūs ar repetītoru šonakt nebijāt Šļomkas traktierī? Tu izskaties neizgulējies. Reiz jau es jūs pieķēru, — māte viņu pētīja.

— Es nejokoju. Es Prosku mīlu. Es apprecēšos, tad tik braukšu studēt. Citādi nevaru.

Māte brīdi klusēja un domāja. Tad runāja:

— Tu gribi precēt Prosku. Vai tu esi arī domājis, ko gribi darīt? Tu esi muižnieks un gribi precēt manu kalponi. Es nedomāju, ka Proska ir tik neprātīga un pie tevis ies. Jeb vai jau tik tālu, ka viņa nav kautrējusies nelietīgi lietot manu uzticību? Saki visu patiesību.

— Viņa saka to pašu, ko tu, māt. Viņa netic, ka es precēšos un tamdēļ nekas nav noticis. Bet es bez viņas nevaru dzīvot.

Māte atkal klusēja. Viņa bija diplomāte un saprata, ka krasa uzstāšanās te var vairāk kaitēt, kā līdzēt. Viņai rādās savs plāns:

— Tagad tev atļaut es nevaru. Pabeidz stūdijas, esi patstāvīgs, tad dari, kā patīk. Tagad, vismaz šogad — nē. Un apsoli, ka tu ar Prosku nerunāsi neviena vārda. Ja nevari solīt, vai solījumu lauzīsi, tad Proskas mūsu mājā vairs nebūs.

Stefāns redzēja, ka mātes runa ir noteikta un negrozāma. Viņš apsolīja.

No tās dienas Stefāns ar Prosku patiesi nerunāja, bet viņu uzlūkoja savādām nemiera pilnām acīm. Proska nekur nevarēja no šī skata aizbēgt, tas viņās lūkojās un viņu meklēja no rīta līdz vakaram. Kad Proskai bija jāiet pār pagalmu, Stefāns stāvēja augšā pie sava loga un skatījās, kad viņa strādāja istabās, vai virtuvē, Stefāns desmit reiz atrada vajadzību iet viņai garām, kad viņai bija jāiet dārzā, Stefāns gaidīja pie vārtiem viņas atgriešanos.

Viņa acis Proskai rādījās pat tad, kad Stefāna nebija

tuvumā. Naktīs tās lūkojās no augšas istabas caur griestiem. Proskai bija bailes, bet šis skats arī pievilka, „viļināja lēkt no balkona".

Mierīgs miegs viņas istabā atgriezās tikai rudenī, kad Stefans un Broņislavs aizbrauca uz Varšavu.

Aizbraukšanas dienā viņš nenocietās un Proskai sacīja:

— Proska, mēs reiz tā kā tā precēsimies. Tad, kad es būšu inženiers. — Tagad Proska nebēga, kad viņš to noskūpstīja, bet turpināja likt somās veļu, ko paņiči vedīšot līdz uz Varšavu.

Kad pavasarī paņiči atkal atgriezās muižā jau studenti, Proskas tur vairs nebija. Vecais sulainis ziemā bija nomiris, Proska aizbraukusi.

Kad viņš mātei vaicāja, kamdēļ? Viņa atbildēja:

— Tu neturēji solījuma.

Stefāns savu vainu apzinājās, bet saprata, ka tas nav īstais iemesls Proskas pazušanai. Kur viņa aizbraukusi, muižā neviens nezināja. Paņi Skuļtecka neteica.

Muižā sākās cita dzīve. Sulaiņa vairs nebija, apkalpoja divas pavecas aptēksnes. Sāka braukt viesi: kaimiņu muižnieces ar savām meitām. Skuļtecki nāca precinieku gados. Jaunās muižnieces par viņiem jūsmoja.

Broņislavs bija kavalieris, prata jokot un amizēties. Brīžam bija pat drošsirdīgs un meitenes skūpstīja vaigā. Viņš arī mūzikāls. Kad spēlēja klavieres, meitenes sēdēja kā iesmā uzmauktas un klausījās nopūzdamās. Viņš runāja arī gudri. Tad mātes sprieda: nākošais slavenais advokāts.

Stefāns bija kautrīgs, nerunīgs, sarka, kad meitenes viņu uzrunāja, kaut ko domāja un mīlēja spēlēt šachu. Arī amatu izvēlējies nerunājumu, bet domājāmu—architektūru, kur klusi varēja kombinēt un izdomāt pavisam dīvainas, neticāmas lietas. Broņislavs bija gaišmatis, baltām uzacīm, sārtu seju, Stefāns melns, slaiks, bālu se-

ju un dziļām brūnām acīm. Viņā meitenes samīlējās, bet viņš izturējās tā, it kā viņas nebūtu dzīvas.

Mātes sprieda, ka Broņislavs drīzāk apprecēšoties. Skuļtecka pati domāja, kaut Stefans iemīlētos un izmestu no galvas Prosku, kuŗa taču nevar būt muižnieka sieva. Viņa zemniece un lietuviete, kaut gan katoliete.

Stefāns Prosku ātri neaizmirsa. Viņš to būtu meklējis un varbūt atradis, ja būtu cīnītājs, patstāvīgs sava likteņa lēmējs. Bet viņš tāds nebija, audzis mātes un audzinātāju aizbildniecībā. Viņam trūka gribas un uzņēmības darīt to, ko gribētos darīt, bet ko citi izdarīt nepalīdz. Viņš padevās dzīvei tādai, kāda tā nāca, kādu to sagādāja citi.

Tā pagāja stūdiju gadi, vairs nekādu vētru dzīvei nedodami. Un tas Stefāna mīksto raksturu padarīja cīņai nespējīgu, Vienīgi ārējā čaula viņam bija smalka un pat eleganta, atbraucot mājā ar architekta diplomu. Smalkumam bija piejaukts labi daudz muižnieka iedomības un uzpūtības.

Tā viņā sadzīvoja divas pretējības: muižnieciskais lepnums ar mīlestību uz zemnieku meiteni.

Tāds bija Stefāns, kad māte laida dēlus pasaulē patstāvīgai dzīvei, pati gatavodamās pārgrozīt arī savu dzīvi, precoties ar dēlu pirmo audzinātāju, kuŗš dzīvoja Viļņā un ar paņu sarakstījās. Broņislavam māte iedeva lielāku naudas summu prakses uzsakšanai Varšavā, bet Stefanam Latgalē nopirka Primenes muižiņu ar trīssimts pūravietām aŗamzemes un tikpat lielu meža platību, saklausījusi ar kādu māklēri. Viņas vēlēšanās bija, lai dēls kļūst būvuzņēmējs, kas labi pelna. Vasarā var strādāt pie būvēm pilsētās, ziemās lai atpūšas lauku klusumā pie zemes saražotām bagātībām.

Tā Stefans Skuļteckis 1895. gadā kļuva Latgales muižnieks.

Trešā nodaļa

Labi nodomi

Skuļteckis Primenē. — Pārvaldnieks. — Architekts, kura nodomus izjauc labais gads. — Lieli plani. — Pils ar divdesmit septiņām istabām. — Fabriku kvartals cilvēces atpestītājs. — Akciju sabiedrība. — Ciemos un ļaudīs. — No Rēzeknes uz Beku.

Primenes muižiņas līdzšinējais īpašnieks bija krievu advokāts. Būdams vecs puisis, kurš par precēšanos vairs nedomā un grib mierīgi bez saimnieciskām raizēm nodzīvot vecumdienas, savu īpašumu pārdeva, lai apmestos līdz nāvei Daugavpilī, kur savam iegūtam kapitālam pievienojot advokāta prakses ienākumus, varēja dzīvot pārticībā un visās ērtībās. Advokāta tieksme pēc omulīgām vecumdienām bija iemesls, kura dēļ Skuļteckis kļuva taisni Primenes īpašnieks.

Muižu Skuļteckis saņēma labā kārtībā iekoptu, ar ēkām un mežiem, tikai vecā dzīvojamā māja nebija kundziska, celta pirms gadiem trīsdesmit mērenām pusmuižiņas prasībām, pa daļai kā kungu medību māja, jo toreiz te apkārt bija lieli meži ar daudz zvēriem un zivīm bagātu, nelielu ezeru. Tagad ezers krietni aizaudzis un līkšņainās malas sacietējušas. Muižu Skuļteckis saņēma līdz ar inventāru, varēja tur apmesties un netraucēti saimniekot tālāk, bet viņa nodomi nebija šauri lauksaimnieciski, viņš nekad nedomāja palikt par lauksaimnieku, jo tamdēļ arī lauksaimniecību nestudēja, bet savām spējām vieglāku turēja celtniecību. Viņš bija tā audzināts, ka zemi un dabu mīlēt nevarēja. Sākumā pat baidījās no

zirgiem un govīm. Tāpēc atbraucis savā jaunā īpašumā, nevarēja iedomāties, ka kādreiz varēs saimniekot.

Ievērodams arī mātes vēlēšanos, Stefāns Primenē ieradās ar nodomu tikai norīkot saimniecības vadību, nododot to pārvaldniekam un pēc tam braukt uz Pēterpili meklēt darbu. Primene bija diezgan liela un solīja pietiekošus ienākumus, lai saimniecību nostādītu uz plašākiem pamatiem. Tamdēļ jaunais muižnieks bez gaŗas prātošanas pieņēma pārvaldnieku, kuŗam jāgādā par kārtīgu zemes izmantošanu un saimniecību, kamēr pats kungs nodarbosies ar citām lietām. Nodarboties ar citām lietām kungs cerēja.

Pārvaldnieks bija latvietis Jānis Pelcis, vīriņš ar melnu āža bārdiņu un dzeltāniem zobiem. Brūnās ačeles bija dzīvas, it kā radītas kunga gribas nolasīšanai no pieres. Viņš bija ieaudzis pelēkos svārkos un ūdens zābakos, kā otrā ādā, no rokas neizlaida spieķi ar cirvi galā, ko noskatījies no kāda muižkunga Vidzemē. Līdz šim viņš kalpoja Bolvu muižas mežniecībā, kur patlaban beidzās lielāka meža ciršana un izvešana. Tur viņš uzņēmies baļķu izvešanu līdz dzelzceļam un labi nopelnījis. Domāja par kādu rentes vietu Latgales muižā, bet kad mežkungs viņu ieteica jaunam Primenes īpašniekam kā pārvaldnieku, pieņēma šo vietu, cerēdams arī tur vēl papildināt savu kapitālu un, kas zin, varbūt kādreiz piepildās viņa lielākais sapnis — tikt pašam pie sava zemes stūrīša, kas ļautu bez rūpēm dzīvot un tikt vaļā no kalpošanas citiem. Savu mūžu viņš ir tikai kalpojis un ar skaudību noskatījies patstāvīgos zemes īpašniekos. Viņa tēvs bija muižas kalps Vidzemē. Viņš turpat kļuva muižas skrīvera palīgs. Tad Gulbenē tika mežkunga palīga vietā, kur nokalpoja septiņus gadus. No šejienes aizgāja uz Bolvu muižu. Viņam bija labas ieteikšanas, kā nedzērājam un godīgam, centīgam cilvēkam; viņš neatlaidigi virzījās uz priekšu tuvāk mērķim. Un Pelča mērķis bija — zeme. Tamdēļ viņš krāja, likdams kapeiku pie kapeikas bankā. Nedzērājs, nesmēķētājs, neprecējies, cik tā-

dam vajadzīgs. Lielāko algas daļu varēja nolikt. Tāds rūķis bija Primenes pārvaldnieks Pelcis.

Skuļtecka saimniecību viņš saņēma pilnīgi savā zinā, jo pats kungs bija laimīgs, ka nav jādomā par svešām lietām. Jau pirmā pavasarī visi muižas lauki bija kārtīgi apstrādāti, lopu barošana nostādīta uz aprēķina pamatiem, dzirnavas no jauna iznomātas. Kungs priecājās vien par pārvaldnieka iepriecinošiem ziņojumiem un sāka dzīvāki domāt līdz viņa nodomiem un darbiem. Tas tomēr jaunā architekta domas nenovirzīja galīgi no saviem plāniem un pārliecības, ka lauksaimniecības raizes īstam, aristokrātiskam muižniekam nepiederas, ka pusei no viņa dzīves jāpaiet pilsētā.

Latgales un Lietuvas būvuzņēmējus pazina visā Krievijā. Tie kļuva turīgi un sev sacēla savas dzimtenes pilsētās skaistas mājas. Kamdēļ lai Stefānam Skuļteckim bez Primenes ar laiku vēl nepiederētu trīsstāvīga mūra māja Rēzeknē? To viņš cerēja pilns labu mātes padomu un domāja Pēterpilī to atrast.

Bet kad pienāca rudens un vasarā tik labi viss bija paaudzis, ka pārvaldnieks kungam nolika priekšā tik daudz muižas peļņas, ka līdz nākošai ražai varēja dzīvot bez raizēm, Skuļteckis sāka domāt. Viņš domāja, vai maz lon braukt projām svešā pasaulē, svešos ļaudīs meklēt darbu, kuŗu nemaz nezini, vai dabūsi. Iztērēsies tik un brauksi mājā, nekā nenopelnījis. Un ko tad? Kā būs nākošā rudenī? Ir viņam vēl mazumiņš no mātes mantojuma, bet tas vērtspapīros, ko var lietot kā drošības ķīlu pie būvdarbu saņemšanas. Nelaimīgā līgumā to var pazaudēt. Māte naudu apsolīja tad, ja tā vajadzīga darbu izvešanai. Vai nav dzirdēts, kā uzņēmēji iekrīt un bankrotē? Tas viss Stefānam likās tik sarežģīti, nedroši un grūti, ka Primenes silto istabu vismaz pirmo gadu negribējās mainīt ar aukstām lielpilsētas ielām. Tā Stefāns nekur neaizbrauca, un jo ilgāk viņš uz vietas palika, jo viņu pārņēma pārliecība, ka Primene ir pietiekoši ienesīga vieta, lai viņas īpašnieks pieklājīgi dzīvotu, nemeklējot blakus nodarbošanos. Vēl tik būtu jāpaplašina ve-

cās dzirnavas, jāuzceļ koku zāģētava, un jauna dzīvojamā māja, tad vairāk nav ko vēlēties un vari dzīvot kā īsts muižnieks. Dzirnavas atradās uz upes, kas tecēja no ezera pa Primenes pļavām. Zāģētava būtu pie dzirnavām vai meža. Tas ienesīgi. Bet vecā dzīvojamā māja krietnam muižniekam ir par mazu un nepiemērīgu, jo izskatās drīzāk pēc zemnieka mājas, nekā muižnieka pils. Tajā ir tikai sešas istabas; vienā galā trīs un otrā trīs, virtuve vidū. Vienā galā dzīvo pārvaldnieks, otrs pašam. Tā ilgi nevar palikt. Māte solīja palīdzēt arī dzīvojamo māju uzcelt. Tikai pēc tam braukt kādu vasaru ciemā.

Tie visi lieli un svarīgi darbi, kas nemaz neļauj citu darbu meklēt. Un vai muižniekam pieklājas peļņā iet, kā strūdziniekam, vai linu kulstiķim?

Tādas domas ieperinājās pana Skuļtecka galvā jau pirmā ziemā, vēlāk iegūdamas pilnīgu varu un būvuzņēmēja projektus galīgi iznīdēdamas, kā Kondraša žurku zāles iznīdēja Karlovkas peles.

Stefāns Primenē nometās noteikti un neizkustināmi. Otrā vasarā viņš dzīvi piedalījās saimniecības vadībā, bet tad redzēja, ka tas ir lieki, jo visu labāk prata pārvaldnieks Pelcis. Tad viņš sāka nopietni domāt par būvju plāniem tepat Primenē.

Savā kabinetā, kas izpildīja arī ēdamistabas uzdevumu, Skuļteckis izstrādāja trīs lielus plānus, kas izpildāmi tepat muižā: jaunai dzīvojamai mājai, kuŗā jabūt divdesmit septiņām istabām, divām verandām, fontānam un tornim ar zvaigžņu lūkotavu; plašai siltumnīcai, kur audzēt vīnogas, firziķus un apelsīnus, un koku zāģētavai, kuŗa būtu tik varena, ka piecos gados varētu sazāģēt visus mežus piecdesmit verstu apkārtnē; koku zāģētavas projektā ietilpa arī darvas tecinātava, kuŗai drīz jāizaug par terpentīna un formalīna fabriku, ar daudzām administrācijas ēkām, inženieriem, techniķiem un meistariem.

Mežu šai apgabalā tādai fabrikai pietiktu daudziem gadiem, būs tikai jāpievelk kapitāls.

Dzirnavu paplašināšanu, kas arī prasīja lielus izdevumus, nolēma atstāt beidzamo; ar koku zāģētavu pēc galīgā projekta tā nebija savienojama. Koku zāģētavai izdevīgāk atrasties sausā, rošā lielceļa tuvumā un starp mežiem, kuŗi izcērtami arī pašai Primenes muižai.

Saimniecību uzticējis Pelcim, pats kungs strādāja pie muižas izbūves projektiem.

Pie tiem Skuļteckis nostrādāja vairāk gadus, piekŗaudams ar sīki izstrādātu plānu ruļļiem un aprēķiniem pilnu kaktu. Tur uz papīra bija redzama skaista divstāvu pils ar zaļu zvaigžņu torni, tādu pašu jumtu, stikla verandām, rokoko stilā veidotu zāli, griestu plafoniem, fantastiski izgreznotiem koridoriem, piemīlīgām, mājīgām lasāmām istabām, ar grezniem kamīniem un ūdens vada sistēmu. Augstās, gaišās verandās zaļoja mūžam zaļie lauru koki, palmas un mirtes Istabas bija fantastiski iekārtotas. Viņu apgaismojumā paredzēta vesela krāsu gama. Bija dzīvojamās istabas platiem, saulainiem logiem, kuŗos saulei jāspīd no rīta līdz vakaram; te sienas būs baltas, vai viegli pelēkas ar zelta izrotājumiem. Bija istabas ar sarkaniem logu stikliem un tādām pašām tapetēm un melniem griestiem; austrumnieciskie izgreznojumi te pavedināja uz sapņiem, kas liek aizmirst dzīvi. Zilās istabas bija augstas kā vasaras debesis un gaisma viņās ieplūda pa gareniem lodziņiem, kuŗu zilie stikli vilkās gar sienas virsmalu nepārtrauktā strīpā. Te jāizgaist domām un jāsajūt esība un neskaidrākās nojautas, kas līdzīgas sapņu nirvanai. Te jāmostas tam, ko sauc par dvēseli, ja tāda ir. No zilās istabas smagi aizkari atklāja ieeju violētā istabā, kuŗas logi bija šauri un augsti kā cipreses; nopietna kolonnu rindagar vienu sienu sniedzās tādā augstumā ka, pie viņām novietotie krēsli ar atzveltnēm cilvēka augumā izskatījās kā bikts mājiņas pie Sāpju Dievmātes katedrāles Varšavā. Stiklu vijolētai krāsai jābūt tik tumšai, kai no ārpasaules viņos nav saredzamas pat lietu kontūras; starp kolonnām

jādeg augstiem lukturiem, kuŗu spožums pastiprināms, vai pavājināms ar sevišķiem krāsas abažūriem. Šai istabā jāatdzīvojas visdziļāki slēpjamām skumjām, kas liek atteikties no visiem priekiem un saprast skaistumu, kuŗš domas par nāvi padara mīļas. Melnā istaba celtnē jāievieto tā, lai tai nebūtu neviena loga. Tās sienas, grīdas un griesti — viss lai ir melns. Lampu gaismai jānāk no sevišķiem reflektoriem, kas ierīkojami gar griestu un sienu savienojumu, bet nav redzami. Uz paaugstinājuma te jāstāv melni segtam galdam, kas izskatās pēc katafalka. Sienu un griestu izrotājumi sudraba — šur, tur reti kā likteņa emblēmas, kā nebūtības atgādinājums būtībai. Te jāsastopas mīlētājiem, kad viņi viens otrā patlaban ieraudzījuši brīnumu, bet vēl nedrīkst to vārdā saukt. Dzeltenā istabā logi ierīkoti griestos. Viņu stikli saules puķu krāsā. Te cilvēks iegūst līķa izskatu, ko krāsai palīdz izdarīt virsgaismas radītās ēnas. Te jāatrodas tiem, kas vairs nevēlas satikties, te dvēselēs jāizaug šausmām, kas uznāk sastopoties ar nāvi un trūdu smaku, Zaļā istaba nebija paredzēta, jo tā par daudz atgādinātu dabas košumu, ko var atrast, izejot no šīs fantāziju mājas un baudīt labāk tiešamībā, nekā vājā atgādinājumā. Šais krāsu maiņās bija kautkas no vecā Skuļtecka uguņošanas dzīru naktīm Karlovkā, par ko stāstīja vecais sulainis.

Istabu projekti plānos bija izstrādāti visos sīkumos tā kā arī uz papīra architekta nodomi bija skaisti pārskatāmi un gaumējami. No ārienes mājas kopskats bija kā templis, kur austrumnieciskais savienots ar eiropējisko, kur plankumi un masas cita gar citu samērīgi saskaņoti sniedzas uz augšu un izgaist viegļā izskaņā. Te melodiskums bija savienots ar vielas cieto nostatnību. Tā bija skaista fantāzija, bet ja to uzceltu Latgalē, tad viņas autoru sauktu par traku. Autors tomēr ticēja, ka viņš to uzcels; jo starp veco un jauno mājū bija tikpat mazs attālums, kā starp viņa vēlamo un patieso dzīvi.

Siltumnīcu plānos bija redzami zaļi vīnogulāji, pilni sulīgiem ķekariem, dzeltenu augļu pilni apelsīnu un citronu koki un vīģes; fantastiskas puķes bija uzzīmētas

tik patiesi, ka gribējās likt pie deguna, lai pamēģinātu viņu smaršu; bet aprikoses izskatījās tik īstas, ka gribējās nogaršot; visu siltumnīcu rindu vajadzēja apsildīt tvaika trūbu tīklam.

Trešais projekts bija vesels fabriku kvartals un tajā speciālists inženiers varbūt atrastu visvairāk fantastikas. Viņā ietilpa četri atsevišķi projekti: dzirnavas, kokzāģētava, darvas tecinātava un lielā kokspirta, formalīna un terpentīna fabrika.

Šais plānos katli, retortes, riteņotas mašīnas, milzīgas karsētavas, trūbas un ceļamo krānu ietaises slēpās aiz skaisti izveidotām fasādēm un vēl neredzētām pussimētriskām ģēveļu iebūvju un izbūvju formām; smirdošo katlu un vārītavu elli aizsedza debešķīgās līnijās ierobežotās sienu masas; gaŗi skursteņi lietderīgā vielā nepārvēršamos dūmus melniem mutuļiem izverda mākoņos, bet derīgumam iegūtie sastāvi un šķidrumi balonos un iepakojumos pa gaisā novilktām drātīm un ritenīšiem aizripoja līdz vagoniem, kas pa sliedēm skrēja uz visām pasaules malām. Atpakaļ uz fabrikas kantoriem nāca zelts un vērtspapīri, krādamies ugunsdrošos dzelzs skapjos. Pār visu uz fabrikas vārtiem zelta burtiem bija rakstīts: „Akciju sabiedrība Stefāns Skuļteckis."

Sēdēdams pie plāniem un viņos piepildīdams savus nodomus, Skuļteckis dzirdēja sirenu kaukšanu, ķēžu žvadzēšanu, katlu šņākšanu, motoru dīkšanu, zāģu džinkstoņu, tērauda skandumu un tūkstošu strādnieku balsis, kas sasaucās darbā, bet piepēži pārvēršas nemiera saucienos, aicinādamas uz streiku, draudēdamas mašīnu skrejoņu apstādināt un iemidzināt klusumā, kas baigi ieiet fabrikas korpusos.

Bet te ierodās pats Skuļteckis strādnieku sapulcē un prasības uzlabo divkārtīgi, jo viņa naudas skapji to spēj izturēt bez briesmām, viņa ražojumi no konkurences nebaidas, jo tiem tirgū ir vislabākā slava un fabrikas uzbūvē viņš pats atradis kādu jaunu konstrukciju, kas darbu palētina uz pusi.

Fabrikas ražos milzīgu daudzumu cilvēcei nepiecie-

šamo mantu, atvieglos dzīvi, nesīs ģimenēs laimi. Jaunais izgudrojums cilvēka rokām atņems darbu tik lielā mērā un preces ražos tik lētas, ka nevienam nebūs jāstrādā vairāk par četrām stundām dienā. Atlikušā laikā katrs varēs nodoties savu garīgo spēju un savas personības izkopšanai. No zemes nozudīs sociālās cīņas, kas notiek ap eksistences vērtībām. Tad lieks būs arī kolektīviskais pasaules uzskats, kurš visus cilvēkus grib apvienot vienā pasaules redzēšanās veidā un grupēt tikai pēc pielietojamības lietderībā — kolektīvi lietojamo vērtību ražošanā. Atsvabināšana no darba verdzības atsvabinās arī no kolektīvisma. Tad cilvēkus varēs grupēt pēc gara spējām, un sasniegumiem gudrībā, izjūtās un ieredzē lietu patiesā būtībā. Individa psiholoģija atkal būs interesanta. Kolektīvisma laikā tai būtu jāpagrimst.

Pasaules sociaālās pārveidošanas idejas Stefāna galvā perinājās jau no tā laika, kad viņu audzināja Viļņas mājskolotājs, kurš sludināja cilvēcību pret kalpotājiem. Viņš stāstīja arī par sociālo netaisnību un taisnību, par to, kam pasaulē jāpazūd un kam jānāk. Toreiz Stefāns no skolotāja idejām maz saprata. Tagad viņš pats domājās sapratis nesaprotamo un atrisinājis neatrisināmo.

Savos projektos Skuļteckis redzēja nākotni, jaunus laikmetus, cilvēces laimi un nākotni, tajos viņš pacēlās pāri apkārtnei, jutās par visiem pārāks. Kamēr viņš pie tiem strādāja, pasaule likās nevajadzīga, maz viņš izgāja no mājas, reti brauca uz pilsētu. Bet jo tuvāk tie nāca gatavībai, jo vairāk Stefāna vēlēšanās lauzās laukā no mājas. Viņš iepazinās ar kaimiņu muižniekiem, brauca pie viņiem viesos, visur laipni pieņemts, jo katrs turēja par godu ar jauno, eleganto muižnieku būt draudzīgās attiecībās un, varbūt, kļūt pat rados šādā vai tādā precību ceļā; piesienot viņa sāniem meitu, vai radinieci.

Stefāns likās arī bagāts, jo par dažiem saviem projektiem, kā par pils būvi un zāģu gateri runāja gluži pārliecinoši un neapšaubami. Palikdams daudziem kaimiņu muižniekiem parādā ar ielūgumiem viesībās, viņš tos ar-

vien lūdza uz pils iesvētīšanu, kas notikšot pēc pāris gadiem. Visi zināja, cik trūcīga ir Primenes vecā kunga māja un tamdēļ saprata Skuļtecka atturēšanos no viesību rīkošanas tagad.

Pats Stefāns tomēr no viesošanās neatsacījās un labprāt pavadīja laiku ārpus mājas, kuŗas pelēkumā nejutās īsti aristokratiski. Citas muižas vairāk atgādināja viņa bērnības mītni Lietuvā. Tur bija arī ļaudis, kuŗos viņš varēja parādīt labās manieres un spīdēt ar muižniecisku uzstāšanos. To viņam patika parādīt, neturot sveci zem pūra.

Pavairojis kaimiņu apciemojumus, grafs Skuļteckis biežāk sāka braukāt arī uz Rēzekni un Ludzu, muižnieciski pavadīdams vakarus turienes klubos pie kartīm, biljarda un labām vakariņām. Te viņš parādīja plašumu un devību, kā īsts muižnieks: solīdi paspēlēja uz kartīm, izmaksāja draugiem vakariņas, deva pa piecniekam dzeramnaudas, vairāk dienas dzīvoja viesnīcā, zirgus ar kučieri novietojis iebraucamā vietā.

Viņā dzīva palika ieaudzinātā lepnība, tā bija neuzvarama. Viņš nemaz nedomāja to uzvarēt. Pārāks par apkārtni viņš jutās nevien kā muižnieks, bet arī kā nākošais fabrikants, kuŗš glābs cilvēci, un kā liels architekts un inženiers.

Tikai neizbēgamība un nepieciešamība runāt un cilvēkos pavadīt dzīvi, viņam lika runāties ar cilvēkiem nemuižniekiem. Arī pret beidzamiem viņš juta pārākumu. Lai to tiešām izceltu, viņš nāca gaismā ar savu grā'a tituli un uzdevās par grāfu Skuļtecki. Viņš, atcerējās mātes glabāto vēstuli un bija dzirdējis arī no tēva sulaiņa, ka Skuļtecku vectēvam bijuši grāfa dokumenti, bet viņš tos necienīgi izlietojis. Tas pēcnācējiem neatņem morālisku tiesību šo tituli valkāt. Grāfs bija pazīstams Prīmenē, kļuva pazīstams Rēzeknē un Ludzā.

— Grafs Skuļteckis, — dzirdēja rādot, kad viņš gāja pa ielu.

Muižas saimniecību vadīja Pelcis, sākumā uzmanīgi un taupīgi, bet vēlāk arī juzdamies kā grafs, gādādams nevien par kungu, bet arī par sevi, saņemdams algu, turēdams pusduci jorkšķiras cūku, divi duči vistu, neskaitāmas zosis un tītarus. Kungam bija maz laika savu saimniecību uzraudzīt, un redzēt arī Pelča saimniecību. Visu darīja pārvaldnieks, gādādams, ka kungam naudas netrūka, ar to iegūdams uzticību. Ka līdz ar muižas pārdevumiem pārvaldnieks pārvērta naudā arī savas saimniecības ražojumus, kungam tas nebija jāzin. Pietika abiem. Kamēr cilvēkam labi klājās, viņš nedomā, ka zem šī labuma var slēpties pulvēra muca, kas kādreiz spējīga uzspert gaisā. Grafs ar savu labklājību bija mierā.

Pabeidzis projektus, Skuļteckis ķērās pie pirmiem izpildīšanas darbiem. Vispirms nolēma celt pili, kas nepieciešama uzstājoties pret citiem muižniekiem, un tūliņ arī zāģētavu. Būvei lika lauzt akmeņus, — pasūtīja gateri un sāka celt. Viņš ticēja saviem projektiem un sevī ar tiem lepojās.

— Nāks laiks, nopirkšu visu Vitebskas guberņu, tikai pagaidāt, — viņš lielījās Rēzeknes klubā, garā jau skatīdams savas terpentīna fabrikas skursteņus kūpot pār visu Latgali. Bet cik viņš drošs un pārliecināts bija projektos, tik garlaicīga likās projektu reālizēšana. Kad sākās akmeņu laušana un zāģētavas celšana, viņš kļuva garlaicīgs un biežāk meklēja apmierinājumu ļaudīs, vairāk braukāja uz pilsētu. Tur klubā dzīvoja naktis un biežāk pārbrauca neizgulējies un noguris.

Netāļu no Primenes atradās Bekas krogs. Tas pats lielceļš gāja gar vienu un otru, nomērojis starp abām vietām tikai pusotras verstis. No kādiem augstumiem arī Skuļteckis neskatoties uz visu zemniecisko, te atrada vieglāk sasniedzamu to, kādēļ bija jāmēro garais ceļš uz Rēzekni. Tiesa, kungs nekad nesēdēja lielā krogā istabā starp zemniekiem, viņš galvu pacēlis izgāja cauri, apkārt neskatīdamies, taisni uz dibenistabu, kur krodzinieks ie-

laida tikai vietējos inteliģentus, kā skrīveri, feldšeri, muižas kungu, skolotāju. Tur viņš sēdēja viens pats uz koka dīvana, dzēra alu un domās staigāja pa savu pili un fabrikām. Te viņš prātoja par akciju sabiedrības Stefāns Skuļteckis dibināšanu un veselu gadu gatavojās braukt uz Vitebsku reģistrēt šo sabiedrību, bet Rīgā, Varšavā un Pēterpilī meklēt tai biedrus. Pagāja vēl gads, bet nebija biedru, ne sabiedrības, jo vēl nebija galā pirmie projekti, kuŗi jāveic vienam pašam Skuļteckim: jāuzceļ dzīvojamā māja, jāuzstāda gateris un jāierīko darvas tecinātava. Tas prasa daudz laika un līdzekļu — labi, ja var aizbraukt uz Rēzekni. Kauču akmeņu vešanai viņš klāt nestāvēja, rēķinus par to neveda, tomēr juta, ka līdz darbojas arī būdams mājā, kaut ar visu dienu guļot un domājot, Visu izdarīja Pelcis, jau nopirka akmeņus no visiem apkārtnes zemnieku tīrumiem, rudenī tos veda un krāva Primenes kalnā, kur jāpaceļas jaunai pilij ar zvaigžņu lūkotavu tuvāk debesīm. Arī gatera šķūnim rokas zāģeri dēļus jau bija sazāģējuši un pavasarī tam jābūt gatavam, jo ziemā piecirtīs un savedīs kokus. Mašīnas pasūtīja, iemaksājot daļu naudā, daļu vekseļos.

Pirmie soļi Skuļtecka nodomu piepildīšanai likās diezgan sekmīgi un apkārtnē tie pacēla viņa cieņu, kas ļaužu mutē nostiprināja iegūto grafa tituli. Jaunais muižnieks uz to bija lepns un savu lepnību izrādīja arī pret līdzcilvēkiem izturēdamies pret tiem arvienu atturīgāk un ticēdams savai izredzētai misijai. Sveicienus viņš atņēma tikai ar delnas pacelšanu līdz plecam, nerunāja ar personām, kas bija zemākas par pagasta vecāko, galvu nesa augstu paceltu, itkā skatītos no savas zvaigžņu lūkotavas lūkas un nebrauca citādi, kā divjūgā, juzdams, ka patiesībā vajadzētu četrjūga, bet nebija piemēroto pajūgu un izbraucamo zirgu. Bet tas nāks. Drīz nāks.

Ceturtā nodaļa

Grāfs grib precēties

Komtesi, vaj baronesi. — Panna Žanna. — Kopiga lietderības līnija. — Kritiens no fabrikas skursteņa. — Atmiņas. — Kas es esmu? — Elkoņi ezerā. — Gazenes pīlari. — Putekļu mākonī. — Kivkuču Fraņa. — Iuaae! — Svētā ar ušņu duramo. — Gaivarišku kapliča. — Lūdzēja Bramā.

Paņa Skuļtecka tiešām vēl apprecējās un Stefanu apraudzīt brauca pa reizei gadā uz dažām dienām. Atbraukusi, vairāk kā par dēla projektiem un fabrikām, interesējās par viņa apprecināšanu. Bija taču laiks nodibināt savam stāvoklim un kārtai piemērotu ģimenes dzīvi, kad māte to izdarījusi jau otrreiz. Viņa katru gadu atbraukusi lūkojās, vai Stefans nebūs izraudzījies līgavu, lai pārvestu mājās lielmāti. Tā varēja būt muižnieka meita un labi būtu, ja pavairotu Stefana turību, bet ja dēlam patīk, lai ņem bez pūra, ka tik labi audzināta un cienīgas kārtas poliete. Bet Stefans nevarēja un nevarēja izmeklēties. Visas muižnieku meitas, kuŗas viņš bija redzējis, likās labas, bet lai precētu, tām arvienu kaut kā trūka, kas grāfam neļāva iemīlēties. Viņš gribēja atrast vislabāko un daiļāko, kuŗa nevien ar bagātību, bet arī ar titulu un izskatu apmierinātu viņa augstās prasības un nepazemotu viņa lepnības garu. Tai vajadzēja būt komtesei, vai vismaz baronesei. Un tādas Latgalē nevarēja atrast. Ja gadījās kāda grāfu vai baronu atvase, tās bija atbaidoši nesmukas vai nepiemērīgos gados un iebildīgas, istabās caur paaudzēm

izstīdzējušas, pazaudējušas dabīgo skaistumu un sievišķības formas, pēc kā slāpa Skuļtecka paša muižnieciski kultivētais, bet pirmātnībā iedzimušais gars. Stefans varēja sapņot par vārīgām porcelāna paņankām pie mēnesnīcas loga, kuŗas starp spoguļiem klausās skumjās Šopena noktirnas, bet brīžam viņā atmodās pirmātnējs meža cilvēks, kuŗš kā tīģeris rēkdams, aulēkšo pa laukiem pakaļ sievietei. Kad viņš brauca iereibis mājā no pilsētas, vai nāca no Bekas un ceļā sastapa sievietes, viņš dažu labu reizi apturēja zirgu, lēca laukā no ratiem un maurodams skrēja pakaļ bēdzējai. Tādu grāfa īpašību drīz zināja visas apkārtnes sievietes un zināja arī ko darīt: viņām viegli bija izbēgt, jo grāfs šo niķi spēlēja tikai tad, kad vairs nebija spējīgs paskriet vairāk par desmit soļiem, neizstiepies zemē. Skaidrā prātā viņš nekad neizgāzās, arvienu un visur būdams smalks un galants kavalieris, vai aiz lepnības prastākām sievietēm neskatīdamies virsū.

Zvēriskās dabas izpaušanās tādā veidā viņam bija sagādājusi nelabvēlīgu slavu pie augstdzimušām muižniecēm, kaut gan nekad viņam nebija izdevies gūstekni noķert. Tas bija iemesls, kamdēļ ar laiku augstdzimušo dāmu labvēlība pret viņu atdzisa un mazinājās izredzes uz stāvoklim piemērīgu apprecēšanos.

Tas tomēr grāfam neļāva zaudēt cerības.

Skuļteckis atradās kārtējā apciemojumā Janopoles muižā pie pana Kazimira. Tur viņam jau trešo reizi bija satikšanās ar pannu Žannu, lielmuižnieka meitu, kuŗa te viesojās no Daugavpils apriņķa. Žanna viņam sāka patikt, kā prātīga sieviete, kuŗa prata spriest par sīpolu audzināšanu, tītaru perināšanu sausā vietā un cūku sugas uzlabošanu ar jorkšķiras kuili. Tēva muižā viņa ejot visur saimniecībā, pati rīkodamās un līdzi strādādama, kas viņai vairāk patīkot par mācīšanos augstās skolās, vai sēdēšanu istabās pie grāmatām un klavierēm. Viņa nebija izsmalcināti skaista, bet veselīga un Stefana

gadiem drusku pāri. Janopolē viņa viesojās pie radiem. No visām muižās redzētām jaunkundzītēm Stefanam šī likās īpatnējākā un interesantākā. Tādēļ viņš Janopoli apciemoja jau trešo reizi šinī mēnesī.

Diez', ko domāja Žanna? Stefanam gribējās zināt un šoreiz atradis viņu istabās vienu, viņš apņēmās visu noskaidrot. Līdz šim nekā nevarējis saprast, vai viņa tam simpatizē, vai nē; no izturēšanās tas nebija nolasāms — viņa likās prātīga un vēsa. Bet tas, varbūt, viņas raksturā, jo pacietās rokas vairāk saradušas ar darbu, nekā mīlestības parādīšanu nozīmīgos glāstos, saprotošos paspiedienos. Ko viņa var runāt par romantiskām lietām, kad domas pilnas ar sīpolzemes sastāvu un piena sūkalu attiecību rēķinu pret cūkas tauku svara pieņemšanos?

Šoreiz sasveicinājusies, Žanna par brīnumu neuzsāka nekādu praktisku sarunu, bet lūdza grāfu apsēsties.

— Panna Žanna, cik patīkami būt jūsu tuvumā, — viņš iesāka runāt, kad viņa neapsēdās vis tam blakus uz dīvāna, bet ieņēma taisnas sveces stāvokli otrpus galdam uz krēsla.

— Cik glaimojoši un laipni, — viņa atbildēja, mazliet nosarkdama.

— Man gribētos šo tuvumu sajust biežāk, un, tā sacīt, vairāk, bet nezinu, vai drīkstu uz tādu jūsu labvēlību cerēt, jo es redzu jūs tikai trešo reizi.

— Es jums, pan Skuļtecki, negribētu sagādāt ne mazāko vilšanos un man nekas nevar būt pretim, ka mēs draudzīgi pārspriežam dažādus saimniecības jautājumus, bet es nedomāju, ka mūsu draudzība varētu sniegties tāļāk par lietderīgu savstarpīgu zināšanu paplašināšanu, lai satiekoties nebūtu jāgaŗlaikojās. Mēs taču esam darba un lietderības cilvēki, — viņa runāja, skatīdamās savās sarkanās rokās.

— Bet vai mēs nevarētu atrast kopīgu lietderības līniju, ņemot palīgā visu to, ko sajūtam sirdīs, kad esam vieni, kad pašā darba karstumā man vajadzīgs kāda cilvēka padoms? Vārdu sakot, kā būtu, kad mēs viens

otram sniegtu roku uz visu mūžu? — viņš piecēlās, skatīdamies, ko darīs panna Žanna.

— Pan Skuļtecki, — Žanna atbildēja, palikdama līdzšinējā stāvoklī, — man nekas nebūtu patīkamāk un glaimojošāk, kā sniegt jums roku, kā izredzētai starp daudzām šāda likteņa tīkotājām, bet man žēl, ka mūsu satikšanās un iepazišanās nav notikusi divus mēnešus agrāk. Es jau esmu saderinājusies. Un jūs zināt, ka vārdu es turēšu, pat ja tamdēļ man būtu jācieš, ļoti, ļoti jācieš,

Skuļteckis, dzirdēdams negaidīto ziņu, apsēdās, it kā kristu no savas fabrikas skursteņa, un vairs nevarēja pasacīt ne vārda. Žanna turpināja aplūkot savas rokas.

Pēc laba laika, kad Stefans logā bija novērojis strāzdu māti trīs reiz atgriežāmies pie bērniem būrī, viņš vaicāja:

— Ar ko?

— Ar panu Kazimiru.

Vairāk viņi par to nerunāja. Nebija arī jārunā par neko citu, jo no āboliņa tīruma atgriezās pans Kazimirs un ienāca jautrs, saulē nodedzis un jokodams:

— Ko jūs darba laikā sēdāt istabā? Kamdēļ nenākāt palīgā āboliņu kraut? Kā jums, grāf, šogad padevies āboliņš?

— Rīt iesāks pļaut. Šodien beidzamā vaļīgā diena. Tad tik drīz nevarēšu jūs apciemot, pan Kazimir.

Viņi izgāja verandā, kur apteiksne klāja brokasta galdu.

Šodien Skuļteckis no Janopoles aizbrauca ātrāk par citām reizēm.

Viņš brauca galvu nokāris, it kā vasaras saulē tā būtu novītusi.

Tagad viņš atcerējās Prosku: — Kur palika Proska? Mana mīļā, vienīgā!

Bet viņa tagad likās nesasniedzama, mākoņos pacelta Jaunava.

Skuļteckis apturēja pie Bekas. Šodien krogs tukšs — darba laiks. Viņš iegāja savā istabā, pasūtīja alu un kvernēja. Velns kur riebīgs gara stāvoklis! visa pasaule likās mērī izmirusi, pat krogs kļuvis mēms. Nav neviena dzērāja. Grāfs viens pats dzēra alu un kvērnēja. Šodien viņš bija ar mieru atteikties pat no grāfa tituļa, cik jutās pazemots un nievāts.

— Kas es esmu? Nekas, — viņš prātoja. — Atstumts, pazemots. Visas cerības vējā. Panna Žanna, panna Žanna, tavu cietsirdību, tavu maldīšanos! Kur man bija acis, ka neredzēju? kam man to viņai vajadzēja sacīt? Kam vajadzēja turp braukt! Nelaimīga diena.

Savas bēdas slīcināja alū. Saīdzis skatījās pa logu kroga pagalmā, kur dubļu pančkā vāļājās cūkas un ap viņām staigāja krodzinieka lielais tītars, te galvu izstiepdams un nobuldurēdams savu kliedzienu, te ievilkdams plecos un snauzdams.

— Ak, es tītars, tītars! — Skuļteckis errojās. Viņš jutās kā netīrais kroga pagalms. Kaut varētu nokrist gar zemi, skriet četrrāpus, ieskriet šaīs cūkās, kā velnam pie Galilējas ezera. Viņš atcerējās cūkas, kuŗas baroja Žanna.

— Kaut es būtu viena no tām, es būtu mazāk pazemots, — viņš rūgti čukstēja. — Vairs nekas netīk. Jādzer!

Viņš savas bēdas slīcināja alū, kamēr turpat pie galda aizsnaudās. Te piepēži redzēja sevi stāvot uz augstām stalažām gandrīz savas fabrikas skursteņa galā. Mākoņi gāja gar pašu pakausi, vēsi pieskārdamies cepurei. Te mākoņos parādās Proska mirdzošās baltās drēbēs ar puķēm, kā palmām uz rokas. Viņa skatās tik labi un mīļi, it kā gribētu paņemt visas viņa bēdas. Viņa zied kā debesu roze.

— Mīļā, tu atnāci, — Stefans saka.

Bet viņa klusē un rāda ar roku uz zemi. Viņš paskatās turp un redz citu; uzreiz stalažas gāžās, viņš krīt bezdibenī, bet pieķeras pie šķērskoka un karājās gaisā. Ārprātīgās bailēs kliedz? — Žanna!

Un pamostās. Paldies Dievam! Alus glāze nokritusi uz grīdas un saplīsusi. Uz galda ezers. Elkoņi slapji, bet galva kā skaidrāka un prieks, ka esi palicis dzīvs. Cik tur vajadzēja — būtu nosities. Krist no tāda augstuma! Žanna aiznesta tāļu, attālinās ar katru mirkli. Viņš jūt, kā atsvabināšanu. Skatās logā. Cūkas guļ aizmigušas, saule tām karsē dubļainos sānus. Tītars aizgājis un buldurē savu kliedzienu aiz kūts. Pagalmu pārsoļo resna sieva ar spaini, basām kājām un atlocītiem svārkiem. Skuļteckis noskatās, kā aiziet šīs kājas, resnas un spēcīgas, kā Gazenes pīlāri, zem kuŗiem dabūja galu Simsons, bet uz kuŗiem balstās debesu kupols. Kājas viņu apmulsina. Viņš ierēcās kā lauva, viņš skrietu, viņš gribētu sabrukt zem šiem pīlāriem, kā Simsons.

Skuļteckis izdzēra vēl glāzi, ātri izgāja no kroga un aizbrauca. Balts putēkļu mākonis vilkās viņam pakaļ.

Krodzinieks skatījās pa logu:

— Kas šodien grāfam noticis? Nav labā omā.

Baltais putēkļu mākonis viņu aiznesa.

— Proska, Proska, Proska!

Trīs reiz atskanēja putēkļu mākonī grāfa balss.

Tad viņš lādēja sevi, ka Prosku nav meklējis toreiz, tiklīdz atgriezās no Varšavas. Tad droši viņas pēdas vēl bija sadzenāmas. Bet ko tagad? Būs pagājuši jau septiņi gadi. Septiņi gadi Prosku aiznesuši nebūtībā. Bija savādi, ka šo vienkāršo meiteni lepnais grāfs bija pacēlis pāri pasaulei, pāri sev un izstiepis pret debesīm abas rokas, caur putēkļu mākoni trīskārt sauca:

— Proska, Proska, Proska!

Viņa sauciens izgaisa Primenes rudzos un Kivkuču sādžas miežu tīrumā, kur kāda sieviete noliekusies ravēja usnes. Baltais sievietes lakatiņš pacēlās vertikāli saliektai mugurai, un divas acis urbās putēkļu mākonī, kas tuvojās no Bekas puses.

Kivkuču ciemā Fraņu slavēja par skaistāko meitu. Viņa auga starp astoņiem sava tēva bērniem, no kuŗiem

vecākie jau bija aizgājuši pasaulē kur kuŗais: cits uz pilsētu fabrikā, cits laukstrādniekos, viens plostniekos. Mājā dzīvoja Fraņa, divas jaunākās māsas un vecākais brālis. Visi strādāja: kas tīrumā, kas kūtī, kas ganos. Viņu māja atradās ciema vidū starp kaimiņu mājām iespiedusies, kur mājas cita pie citas meklē patvērumu. Sādžas tīrumi stiepās uz Primenes pusi, pāri lielceļam, bet ganības nomāja Primenes mežos uz servitūta tiesību pamata.

Taī dienā Fraņa atradās tīrumā, ravēdama miežos ušņas. Viņa noliekusies gāja soli pa solim, ar nazi durdama un izraudama no zemes aso nezāli, kuŗas baltā, gaŗā kāja viegli izmaucās no zemes. Visu cēlienu jau bija strādāts; līdz ceļam ravēt vēl palika soļu trīsdesmit strēmele. Rokas jau sāpēja. Te uz lielceļa atskanēja ratu rīboņa. Kāds ātri brauca. Pacēlusi galvu, Fraņa ieraudzīja putēkļu mākoni. Te rīboņa apstājās, mākonis izklīda un nākošā mirklī parādījās pajūgs un cilvēks. Fraņa pazina muižas zirgu.

— J-uaae! — atskanēja sauciens.

— Vai! Skuļteckis! — Fraņa tik paguva izdvest un gribēja bēgt, bet grāfs jau bija no ratiem laukā, pieskrēja klāt un saķēra viņas rokas, turēdams kā stangās. Viņš vairs nebļāva, bet skatījās Fraņā, kā stulbs, ugunīgām acīm izurbdamies cauri pašai sirdij. Fraņa sastinga kā čūska zem faķira skatiena. Abi klusēja labu brīdi. Ušņu durāmais nazis Fraņai izkrita no rokas. Beidzot Skuļteckis izdvesa:

— Kas tu esi?

— Laižat, kungs, laižat vaļā, — viņa lūdzās. Bet stangas neatlaida, turēdamās kā ērces.

— No kurienes tu esi?

— No Kivkučiem, — Fraņa atbildēja nobijusies.

— Laid!

— Es tevi nevaru laist.

Viņš pacēlis galvu skatījās Fraņai pāri, it kā gaisā kaut ko redzētu un svinīgi atkārtoja:

— Es tevi nevaru laist.

Fraņa nezināja, ko darīt, bet aizsardzības instinkts lika ķerties pie ātra un sekmīga līdzekļa.

Viņa piepēži saliecās uz priekšu, iekoda kungam rokā un atgrūda viņu no sevis. Vaļā bija un aizskrēja cik jaudas, neskatīdamās atpakaļ.

Skuļtecka gaŗais stāvs tīrumā ilgi stāvēja kā sāls stabs, no vietas nekustēdams. Caur pieri skatīdamies Fraņai pakaļ, viņš runāja:

— Viens, mūžam viens uz pasaules!

Kad Fraņa pazuda rudzos, viņš apgriežās un gāja atpakaļ uz lielceļu. Iekāpis ratos, lēni brauca uz māju. Galva kļuva skaidra; reibums pārgājis; viņš sāka saprast un vērtēt. Iedomājās Žannu un meiteni tīrumā; acis kļuvušas redzīgākas: kas bija Žanna pret šo meiteni! Kāda milzīga starpība! Žannas ģīmis jau liecināja, ka viņa ir tikai kūtij dzimusi, viņai vajaga ost pēc laidara. Bet meitene tīrumā — tā bija eņģelis, feja, pati burvība. Ap viņu lido lauku puķu smaržas. Viņa ir skaistākā sieviete pasaulē. Neviena muižniece viņai nav līdzīga. Kādas viņai acis, kāds kakls un rokas. Šīs rokas, ar zemi aplipušas un cietas. Tas ir spēks un zemes burvība. Viņa kā Proska, viņa ir Proska. Arī Proskas līdzība ir Proska.

— Kivkučos, viņa sacīja, — Skuļteckis atcerējās un nolēma, ka viņa vēl reiz jāredz, jo viņā ieraudzīja īstu sievieti. Tik tagad viņš sajuta, ka roka sūrst un paskatījās, kur ādā palikuši divi sārti zobu robiņi. Šīs rētas tagad viņam likās dārgakmeņi.

Skuļteckis laikam bija jucis. Viņš pat uzvarēja muižniecisko augstprātību un domāja, kā vēl redzēt zemnieka meitu no Kivkučiem.

Atbraucis mājā, viņš lieliem soļiem staigāja pa istabu, bāls, tievs, gaŗš, sajukušiem matiem, it kā gribētu izlauzties no sienām, kuŗu gaŗums bija tikai septiņi soļi, it kā gribētu ieskrieties, lai lēktu citā būtībā, nekā Primenes zemē iegrimusē māja ar mušu izraibinātām rūtīm un izdilušu grīdu, kuŗas greizo dēļu šķirbas mūžīgi smējās. Viņš brīžam runāja: — Cik gadus jau viss

manī sagriezies šķībi un greizi? Es gribu strādāt tāpat, kā visi, būt kā visi, visu apsvērt ar prātu, noturēties uz ceļa, bet tad uznāk tāds brīdis, kā liekas, ir vairāk ko pasaulē redzēt, nekā redzi, nekā saprati līdz šim, un tad esi no sliedēm laukā. Viss līdzšinējais sabrūk, bet jaunā nav... Bija zeme, bija grēks, bija Sodoma, ieraudzīju Svēto un uz galvas kritu simts miljonu kilometrus dziļā bezdibenī... Vairs nav kur pieturēties...

Viņš apstājās pie loga, Tur lielceļš aizvilkās uz Beku.

— Tur vēl var glābties, bet skumja glābšanās, — viņš sacīja un pagriezās uz durvīm, bet kaktā ieraudzīja saslietus baltus plānu ruļļus. Tur visa viņa dzīve, visa nozīme, nākotne, slava, mūža darbs.

Viņš ņēma plānu ruļļus, izklāja vienu uz galda un noliecās pār to. Tur bija jaunā pils, kas skaisti pacelsies no zemes un no viņa fantāzijas.

— Te viņa dzīvos, — viņš stāstīja pats sev: — Proska, grāfiene no Kivkučiem, kuŗu nobūra mana māte, kuŗu pirmo reizi ieraudzīju ar ogu kurvi dārzā, bet tagad — tīrumā ar ušņu durāmo. Grāfiene ar ušņu durāmo, debesu valdniece. Viņa skaistāka par šļachtu un muižnieku meitām, viņa ir grāfiene, jo skaistums vien dod godu un tituli. Burvību es uzvarēšu, kad uzcelšu šo skaistuma pili, tad māņi nokritīs un redzama būs viņa — patiesā, daiļākā, varenākā, kuŗa man parādījās Gaivariškļu kapļičā.

Viņš atcerējās, kā toreiz bija.

Kad viņš no Varšavas atgriezās suņu dienās mājā, kad Proskas neatrada, bija bēdīgi, negribējās būt starp cilvēkiem, tad repetītors, brālis Broņislavs, sulainis — visi likās koka vīriņi, nedzīvi, sveši, tāļi. Viņš jau bija zaudējis jaunekļa vienkāršo pasaules uzskatu, kuŗā mātes iemācītās lūgšanas spēj to, ko nespēj prāts, un iekļuva šaubās, kas brīžam ievilka pesimismā. Dievmātes

žēlsirdībai viņš vairs nevarēja ticēt, jo viņa nebija glabājusi Prosku, par kuru viņš vēl šinī ziemā vakaros aizlūdza:

— Visužēlīgā Māte, glabā man Prosku.

Stefans bieži vien aizgāja no muižas un gāja uz mežu aiz dzirnavām; meža laukumiņā uz liela celma viņš sēdēja un lasīja, vai staigāja bez mērķa, ar bisi plecā, pa pļavmalām, lankām un zvēru iemītām tekām. Bisi viņš nekad vēl nebija izšāvis, jo zvēri te nemitinājās, vai arī viņš tos neredzēja, juzdamies vairāk vientulis nekā medinieks. Ezera galā, kurš iestiepās dziļi mežā, atradās senlaicīga kapličiņa ar krustu, ko uzstādījuši katoļi, kad tos apdraudēja protestantisms, kad vecais Skuļteckis atbalstīja protestantu baznīcas. Tā bija dēļu būda ar apsūnojušu jumtu. Durvju nebija, iekšā pie sienas stāvēja krusts, kurš atgādināja vairāk sauli, nekā Pestītāja ciešanu zīmi, tā to bija darinājis lietuvju dievdaris, iclikdams savu estēta gaumi sarežģītā ornamentu sakopojumā. Zem saules stāvēja Jaunavas Marijas attēls, kokā iegrebts un izkrāsots. Krāsu sakopojums, ko laiks pa daļai jau bija nolobījis,, un diezgan labi uzglabātā seja rādīja, ka tā bijusi skaista Dievmāte. Tā droši vien bija tā, par kuru vēl tagad stāstīja leģendas. Reiz naktī viņa atnākusi pie dzirnavnieka. Toreiz dzirnavas bijušas tikko uzceltas. Viņa lūgusi, lai dzirnavu slūžās neaizturot augstu ūdeni, jo tad ezers aiznesīšot kapličiņu. Ja paklausīšot, tad dzirnavnieka sieva bez sāpēm dzemdēšot meitu, jo viņa bijusi gaidībās. Dzirnavnieks izskrējis laukā. Ūdens patiesi bijis augstu un ar lielu troksni gāzies slūžās. Dzirnavnieks iekāpis laivā un braucis apraudzīt kapliču. Tai ūdens bijis jau pie durvīm. Tad viņš atgriezies un palaidis slūžas. Kad iegājis istabā, sievai jau klēpī gulējusi meitene, skaista kā saulīte. Tā nokristīta par Elizu.

Stefans noņēma no pleca bisi un, būdams noguris, apsēdās uz kapličas sliekšņa. Kā neviļus, viņam izlauzās pār lūpām smags aizlūgums:

„Visžēlīgā Māte, sargā Prosku."

Rokās galvu atspiedis, viņš raudzījās uz zemi, domu

smagumu viņai atdodams. Tad pati Svētā Jaunava pie viņa noliecās, sidraba drēbēs, kā Ostrobramas dievmāte Viļņā. Salda balss sacīja, ar vēja elpu pieskardamās viņa vaigiem:

„Viņa katru svētvakaru lūdz par tevi Bramā."

Kad Stefans pacēla acis, nekā nebija. Uz koka dēļa skaisti noliektā seja, kā lilijas zieds, viņam atgādināja Ostrobramas Jaunavu un vēl kautko dzīvē redzētu.

— Proska, — Stefans sacīja. Ezers spīdēja kā Ostrobramas Jaunavas sidrabdrānas. Tālumā varēja redzēt Gaivariškų dzirnavu jumtu.

Arī tagad, noliecies pār saviem zīmējumiem, un atcerēdamies, viņš izrunāja:

— Proska, Kivkuču Jaunava. Sarkanā istabā mēs redzēsim skaistākās izdomas un mūsu sirdis nevēlēsies nekā no ārpasaules, jo mēs paši būsim visu vēlēšanu piepildījums. Zilās istabās mēs zināsim, cik skaists ir klusums un ka Dievs ar mums runājas tikai mūzikā un mīlestībā. Violētā istabā mēs skumsim, ka mūsu mīlestība nav izšauta kulta, kas skrien mūžam uz augšu, bet ka tā reiz atgriežas uz zemes, lai no jauna tiktu izšauta un mēs ietu maldu riņķī, no skumjām uz svētlaimību un no svētlaimības bēdās, un lai mēs saprastu, ka arī nāve ir žēlsirdīga. Melnā istabā mēs to vislabāk sapratīsim, kad, jau aizmirsuši mīlestību, no jauna tai uzplauksim. Dzeltenā istabā mēs iesim, lai apliecinātu, ka mūsu laime beigsies tikai ar nāvi.

Te atskanēja balss:

— Atvainojat, grāf, es jūs ļoti gaidīju man svarīgs priekšlikums.

Skuļteckis pacēla acis. Priekšā stāvēja pārvaldnieks Pelcis ūdens zābakos un pēlēkos svārkos, ar papīriem rokā. Skuļteckis nepaguva atbildēt, ne uzaicināt apsēsties, kad pārvaldnieks jau stāstīja, ka viņš izrēķinājis, cik maksās akmeņu vešana visām būvēm, cik maksās zāģētava, un cik vajadzēs naudas pils celšanai. Pamatus jau varētu sākt, ja būtu pievesti kaļķi. Tā kā naudas no lauksaimniecības pietiekot tikai tekošai dzīvei, tad jāmeklē citi avoti. Viens tāds būtu meža iepriekšpārdošana, ko izstrādās kokzāģē-

tavā. Žīds Finkelbeķers esot ar mieru dot divdesmit tūkstošu avansa, un tikpat daudz, kad zāģētava būs gatava.

Pelcis zināja, ka naudas lietās grāfa piekrišanu visvieglāk dabūt, kad viņš atgriežas no Bekas. Arī šoreiz viņš nevīlās. Grāfs sagatavoto Finkelbeķera līgumu parakstīja, lai tiktu vieglāk vaļā no naudas raizēm un tuvāk savu plānu izpildīšanai. Zāģētavai drīzāk jāsāk strādāt, citādi pārējiem darbiem jāstāv.

Kad Pelcis izgāja no istabas ar līgumu kabatā, grāfs vairs par šo lietu nedomāja. Viņš domās ielaida celtņu un nākamo fabriku fantastiku, pa kuŗu, kā nenovēršama parādība, klejoja Kivkuču Ostrobramas Jaunava. Viņa — meitene no Kivkučiem, kuŗa reiz pazuda. Reāli viņa nebija tā pati, bet arī līdzība ir reāla. Viņam raibā virknē gaŗām slīdēja arī stāsti par vectēvu, kuŗam bijis romāns ar dzirnavnieka meiteni. Tad kāds kaps Karlovkas muižā, Skuļtecku kapos, kur lasāms akmenī ierakstīts: „Eliza". Bet to viņš neuzskatīja par brīdinājumu! Viņa dzīvei jābūt citādai...

Dzirnavnieka Eliza, Dievmātes dāvātā, viņu paņēmis ūdens, kas toreiz apdraudēja pašu Svēto Jaunavu. Prosku apmājis zemes spēks. Viņa lauku un tīrumu jaunava — Kivkuču izredzētā. Septiņus gadus viņa Viļņas Bramā lūgusi, tik tagad savu izredzēto ieraudzījusi, bet nepazīst viņu, bēg no viņa.

Pagājušā atspīdums tagadējā, reālā un iedomātā saplūšana vienā tēlā nebija Stefana fantazija vien, tā viņam bija īpatnēja pasaules un lietu uztvere, kas pacēla savādā būtībā, kur redzamās lietas pavada nemirstīga ideja, kur daudzas sejas sintezējas vienā. Fantastiskos plānos lidojošā fantazija, lidojumu turpināja arī dzīvē. Tas spilgti parādījās Stefana mīlestībā, kad sievietē viņš neredzēja personu, bet ideju, ko reliģijā apzīmē par Svēto Māru. Tamdēļ viņš neatšķīra Kivkuču Fraņu no Karlovkas Proskas, un aiz viņām mūžībā redzēja cietēju Elizu. Ērkšķu vainagā, ko novijis Stefana vectēvs, kuŗš pats arī ciešanu pazudināts. Māte stāstīja, ka viņš iekritis bezdibenī Alpu kalnos.

Piektā nodaļa

Atmoda

Aizgaveņa zupa. — Baltā svece. — Grieztauka. — Rudens lapas. Pelnu diena. — Ēšanas poezija. — Lieldienas. — Atgriešanās. —

Kad Fraņa atmodās, nāsis viņai kairināja gaļas zupas smarža. Tur bija lozberi, virces, pipari un vēl kautkas. Fraņa šo smaržu pazina jau no bērnības un tā arvienu atgādināja mielasta jauko baudu, kas dienas vienmuļībā paspīd, kā svētdiena starp septiņām nedēļas dienām. Šī smarša aicināja atstāt darbu, atstāt gultu, atstāt visu ko un sēsties pie galda un galdu atzīt par jaukāko vietu pasaulē. Māte pie krāsns jau vārīja. Tiešām, malka sprakstēja, itkā šaudama no revolveŗa, katls burbuļoja priecīgi smiedamies. Vārījās zupa. Aizgaveņa zupa. Kā tad, šodien taču aizgavenis.

Fraņa vakar gāja uz miestu pie laika iepirkt gaveņa eļļu, pavēlāk pārnāca un tamdēļ šorīt maķenīt aizgulējusies. Zupa jau vārās. Vārās vesels puscūcis, kā vakar nolēma tēvs ar māti. Ir taču aizgavenis, kad gaļu ēd visa māja vai simtreiz dienā. Tad uz galda jāstāv pilnām gaļas bļodām, kā kāzās. Jaukās gaļas bļodas! Tur mīt laipnie, pašapmierinātie speķa gabali, baltos sānus pa pusei pagriezuši virs zupas līmeņa, kuŗš spīguļo, apklāts smalkiem riņķīšiem, kā pērļu izšuvums. Tur pāri taukumiem spraucas pelēkie liesumiņi, kas uz mēles atstāj patīkamu sajūtu un smaršo pēc lozbera un vircām. Kājiņas pabāzušas asos purniņus, tīrus un vilinošus, kas sevī slēpj patīkamu no-

darbošanos zobiem, kam jāatlupina pasīkstais mīkstums no kauliņiem. Stilbu kauli, pildīti eļļotām smadzenēm, izlīduši ar savu ziņkārīgo aci pāri visam, bet svarīgāko daļu paslēpuši bļodas saturā, sniedzas pretim rokai, lai drīzāk tos paņem. Ar viņiem sacenšas mazāk uzkrītošas ribiņas, un cauraudzeņi paši grib skriet uz mēles, lai tur izkustu, kā sviests, nokļuvis uz pannas.

Domas par aizgaveņa bļodas jaukumiem Fraņai vairs neļāva iemigt. Viņa nosvieda segu, sarāvās trijstūrī tā, lai kāju svars tam liktu nosvērties vertikāli, izdarīja mazu kustību ar kreiso roku, kuŗa pastiepās pret griestiem, un vien, divi — bija sēdus ar kājām pār gultas malu; nākošā sekundē no trijstūŗa iznāca taisna līnija, un Fraņa, ka balta svece, vienā kreklā stāvēja uz grīdas. Paņēmusi uz krāsns uzmestos lindrakus un biezās vilnas zeķes, viņa sāka ģērbties.

Sēdēdama atkal uz gultas un vilkdama zeķes, viņa domāja par svarīgiem šīs dienas notikumiem, kam jānāk ar ēšanu un pēc ēšanas. Vispirms būs jānogaršo, kas mātei katlā. Tad jāaptekā neatliekamie darbi pagalmā, klāvā, stallī, klētī. Pēc tam jau gaļas bļodas māte būs salikusi galdā un varēs ēst, kad patīk un cik patīk. Bet tad, tā ap pieciem pēcpusdienā, tad ciema puiši pļavā uzstādīs griestauku. Jurka jau vakar tur iedzina stipru mietu un aplēja ar ūdeni, lai iesalst. Šodien vēl mietā uzmauks mauli, iesies tajā kārti, pie kārts ragaviņas. Sanāks visi ciema ļaudis un tad ies vaļā griešanās, ka sniegs vien putēs, ātrāk par karuseli, ko uzstāda tirgos. Griezīsies, kamēr paliek slikta dūša, bāli vaigi un acīs zaļš. Gar ausīm pūš vējš, bet acīs baltā zeme tā skrien, ka liekas, tūliņ no zemes pacels un uzraus gaisā, viss apkārt saplūst strīpās vien, strīpās vien. Un jo tu kliedz, jo puiši ātrāk tevi griež.

Kad metīsies tumšs, visi būs izgriezušies un ies mājā, apmierināti par reto izpriecu. Mājā atkal mielošanās pie pilnām bļodām, un tad steigšus uz supretku, kas nolikta pie saimnieka, kuŗam vislielākā istaba, pie Jezupa. Tur kakta pakrēslī staipīsies divrindu ermoņika. Tu, Jēzus sal-

denais, kā Griška staipa ermoņikas! Sirdi velk laukā. Tā lēni un žēlīgi, ka krūtīs atmostas tā kā mīlestība, kuŗas nav, pēc kuŗas ilgojies, gribas vai raudāt. To valceri Griška sauc par „Rudens lapām". Jocīgi. Valceris un rudens lapas! bet klausītos bez gala. Griška, galvu piešķiebis, skatās griestos kā bezgalībā, itkā no turienes birtu rudeņa lapas, un spēlē. Bet kad viņš saliecas uz priekšu, itkā gribēdams ermoņiku ar acīm un nāsīm aprīt, un uzrauj polku, tad kājās neparko nevar noturēties uz vietas. Jādejo, gribi vai nē. Tad puiši ar meitām saķērušies, griežas vēl trakāki, nekā grieztaukā. Grīda dārd un dreb kā zem simts spriguļiem, gaiss karsts kā rijā. Griežas, kamēr muguras tiek slapjas, kā saskrietiem zirgiem, bet kājas stīvas. Tā līdz vienpadsmitiem.

Pēc tam katrs atkal savā mājā un līdz pusnaktij vēl mielojas pie gaļas bļodām, itkā varētu saēst visām septiņām gaveņa nedēļām. Kad pulkstens nosit pusnakti, iesākas gavenis un mielastam beigas. Tagad atlikušo gaļu saliek sietā un aiznes uz klēti līdz Lieldienām. Kaulus pārdos žīdam un par to naudu nopirks ulmanīti zobu izskalošanai.

Rītā pelnu diena, pirmā klusā gaveņa diena. Tad visiem jābrauc uz baznīcu iebērt galvā pelnus. Bet mājā notiek mazgāšana un tīrīšana. Ar sāli berž un skalo traukus un lizejkas, lai visu šķīstītu no gaļas smakas un lai pasargātos no apgrēcības pret gaveni. Jāberž arī soli un grīdas, kas trīs mēnešus nav darīts. No miesta atvedīs siļķes un atvērs kāpostu mucu. Tas būs gaveņa ēdiens. Septiņas nedēļas gaļas ne paost. Tādā pieticībā pavadīdams šo laiku, cilvēks jūtas atjaunots, kā tuvāks Dievam. Bez tās dzīve būtu vienmuļāka. Gavenis savā ziņā ir septiņnedēļu atturības svētki, jo katru svētku mērķis ir pacelties pāri vienmuļībai un pasargāties no apnikuma.

To visu pareģodama, Fraņa bija apģērbusies un gāja pie mātes, kuŗa patlaban ar galvu ielīdusi krāsnī, apgrozīja katlu, no kuŗa cēlās kairinošais tvaiks. Uz galda stāvēja no Varaklāņiem atvestais skārda trauks ar gaveņ-

ellu, kura galdu iekaŗos no rītdienas. Šodien vēl jāvalda gaļas bļodai. Fraņa mātei palīdzēja kārtot bļodas.

Tā viņai iesākās aizgaveņa diena.

Kā visās lietās, tā ēšanā ir sava poēzija. Sevišķi koši tas parādās izcilus dzīves notikumos, kuŗus ēšanas ceremoniāls pušķo kā jauns ietērps padzīvojušu dāmu. Kas būtu svētki, godības un gavenis bez ēšanas ārkārtībām? Ēšana šīm svinībām piešķiŗ lielāku nozīmi.

Septītā gaveņa nedēļā, Zaļās ceturtdienas rītā, sarkana saule gluži nemanot pārlīda Fraņas gultas galvgali un uzlika sarkanu plaukstu taisni uz viņas krejisā vaiga, jo labais bija iespiedies spilvenā. Fraņa to laikam sajuta, jo atvēra acis, ātri pacēla galvu, paskatījās sarkani apspīdētā krāsns stūrī, tad stundiniekā:

— Seši. Saule uzlēkusi! — viņa izdvesa.

Tad steigšus uzcēlās, uzmeta mēteli un izskrēja laukā. Dārzā pie dīķa viņa ar kāju pārsita uzvizējušo plāno ledu un, piesmēlusi delnas, mazgājās, lai visu gadu būtu skaidras acis un jautrs prāts.

Atgriezusies istabā, viņa berza, mazgāja un tīrīja. Lieldienas klāt. Gavenis pārskrējis. Jāgatavojas uz lielo svētku saņemšanu. Vēl šodiena un rītdiena. Rīt jāiet baznīcā izsūdzēt grēkus, gulēt krustā un pieņemt svēto vakariņu. Sestdien jau jācep un jāvāra, jākrāso olas. Ar staipekņiem jāpušķo griesti, grīdas jāizkaisa skujām. Vakarā jānes uz baznīcu svētīt katram mājas iedzīvotājam viena ola, tad kukulis maizes, cibiņā sviests, pīragi un gaļa. Baznīcā jāsaņem arī svētītais ūdens, kas pasargā no dažādām kaitēm. Svētību, pārvedot mājā, noliek zem galda un apklāj ar baltu drānu, bet galds klāts melnu drēbi, par zīmi, ka Kristus vēl nav augšā cēlies.

Kad sestdienas vakarā visi aizies uz baznīcu, mājā būs vientuļīgi un gaŗlaicīgi. Arī Fraņa ies uz baznīcu sagaidīt augšāmcelšanās rītu. Tur dzied psalmus par mirušiem. Žēlīgi un skumji, kā pie kapa. Altaris tukšs. Baznīckunga nav. Ļaudis baznīcā vieni paši. Dzied, lai neaizmigtu. Ir arī aizmiguši. Tikai sešos rītā baznīca atdzīvojas, atnāk baznīckungs. Notur svinīgu liturģiju un

paceļ Kristu. Izklīst drūmo psalmu atskaņas un nogurums. Kļūst gaiši un priecīgi. Draudze dzied „Allelūja". Tad visi iet mājā, gaišāki un labāki. Ir pagājis drūmais atturības un pieticības laiks — gavenis. Tagad var priecāties un baudīt no dzīvības koka augļiem. Var atkal dot miesai, kas viņai piederas. Var atgriezties gaišā dzīvē no gaveņa krēslas. Pārnākot mājā, notiek atsagavēšanās. Svētīto maizi un olas tagad liek uz galda, atnes no klēts aizgaveņa gaļas sietu. Tad visi ap galdu nometas ceļos un trīs reizes noskaita Tēva reizi. Tikai pēc tam ēd olu, tad sviestu, gaļu un maizi, dzer alu. Ēšanas ceremoniāls tagad ir slieksnis uz parasto dzīvi. Lieldienu gaišais brīdis ved pie dzīvības, pie atmodas. Zaļie staipēkņi, un brūklenāji pie griestiem liek gaidīt pavasari, zemes atmodinātāju. Gavenis jauniem neļāva pat cerēties. Tagad ziedoņa vārti vaļā. Atļauts mīlēt un precēties.

Ciema bērzos uzvilktas leigaves, kur satiekas puiši ar meitām un šūpojas līdz augstajiem bērzu zariem. Vējš atkal jautri pūš sejā, kā aizgaveņa grieztaukā. Sirds apstājas, leigavēm krītot uz leju. Atradies ir arī Griška ar ermoņiku.

Ermoņika atkal staipās, nopūšas un smejas. Bet tās vairs nav rudens lapu nopūtas, bet pavasaŗa sapnis, ko valsī izteic Griška. Fraņai patīk Griškas melnās ūsas un brašais stāvs. Un kas par trakumu viņā, kad ermoņika rauj galopu tā, ka skan tāļu pāri sādžai.

Kā puiši ar meitām griežas! Dažs pāris līdz rudenim būs apprecējies. Arī Fraņa precētos, ja Griška ņemtu. Viņš zaldātus jau izgājis, nav nekāda bēda. Fraņai ir vēl otrs gribētājs, Jurka. Kad dejo polku, viņš tā viegli to dara, nemaz nejūti, ka to dara — tikai roku saspiež, it kā nemaz vairs negribētu palaist. Nedrīkst viņam lielu piekrišanu izrādīt, tāpat Griškam, ka abi nesakaujas, kā Aļozs ar Pēteri Marianas dēļ saplūcās līdz nažiem, labi, ka izdevās izšķirt. Citādi viens beigts būtu. Mariana bija apsēdusies Pēterim klēpī. Aļozs, kā pieskrēja un Marianu izrāva no klēpja, tā Pēteris šim matos. Tad gāja vaļā. Izspārdīja visu klonu, kā traki kumeļi. Pēterim bija matu

pilni nagi. Kad izšķīra, iedzēra alu un dejoja atkal, kā nekas nebijis.

Vienkāršie ēšanas, dzeršanas un mīlas prieki vai nav mūžīgā tautas gudrība? Tā nav jāmāca ar grāmatām un dziļām, sarežģītām teorijām. Tā izaug no sevis, no pašas dabas. Dažādie svētki, gaveņi un svinības ir ēšanas kults, ēšanas reliģija, kas to dažreiz paceļ no parastības svinīgā košumā un simboliskā mistērijā. Svētītā maize, kas dod mājai sātību un spēku, un svētītais ūdens, kas pasargā no ļauniem gariem un slimību dēmoniem, no gada uz gadu atjaunojas Latgales mājās.

Agrāk Fraņa to visu pārdzīvoja ar sevišķu prieku, kā nešķiramu dzīves daļu, bez kuras gada gaitā būtu nepiepildāms robs. Viņa juta īstu prieku. Šogad tā nevarēja priecāties, nevarēja būt tik bezbēdīga un jautra kā pērn, laižoties ar leigavēm līdz bērza zariem.

Drīz būs gads, kopš Primenes Skulteckim viņa iekoda rokā. Visu šo laiku viņš seko kā pakrēslis, parādīdams viņai un viņas ģimenei mazas labvēlības, kuras tomēr saprotamas kā viņai veltītas: vai tas būtu nomas atlaidums par tēva nomātiem tīrumiem un pļavām, vai aicinājums muižas rīkotos pļaujas svētkos, vai kluss rokas spiediens pie nejaušas satikšanās.

Arī pati Fraņa sevi pieķēra, ka visu to nelaiž gluži vienaldzīgi pār galvu. Ne jau diezin ko. Viņai prātā nenāca nekādas neprātīgas domas, ka viņa kādreiz varētu būt grāfiene, vai grāfam kautkā tuva. Bet grāfa staltam izskatam viņa pielīdzināja katru puisi, kuŗu vajadzēja novērtēt; grāfa uzmanība mazliet glaimoja. No jūnija līdz aprilim tas Fraņas dvēselē sakrāja tādu savādu nemieru. Viņa pati vairs nezināja, kas būtu labi, kas ne; bet Griška un Jurka ievēroja, ka viņa palikusi kā lepnāka un nerunīgāka. Ko Skulteckis sevī domāja un kā īsti uz viņu skatījās, Fraņai nebija ne jausmas.

Sestā nodaļa

Uz muižu

Pelča ierašanās pie Fraņas. — Vilinošs aicinājums. — Zvana prieks par jauno saimnieci. — Istaba ar zirga ribām. — Vienkāršas sarunas. — Pārvērtības. — Sargs fabrikā. — Sievietes iespaids. — Zāģētava — grāfa cerība. — Grāfa pazušana un sievietes bēdās. — Apslēptā daba.

Lieldienas pagāja, atstādamas atmiņās pavasaŗa vēju, pirmās saulainās dienas un zemes atmodu, Sākās siltāks laiks, un bērzu zari kļuva brūni pumpuroti. Zemkopji sāka lāpīt arklus un ecešas.

Bija maija pirmā puse, kad Kivkučos iebrauca Primenes pārvaldnieks Pelcis. Viņa pelēkie svārki un ūdens zābaki zem vaļējā gumijas lietus mēteļa ar savu parādīšanos pagodināja Fraņas tēva pagalmu. Ziemas zaķenīcu viņš jau bija nolicis un uzmaucis pelēku naģeni.

Piesējis zirgu, Pelcis ienāca Fraņas tēva istabā. Runāja par pļavu nomāšanu nākošai vasarai. Tāda uzmanība nebija piedzīvota, kad pats pārvaldnieks brauktu klāt, lai runātu par pļavām. Tad tēvam piedāvāja sarga vietu zāģētavā. Tēvs līdz ŗudenim atteicās, jo priekšā steidzami lauku darbi. Beidzot Pelcis ievaicājās:

— Kā ta jūsu Fraņai ar darbu? Jums tik daudz bērnu. Viņa taču varētu pieņemt vietu, tomēr būtu vieglāk, mūžīgi vienā ligzdā neturēsaties, kādam putniņam jālaižas projām. Lai skrietu uz pilsētu, tad labāk apskatīties tepat tuvumā.

Klausījās tēvs un klausījās Fraņa, gaidīdama, kādu padomu pārvaldnieks dos. Pēc diezgan gaŗa ievada Pelcis

Fraņai piedāvāja saimnieces vietu Primenē. Alga laba, darbs viegls. Taisnību sakot, par vietu Fraņai, kā smalkākai augumā un zemes darbiem mazāk piemērotai, mājā sen bija runāts. Tēvs ar brāli pārvaldnieka piesolījumu uzskatīja par likteņa labvēlību. Daudz neprātodama, arī Fraņa piekrita piesolījumam, jo bija zināms, ka skaidrā prātā grāfs ir godīgs un kārtīgs. Nekas ļauns par viņu nebija dzirdēts. Kas viņai var notikt? Nieki! Fraņa pieņēma Pelča pasniegto roku.

Tomēr viņas piekrišana nebija vienkārša darba pieņemšana. Fraņa nojauta ko svarīgāku. Tas bija pats Škuļteckis. Dīvainais cilvēks, kuŗam tāda — nu sacīsim, mežonība. Pelča ierašanās Fraņai nelikās nekas ārkārtīgs. Viņš varēja neatbraukt, tā kā tā viņai ceļš aizietu uz Primeni. To viņa izzīlēja uz kartīm, to noredzēja sapnī, un par savu likteni nešaubījās. Kas notiks Primenē, kā lai zin. Ticēt savam liktenim — viņai tas nebija arī no svara. Viņai jāiet. Ne velti viņa sapnī stiepa audeklus Primenes dārzā.

Pelča gumijas mētelis un āža bārdiņa, priecīgi skurināmās, atvadījās, atstājot Fraņas tēvam divreiz lielāku pļavu, nekā pagājušā gadā. Pārvaldnieka spīdošā gumijas mugura vēl paspīdēja vārtos, pātagai zibeņīgi noplivinoties gaisā un visai Fraņas ģimenei stāvot pagalmā.

— Nu, Fraņa, tagad būsi muižniece, — brālis uzsita viņai uz pleca: — Tikai pielūko un nepieņemi muižas tikumiņu.

— Ko lai dara, vienā ligzdā visi mūžu nenodzīvosim. Kas zin, varbūt, tev būs labi. Dažam muižā mūža maize. Kuļikovas saimniece ek' sakrāja naudu un nopirka viensētu. Vēl tagad dzīvo kā lielmāte, — tā runāja tēvs.

Māte klusi priekšautā noslaucīja acis. Ne jau no dūmiem, un nopūtās:

— Jā, jā.

Vai bija žēl, ka putniņi viens pēc otra aizlaižas no viņas paspārnes, vai vēl kas, to viņas sirds nevarēja pasacīt.

Tad katrs gāja savā darbā: brālis uz stalli, tevs uz riju, Fraņa kūtī, māte virtuvē.

Pār Kivkučiem spīdēja dzidra pavasaŗa saule.

Pēc divām dienām brālis māsu pavadīja uz Primeni darbā. Viņš iejūdza zirgu, aizveda braukšus, kaut gan gabals nebija lielais, bet kā tas izskatītos, kad muižas saimniece atnāktu kājām!

Iebraucot muižā, patlaban zvanīja pusdienas laiku. Zvans itkā priecājās par jaunās saimnieces atbraukšanu un steidzās to paziņot visiem muižas ļaudīm. Pie muižas kūts stāvēja augsts koka stabs ar jumtiņu galā; zem jumtiņa karājās zvans, kas strādniekiem vēstīja rītos, pusdienās un vakaros, kad darbs jāsāk vai jābeidz. Pāri visiem māju jumtiem tas katru dienu klingāja noteiktās stundās, aizskanēdams līdz tālākiem muižas tīrumiem: „Mājā, mājā", vai „Darbā, darbā!"

— Zvans tagad būs tavā rīcībā, — brālis rādīja, piegriežoties zirgam pie muižas sētas, — jo tu būsi muižas saimniece.

Nobeidzis savu pusdienas saucienu, zvans vēl divas reizes noteikti piesita, itkā piebalsodams Fraņas brāļa vārdiem. Tā zvans nejauši bija iezvanījis jaunās saimnieces atbraukšanu.

Pelcis, redzējis Fraņas atbraukšanu, nāca no klēts pretim, ierādīt jau sagatavoto istabu tai pašā mājā, kur dzīvoja pats grāfs un Pelcis, kur vienu istabu tagad ierādīja Fraņai. Fraņas istaba atradās blakus virtuvei, pa pusei Pelča, pa pusei kunga galā, ar durvīm uz koridoru un kunga istabām.

Pelcis istabu viņai ierādīja. Ta nebija liela — četri soļi gaŗumā, trīs platumā. Logs uz divām pusēm veŗams, bet ziemas rāmis neizņemts, rāmju starpā vēl ziemas vate ar papīra puķēm, kuŗas pavisam izbālējušas, it kā stāvējušas ne vienu ziemu vien. Sienu apmetums vietām izbirzis, atklādams skaliņus, kā vāja zirga ribas. Mēbeles — gulta ar pelēku salmu maisu, galdiņš un krēsls ar pārplīsušu apsitumu, no kuŗa izlīdis saru kušķītis,

tāds, kā pārvaldnieka bārdiņa. Grīda kādreiz bijusi krāsota, ko var redzēt sienmalēs.

Pārvaldnieks izgāja, brālis atvadījās. Fraņa viena stāvēja pie loga. Logā viņai pretim ieva sniedza ziedus. Saule augstu debesīs.

Fraņa atraisīja savu drēbju nastiņu, no kuŗas izvēlās cieši sarulēts palags, zaļstrīpaina gultas sega un lūgšanu grāmatiņa. Vispirms viņa apklāja gultu, tad sakāra savas drēbes kaktā uz naglas, kuŗā, liekas, kādreiz karājusies pareizticīgo svētbilde. Fraņai nelikās labi, ka var redzēt viņas darba drēbes, kopā ar baznīcas kleitu un visu apsedza ar lielo vilnas lakatu.

Skuļtecki Fraņa redzēja tikai otrā dienā, ienesdama viņam pusdienu. Darbus viņai ierādīja Pelča māte.

Pusdienu uzlika kunga gulāmistabā, otrā istabā pats kungs strādāja, sēdēdams pie gaŗa galda, uz kuŗa redzami papīri.

Kad zupas bļoda kūpēja uz galda, Fraņa apstājās pie durvīm un bailīgi izrunāja:

— Lūdzu, kungs, pusdienā.

— Pateicos, jā, — grāfs atbildēja, pacēlis acis un skatīdamies, it kā gribētu ko sacīt, bet paņēma zīmuli un atkal noliecās papīros. Fraņa gribēja iet.

— Pagaidāt, — grāfs sacīja un pēc brīža vaicāja: — Vai jūs mākat cept ķiļķēnus sviestā?

— Es māku gan, — Fraņa atbildēja: — Bet kā kungs domā, ar biezpienu vidū, vai gaļu?

— Ar biezpienu.

— Šodien būs kotletes,

— Labi. Vai jūs ķiļķēnus ēdat?

— Jā, kungs.

— Tad rīt cepat ķilķēnus ar biezpienu, — grāfs nobeidza sarunu un pamāja ar roku, ka var iet. Fraņa izgāja.

Gluži vienkāršām lietām daudzreiz ir liela nozīme un tās ir kā asiriešu ķīlraksts, kas slēpj domas vienkāršās zīmēs.

Vienkāršā grāfa saruna, divus cilvēkus, kuŗi bija

tik tāļi sabiedriskā un materielā stāvoklī, grāfu un zemnieci, kungu un kalponi, nostādīja cilvēcīgā vienlīdzībā, jo zemniece un kalpone redzēja, ka kungs ēd tos pašus ķiļķēnus, ko viņa, un kungs nekā augstāka neatrada ko runāt, kā par ķiļķēniem.

Kad kungs bija zupu paēdis un Fraņa ienesa kotletes, viņš vaicāja:

— Vai jums istabā kaut kā netrūkst?

— Nē, kungs.

— Vai pārvaldnieks jums darbu ierādījis?

— Jā, kungs.

— Vai Primene jums patīk?

— Jā, kungs.

— Vai jums pie jūsu darba nav kādas sevišķas vēlēšanās?

— Es gribētu, lai kungam būtu vistas.

— Tad vistas būs.

Ar to saruna izbeidzās.

Fraņa saimniekoja Primenē, gādādama, lai kungs būtu paēdis un lai zvans staba galā pie kūts noteiktās stundās skanētu; citi ļaudis bija pie darba.

Dzīve muižā sāka ritēt vienāda, kamēr Fraņas pašas sirdī neievīsās kāda pārmaiņa, kuŗai par cēloni bija kunga laipnība un ikdienējā kopbūtne un kuŗu viņa atveda līdzi Primenē. Pārmaiņa Fraņu pārliecināja, ka Skuļteckis nav mežonis vien, kas pērn viņai uzbruka tīrumā, ka viņš nav lepnais, visu no torņa augstumiem uzlūkojošais grāfs vien, bet ir arī cilvēks, padevīgs, rātns un lēns kā jērs; ka viņš ir cilvēks bez savas gribas, gandrīz gļēvs, kuŗu var locīt, kā patīkas. Viņa redzēja arī, ka viņu loka viltīgais pārvaldnieks Pelcis, ne katru reizi pašam kungam par labu. Dažreiz viņai sava kunga kļuva žēl.

Skuļteckis pret Fraņu pazaudēja visu augstprātību un kundzību; ar viņu tas jutās tikai cilvēks, laikam gan pret vienīgo cilvēku. Arī viņš pārvērtās. Vairs nekur tāļu netīkoja meklēt laimi un laika kavēkļus, jo vislabākā vieta

pasaulē tagad likās Primene. Vairs nedomāja par precēšanos un muižniecēm ar augstiem tituļiem, jo, pazaudējis lielmanību un nokāpis cilvēcībā, viņš ieraudzīja cilvēku — sievieti. Fraņa bija labas un lēnas dabas, gādīga, rūpīga, un tāda sieviete, kādu Stefāns līdz šim nevarēja iedomāties. Viņš ieguva pārliecību, ka grāfiene nebūtu labāka par Fraņu.

Saprašanās pie viņiem ieradās nemanīta, vārdā nesaukta. Stefans nejuta savas dižciltības, Fraņa neredzēja muižnieka. Vienlīdzības sajūta iestājās jau pirmās dienās, kad Fraņa gādāja kungam ķiļķēnus, kotletes un biezpiena plācenīšus, kuŗus viņš ļoti mīlēja.

Stefāns ar Fraņu, tikuši pāri visiem stāvokļiem, kārtām un ļaužu aizspriedumiem, vienkārši priecīgi un bezbēdīgi padevās jūtām, kas piepilda sirdis un apmulsina prātu tiem, kuŗi vēl nav mīlējuši. Viņi drīz jutās tik laimīgi, ka aizmirsa pasauli, viņas ierašas un likumus. Tikai kad par grāfu un saimniecības vadītāju sačukstējās nevien muižas ļaunās mēles, bet skaņi runāja arī Fraņas dzimtas ciemā, pie Fraņas ieradās tēvs, noprasīdams viņai, cik ļaužu runās patiesības, cik izdomātu melu. Kad Fraņa nekā nevarēja atbildēt, juzdamās kā nozieguma vietā pieķerta, tēvs gāja pie paša grāfa un pieprasīja, vai nu Fraņu atlaist mājā, vai precēt.

— Ja Fraņa grib, lai iet, — grāfs atbildēja. — Bet labāk būtu, ja jūs nāktu pie Fraņas. Nebūtu ļauni, ja jūs vai Fraņas brālis būtu uzraugs manā koku fabrikā.

Saruna ar to beidzās un Fraņas tēvs tiešām tika par zāģētavas uzraugu. Arī pati Fraņa un Stefāns runāja par precēšanās iespējamībām. Bet kas tur varēja iznākt? Stefāna māte tam pretotos ar visiem nagiem, atrautu naudu, kas būs vajadzīga lielajos pasākumos, bet muižnieki saceltu lielu brēku. Tamdēļ Stefāns ar Fraņu nekādus tāļākus soļus nespēra un turpināja iesākto dzīvi, kuŗā nekādu neērtību nejuta, uzskatot to par pagaidu stāvokli, kuŗa grozības stunda tā kā tā reiz sitīs. Lai tik grāfs tiek galā ar lielājiem pasākumiem.

Mīlīgas sievietes atrašanās mājā Stefanu turēja pie

mājas. Nekur nebraukdams, par vieglu izdzīvi nedomādams, viņš atkal vilka laukā no kakta savus būvju plānus, bieži viņos nogrimis, izdarīdams grozījumus un papildinājumus, lai viss tur būtu iepriekš paredzēts un sīki izdomāts. Tad viņš enerģiskāk ķersies arī pie iesāktiem darbiem, sevišķi pie koku zāģētavas, kuŗas celšana tuvojās beigām un solīja ienākumus, kas vieglāk ļaus reālizēt pils celšanu. Zāģētavu viņš šai laikā tiešām uzcēla.

Ar Finkelbeķera avansu pietika arī akmeņu vešanai, ar kuŗiem bija apkŗauts viss kalns, kur bija liekams pils pamats.

Ziemā izcirta vienu meža iecirkni un pavasarī sākās zāģēšana. Dampis iesvilpās un zāģis iedziedāja Primenes mežos jaunu dzīvi, un, varbūt, arī mežu beigas. Pats kungs garā skaidri redzēja ķīmiskās fabrikas skursteņus un dzirdēja inženieru rīkojumus. Kungam visa nauda aizgāja lietderīgā darbā, nebija jādomā, kur to likt.

Grāfs pats ticēja ka ir ticis uz ceļa un ka nekas viņu no tā vairs nenogriezīs. Bija iestājies dvēseles līdzsvars, rēgi un vizijas vairs nevajāja. Dzīve likās laba tāda, kāda ir. Viņš negribēja iziet laukā no šīs dienas sprosta nezināmā pasaulē, un visu gudrību nolēma izlietot savu nodomu pamazējai piepildīšanai. Kokzāģētava jau bija teicams pamats cerībām, kaut gan financiēlos aprēķinos grāfs tāļu uz priekšu neskatījās un optimisms dažreiz izpildīja prātīga aprēķina vietu. Bet lai bija kā būdams, dvēseles līdzsvars grāfam bija iegūts. Bet tad atbrauca paņa Skuļtecka savā kārtējā apciemojumā.

Atradusi priekšā Fraņu un redzēdama viņas lomu mājā, viņa kļuva zili-melna. Viņa nevarēja pielaist tādu Stefana dzīvi. Viņa nevarēja iedomāties citādi, kā Stefānam jāprecas un katrā ziņā ar muižnieci.

— Kaunies, tu sasējies ar vazaņķi. Tev jāgādā, ka viņas mājā nebūtu, jeb es pati viņu...“ māte pieteica kaŗu.

Stefānu tas apvainoja. Viņš sakoda zobus un klusēja. Viņam gribējās visai pasaulei uzspļaut, brist tai pāri.

„Ko viņi saprot! Vai šie radījumi maz var iedomāties, kāda ir dzīve un kas viņa? Vai viņi zina, kas ir

Fraņa? Viņi nav vērts viņas kājas mazā pirkstiņa naga melnuma."

Viņš bija ar mieru māti izsviest pa durvīm; bet lai no tādas roku apgrēcības izsargātos, aizgāja no mājas un neatgriezās divas dienas. Ne māte, ne Fraņa viņa nevarēja atrast Bekas kroga dibenistabiņā, kur kungam klāt neviena nelaida. Šajā pazudušā meklēšanā plaisa starp divām sievietēm izzuda un muižniece ar zemnieci bēdās sapratās kā sievietes.

Kad Skuļteckis atgriezās mājā, māte jau bija aizbraukusi; bet divas dienas Bekā, varbūt arī mātes aizbraukšana, uz viņu atstāja ļaunu iespaidu. Bija itkā sagrīļojies līdzsvars. Piesitās maldinātājs, kurš novīla no atrastā ceļa. Arī Fraņa palikusi savāda. Viņa pārmeta, ka Stefāna radi viņu negribot, ka varbūt arī viņš pats drīz viņu pametīšot. Stefāna apgalvojumi, ka tas nekad nenotiks, viņu nepārliecināja tā, lai viņa nejustos aizbildniecībā.

Tā pēc diviem laimīgiem gadiem radās mazas nesaskaņas ar lielu nozīmi, kas atstāja iespaidu uz Skuļtecka dzīves veidu. Viņa dzīvē atkal redzamu vietu ieņēma Beka.

Tam iemesls bija nevien mazās nesaskaņas, bet arī Stefana daba, kurā slēpās neparedzamas iespējas. Šī daba, kura audzināšanā nebija veidota, bet gan apslāpēta ar ārējām manierēm, brīžam lauzās uz āru rīcībā, kura muižniekam likās nepiemērota. Dažreiz tā bija neprātīga, bet brīžam bērnišķīga, bez nopietna mēroga, tik bērnišķīga, ka pat zemnieki smēja par augstdzimtību.

Par grāfu un Fraņu stāstīsim vēlāk, bet nākošā nodaļā pakavsimies pie gadījuma, kas sagrozīja notikumus neparedzamā virzienā.

Fraņas dzīve kļuva grūtāka, tomēr viņa palika Skuļteckim uzticīga un joprojām gādāja par viņu labos un ļaunos brīžos.

Septītā nodaļa

Pārvaldnieks ieskatījies Zūzē

Bagātā nomaļniece. — Krustmāta Zūze. — Precinieki. — Apšu Meikuls. — Stilba kauls un Meikuļa atriebība. — Maskarāde. — Neizdevies brauciens. — Mīlestība ķinitī. — Atrasta manta. — Atgriešanās. — Domas par mīlestību — Prāts drīz atgriežās. — Gaidamas kāzas. — Brūtgāna svārki.

Drīz pēc Skuļteckas aizbraukšanas Primenē notika kāds jaunums, kas uz laiku sakustināja visu muižu, liekot ļaudīm runāt, spriest un pareģot. Baznīcā bija uzsaukts pārvaldnieks Pelcis ar Kleperu Zūzi. Beidzot šis sieviešu nieievērotājs nometis liekulību un parādījies, kāds ir. Viņš, precas. Ļaudis zināja viņa turību, bet nevarēja saprast, kam viņš mantu krāj. Vai tikai vecpuiša vecumam? Nē. Te nu bija skaidrs. Viņš precas. Un ar ko? Viņš nocel priecīgo Kleperu Zūzi, bagāto nomaļnieci. Kas gan nepazīst priecīgo Zūzi? Viņa nav vairs pliku roku ņemāma. Viens vīrs jau kapā, tagad rauga otru. Viņa braša, krietna un godīga, pēc vīra nāves dzīvo kā svētā Madaļa, tikai jautrību nezaudē un jautrību no savas lielās bagātības sēj visur, kur pagriežās, it kā arvienu būtu septiņpadsmit gadu. Kas lai viņas īstos gadus zin?

Kleperu Zūze bija brašākā ciemā, kāzās lielākā dziedātāja, supretkās lielākā dejotāja un kristībās neiztrūkstoša krustmāte. Kad viņa savā sētā dziedāja, skanēja visa sādža, un ļaudis aiz ezera klausījās, bet kāzās viņas apdziedāšanas dzeloņi bija visasākie un dzēla ar treknākiem tautas salīdzinājumiem; baznīcā psalmu dziedāšanā viņa vilka te-

noru pāri visām balsīm, it kā viņas balss nāktu no lielās ērģeļu trubas, kas ielikta augstajā trijžuburu lukturī, pie pašiem griestiem. Dejot viņa varēja visu vakaru un nakti, nodancinādama divdesmit puišu un beidzamā aiziedama no klona. Kristībās ikviens meklēja priecīgu un laimīgu krustmāti, jo tad arī krustbērns augot priecīgs un laimīgs. Zūzi visā apgabalā pazina par priecīgāko un laimīgāko meitu un katrs gribēja viņu savam bērnam par krustmāti.

„Krustmātē atsities", par daudziem Kleperu apgabaļa ļaudīm sacīja. Kam tik tagad Kleperu apgabalā Zūze nav krustmāte! Ja šais vārdos būtu kaut cik patiesības, tad te viss Kleperu apvids tikai dejotu, dziedātu un brauktu pa godiem. Zūzei katru svētdienu bija jāiet kristībās, kāzās, viesībās, vai pat bērēs pie miroņu izdziedāšanas. Tāda bija viņas dzīve.

Zūze bija sārta un balta, kā ābols, ar spodriem zobiem, kas sabāzuši baltās galvas rindā, kā aitas redelēs. Rokās pūru kartupeļu viņa paceļ kā nieku un puisi nosviest arī spička. Nākot margas gados, puiši ar viņu lakstījās kā strazdi, jau toreiz saskatījuši no meitām pārāko. Kad iegāja septiņpadsmitā gadā, Kleperu Donāts Zūzi paņēma par sievu uz savām astoņām desatiņām, kāzās likdams četrās dienās izdzert desmit mucas pašu alus un apēst divus vērsēnus un vienu šķēli.

Apprecejusies Zūze jautrību nezaudēja, bet dzīves prieks viņas dzīslās vēl auga klāt un bēdu viņa gandrīz nepazina, jo darbi labi gāja no rokas. Viņai piedzima meita Maska; bērnu ar Donātu tā glabāja, ka nezināja kur likt, pie galvas, vai kājām. Pēc dažiem gadiem atskrēja arī puika Antoška kūtī pie govju slaukšanas; pati priekšautā satina, aiznesa istabā, nomazgājās, paēda un gāja atkal darbā. Dzīve vijās kā vainagā.

Arī Maska jau bija apprecējusies, kad uznāca karī un Donātu aizsauca Japaņu karā par underopicieri, kā pati Zūze stāstīja. Atgriezies no kara, viņš piedalījies melnā sotņā, kā pati Zūze stāstīja, un kritis no nežēlīgas lodes. Kaut gan Zūzei toreiz jau bija pie četrdesmit gadu, bet viņa izskatījās kā trīsdesmit un jaunības prieku nezaudēja,

joprojām palikdama jautrā Kleperu Zūze, lielākā dziedātāja, brašā dejotāja un laimīgākā krustmāte.

Dabūjuši zināt, ka Zūze atraitne, puiši atkal sāka pie viņas vilkt precībās, kā šnepi, ka zvani vien skanēja, kuŗi viņai diezgan labi patika. Viņa savārīja alu, sapirka brandvīnu un ar preciniekiem jautri padzīvoja, ataicinājusi arī kaimiņu meitas. Precēties tomēr neprecējās, bet savā vietā labāk izprecināja citas meitas.

Starp preciniekiem atradās arī Apšu Meikuls, gadu četrdesmit vecpuisis, vai nu aizmirsis Zūzes pārestību Sv. Donāta festā, vai no tās paskubināts. Pašā spredikņa laikā baznīcā Zūze, nevienam neredzot un nemanot, Meikulim pie muguras piekāra stilba kaulu — vecpuiša izsmiekla zīmi, nedomādama, ka tas baznīcā varbūt ir grēks. Kad Meikulis izgāja no baznīcas, pusļaužu par viņu zobojās, bet neviens nezināja, kas vainīgs. Laikam toreiz Meikulis apņēmās precēties, jo uz jaunu gadu viņš brauca pie Zūzes precībās, izdzērās, izdancojās, bet mājā brauca tukšā, tikai Zūzes alus ducināja galvu un mēli padarīja cietu.

Meikuls tomēr ar to neapmierinājās un nolēma Zūzei atdarīt. Meteņu naktī viņš Zūzei mājas durvis aizkŗāva, sanesdams ragavas, ratus, ecēšas un arklus. Kad Zūze rītā cēlās, netika pa durvīm laukā un bija jātaisa vaļā logs, atplēšot visus siltuma papīrus.

„Tas ir Meikuls," Zūze tūliņ nodomāja, un kā tad — sniegā bija palikušas pēdas ar Meikuļa gumijas papēžiem, ar kuŗiem viņš lielījās precībās. Arī Zūze negribēja palikt parādā un atļaut domāt, ka viņa vainīgā nezin.

Viņa salasīja ciema meitas un sataisīja maskarādi: cita saģērbās par lāci, cita par stārķi, vilku, čigānu, mācītāju, vai žīdu. Līdz paņēma arī Krimu Pēteri ar ermoņikām. Tā viņas vakarā aizgāja pie Apšu Meikuļa, iebruka istabā kā kaŗaspēks. Meikuls pēc vakariņām bija uzrāpies uz krāsnes un pēdas ar gumijas papēžiem pārkāris pār malu. Redzamas bija tikai zoles ar ievērojamiem papēžiem ,it kā viņu īpašnieka nemaz nebūtu. Citi ļaudis sēdēja ap galdu, virs kuŗa karājās lampa, un skatījās, kā Aļozs ar Toļu sit sešdesmit seši.

— Četrdesmit un te divdesmit, — Aļozs patlaban lepni atklāja kartis, kad maskas ienāca pa durvīm. Četrdesmit un divdesmit nokrita uz galda čupā, visas mutes atvērtas pagriezās uz durvīm.

Maskas dejoja un ālējās, bet viena maska skatījās tik uz zābakiem ar gumijas papēžiem krāsns malā. Kad pienāca laiks, divas čigānietes ķērās pie zābakiem un vilka. Tad pacēlās Meikuļa miegainā galva. Drīz tā sapinkājusies grozījās starp dejotājiem un lēkāja taktī ar ermoņikas galopu. Masku riņķis viņam spiedās arvien tuvāk, vilkās šaurāk, grūstīdams ar īkšķiem sānos. Meikuls nedomāja ļaunu, lēkāja un smēja zobus atņirdzis, kamēr spoku uzmācība viņu sagrāba un nogāza gar zemi. Tad Meikuls juta uz muguras aukstumu — maskas viņam aiz kakla dzina sniegu. Nelīdzēja spārdīšanās, jo kādas rokas turēja kājas kā spīlēs. Tās bija Zūzes rokas. Viss notika tik ātri, ka citi mājnieki nemaz nemanīja, tik redzēja, ka maskas smiedamās vienā balsī, izskrien pa durvīm, bet Meikuls uz grīdas sēdēdams, krata no krekla sniegu. Meikuls saprata, ka tas Zūzes darbs.

Bet tai pašā gadā viņš dabūja darbu uz dzelzceļa Rēzeknē un ar Zūzi ķīvēšanās izbeidzās. Zūzei vienalga, Meikuls pie sirds nebija pieaudzis.

Tā kāds laiks pagāja mierīgi; Zūze dzīvoja, dzīvoja savā sētā, bet mierā ilgi nevarēja nodzīvot. Arvienu vajadzēja kaut kur iet: ja nebija kāzu un kristību, tad gāja uz atlaidām, baznīcas svētkiem, vai tirgu pa verstu piecdesmit.

Reiz Pēterdienā viņa sadomāja braukt pa dzelzceļu uz Kārsavu pie māsīcas ciemā. Līdz Rēzeknei trīsdesmit verstu kājām, no turienes vilcienā. Tā viņai būs pirmā reize braukt pa dzelzceļu. Zūze vilcienu nemīlēja, labāk gāja kājām. Ej nu uzticies mašinistam un konduktoram, gluži svešiem cilvēkiem. Bet šoreiz viņa gribēja izmēģināt kā vilcienā brauc, varbūt nav tik traki.

Viss būtu labi, ja Zūze nebūtu tik ziņkārīga un ja sta-

cijās zvanītu zvans, kā re', toreiz, kad Donāts brauca uz Japaņu karu.

Zūze iekāpa vilcienā, salocīja jauno lakatu, nolika uz sola un skatījās logā. Pa platformu staigāja ļaudis. Te no stacijas divi zaldāti izveda zem štikiem trešo zaldātu. Veda pa platformu. Zūzei to gribējās redzēt tuvāk, varbūt kādreiz arī Donāts tā vests. Viņa izsteidzās no vagona laukā, domāja kamēr vilciens stāv, var izkāpt paskatīties. Bet kā viens notikums gluži nevilšus secina otru, tā arī Zūzei šī ziņkārība sagādāja necerētus piedzīvojumus.

Tikko viņa izkāpa un skatījās pēc zaldātiem, priekšā nostājās Apšu Meikuls, kā no gaisa nolaidies. Bez cepures, baltos lina svārciņos un ūdens zābakos, arī skatīdamies apkārt, kā meklētu. Nepaguva Zūze apdomāties, kad Meikuls viņu ieraudzījis, acis ieplētis sniedza roku:

— E—ej! Sābriņa, ilgi neredzēta. Kur ta tu? Vesela, vesela. Kā dzīvo?

— Paldies, paldies, Kleperu Zūzei uz krāsns vēl nav jāguļ.

— Vienmēr žeperīga. Kur ta brauksi?

— Es uz Kārsavu, pie Zoļas ciemā.

— Ak uz Kārsavu. Es ar' uz to pusi. Tad jau ceļš kopā.

— Nu labi, labi. Es jau ar vilcienu pirmo reizi. Būs drošāk.

Kā sarunājušies. Viņš, priecīgs sāk ap Zūzi lakstīt.

— Ko darīsim? Līdz vilcienam vēl ir laiks. Iesim bufetē, iedzersim pilzensko, tu jau esi liela alus dzērāja.

— Kā nu nē. Iesim, iesim, slāpst jau no ceļa, — Zūze atbildēja, nekā vairs nedomādama, palaizdamās uz Meikuļa zināšanām un atcerēdamās, ka kāzās viņa alus var izdzert veselu spaini vienā naktī; lej tik iekšā, tad padejo, pastaigājās pa lauku un lej atkal.

Tā viņi iegāja bufetē, apsēdās pie galda, un Meikuls pasauca pudeli alus. Izdzēra — viens divi. Bet tas bija maz. Kas vienā pudelē ko dzert? Pasauca vēl otru. Dzēra arī trešo. Pa to laiku Meikuls stāstīja, cik viņam tagad laba dzīve. Darbs uz dzelzceļa pie slīpeņu likšanas, bet dzī-

voklis Rēzeknē, biļetes pa dzelzceļu brīvas, brauc kad gribi. Buſetē uz visa dodot procenti, svešiem alus pudele desmit kapeikas, viņam 8.

Sābri bija runājuši un daudz izrunājuši, kad Zūze iedomājās:

— Bet kamdēļ vēl nezvana vilcienu? Vai vēl neies?

— Tagad vairs nezvana, nav vecie laiki, — Meikuls atbildēja, bet tūliņ arī attapās — vai tik vilciens nav aizgājis, ātri uzlēca, samaksāja piecas pudeles alus, un abi skrēja laukā. Uz platformas Zūze izsaucās:

— Jēzus Marija! Vilciena nav.

Viņi skrēja no viena platformals gala uz otru, skrēja pa sliedēm un pāri sliedēm — vilciena nav. Vai ūdenī iekritis, vai gaisā uzskrējis. Zūze pat pielika roku pie pieres, — lūkodamās debesīs.

— Nav, nav, — viņa izdvesa.

— Nav, — noŗūca arī Meikuls.

Stāvēja tikai sarkanie vagoni ar konduktoru.

— Ko jūs meklējat? — konduktors vaicāja.

— Meklējam vilcienu, — abi reizā atbildēja.

— Kādu vilcienu?

— Kārsavas.

— Tas jau aizgāja. Būs tikai naktī.

— Nevar būt, — Meikuls šaubījās un vēl skatījās uz vienu un otru pusi pa sliedēm. — Zūze tik ilgi nevar gaidīt.

— Vilciens nav adata, ka var pazust uz sliedēm un nav arī brūtgāns, ka Zūzi gaidīs, — konduktors smējās.

— Ko nu, brālīt? — Zūze bēdājās asarām acīs:

— Man jaunais lakats pagalam. Un vīkšs ar sieru ar' palika vilcienā.

Arī Apšu Meikuls bēdājās: vilcienā palicis mētelis un cepure. Stāvēja un domāja, ko nu darīt — mēteļa žēl, tikai pagājušā vasarā pirkts—īsts gumijas lietus mētelis, cepure ar' bija jauna.

Zūze kļuva mierīgāka, aplūkojusi azoti, kur nolikts naudas vīšķītis. Viņa paskatījās bēdīgā Meikuļa sejā un nospļāvās:

— Tfu tu! raudāt! Vai tik vien bēdas pasaulē kā vilciens? Iesim, nestāvēsim.

Viņai tāda sirds: prāts drīz atgriežas un bēdas izkūp kā skurstenī. Viņa apmierinās un velk Meikuli pie svārka stūŗa. Iet pa platformu uz stacijas pusi. Ko tur domāt, gudrāka netiksi. Ja nedomāsi, liktenis pats izvilks no nelaimes.

Te Meikuls kaut ko iedomājās un priecīgi iesaucās:

— Pie telefona! Es eju pie telefona.

— Kas tas ir telefons? — Zūze vaicāja.

— Tas ir tāds telefons, ko tu neesi redzējusi. Pa viņu runā. Un tu redzēsi, kā es runāšu un dabūšu rokā mūsu mantas. Oho! Pa telefonu es varu apturēt nevien mūsu mantas, bet visu vilcienu.

— Meikul, apturi vilcienu, lai mūs pagaida, mēs panāksim.

— Ej tu, aita, vilcienu tevis dēļ apturēt.

Meikuls pazuda stacijā.

— Pilsētā cilvēks paliek divreiz gudrāks, — Zūze domāja.

Iznācis no telefona, Meikuls izstāstīja, ka mantas būšot rokā. Punduru stacijā varot saņemt. Tagad abi kļuva pavisam priecīgi, — jāgaida tikai vilciens, arī biļetes tās pašas derot. Aizbrauks līdz mantām un tad uz Kārsavu — rīt būs Kārsavā.

Viņi atgriezās bufetē un izsauca pudeli limonādes.

Gaidīja, gaidīja; sēdēja, sēdēja; vilciens nenāca un nenāca. Garlaicīgi, ka nevar izturēt. Metās jau krēsla, viņi vēl gaidīja. Zūzei vairs nepatika pat Meikuļa runāšana un lielība.

Tad Meikuls deva padomu—iešot abi uz viesnīcu, paņemšot divas gultas un līdz vilcienam izgulēšoties, jo vilciens būšot tikai uz rīta pusi.

— Kas tas ir viesnīca? — Zūze vaicāja.

— Jums uz laukiem viesnīcu nav, bet pilsētā ir. Tās ir tādas mājas...

— Meikul, nerunā! Kaunies! — Zūze pārtrauca. — Tu manis neaplakstosi vis un ap stūri neapvedīsi. Nekā

nebija. Vai nav dzirdēts? Nē, Meikul, izgulēties es varu mājā, vai es no mājas laukā braucu gulēt? Ar tevi tādā viesnīcā es neiešu.

— Ka nē, nē, — Meikuls atbildēja: — Bet ko tad sadarīt? Nu iesim uz kino.

Zūze uz mirkli apstulba kā ķerta, mute palika vaļā un baltie zobi spīdēja, samulsinādami Meikuļa jau tā uztraukto sirdi. Tad viņa palēcās uz augšu un iekliedzās:

— Vai die! Ko tu saki, uz kino?! To es nekad neredzēju. To nu gan, to gan, Meikul. Cik prātīgs tu vari būt, Meikul. Par kino man stāstīja skrīveŗa Jūle. Tas ir jaukākais, kas var būt. Kas man ko redzēt pie māsīcas Kārsavā, ja ir kino. Kārsavā var palikt, ja ir kino. Mēs skatīsimies visu nakti.

Dzirdēdama par kino, Zūze aizmirsa pat vagonā palikušo lakatu.

Viņi gāja uz kino. Meikuls kailu galvu, baltos linu svārciņos un ūdens zābakos, Zūze bez lakata, baltā jakā. Vakars pēc karstās dienas bija vēss un patīkams, vieglais apģērbs padarīja vieglus soļus.

Viņi gāja caur pilsētu līdz šosejai, kur atradās kino „Diana", abi draudzīgi un bēdas aizmirsuši. Drīz „Diana" atspīdēja sarkanās un zaļās spuldzēs. Zūze nekad nebija redzējusi tāda spožuma. Viņa bijusi visādos tirgos, bazīnicās un ballēs, bet Rēzeknē nekad negadījās būt vakarā un redzēt kino.

— Vai, kāds skaists kino! — Zūze izsaucās un apstājās to aplūkot.

— Kas viņā dzīvo? — viņa vaicāja.

— To mēs redzēsim, — Meikuls atbildēja pašgudri.

— Kā redzēsim?

— Nestāvēsim, iesim iekšā, — Meikuls sacīja, domādams, ka pietiek stāvēt.

— Vai ta' tur iekšā drīkst iet? — Zūze vaicāja, šaubīdamās un domādama, ka spuldzes jau tas kino ir.

— Vai ta' mēs caur durvju šķirbu skatīsimies, kā iet las puikas? Kad nopērk biļeti, var iet iekšā.

— Tad es nopirkšu biļetes, — Zūze piedāvāja.

Viņi iegāja. Publika jau bija salasījusies. Pie kases divas žīdietes runāja žīdiski un smējās. Arī viņas iegāja kādās durvīs ar biļetēm rokā.

— Te ir kase, — Meikuls rādīja, nesteigdamies izpildīt kavalieŗa pienākumu un pirkt biļetes.

Tad Zūze gāja pie kases un nopirka divas biļetes. Kad viņi gribēja iet tāļāk, pie durvīm stāvošās ielaidējas apturēja:

— Tikai sievietēm.

Ko nu? Tad Meikuls atcerējās:

— Pavisam piemirsu, ka šovakar sieviešu seanss. Nekā nepadarīsi.

Zūze no „seansa" nekā nesaprata un, norunājusi, lai Meikuls paliek laukā un pagaida, gāja iekšā viena pati ar abām biļetēm. Apsēdās labi tuvu pie baltā audekla, kur labi varot redzēt, kā sacīja jaunkundze, kuŗa ierādija vietu. Tūliņ arī nodzisa ugunis un pa audeklu sāka skraidīt tādi kā obraziņi. Vai die! Kas tik tur nebija — dzīvi kas dzīvi. Taču laikam dzīvi, tikai nevar dzirdēt runājot, kā aiz stikla. Sievietes tur mazgājas, tādas kā žēlsirdīgās māsas, nez ko rādīja uz skaitļiem, grozījās slimi un kropļi. Tas Zūzei nepatika, diezin ko daudz nevarēja saprast, kas tur notiek. Bet tad nāca pavisam kas cits un labāks. Jauns puisis un meita mīlējās. Mīlestība Zūzei patika un patiks līdz nāvei. Jaunais puisis meitu veda vilcienā. Un tad vilciens skrēja, un kā nāca, tā taisni virsū Zūzei. Zūze sastinga, domādama, ka nupat sabrauks, vilciens uzskries virsū un beigas. Zūzei caur visiem kauliem izskrēja auksts un karsts, un viņa iekliedzās:

— Jēzus Marija!

Bet tai pašā mirklī — švīkt! vilciens pazuda gaisā un pārskrēja pār galvu. Zūze aptaustīja galvu, vesela gan, bet piere vienos sviedros, arī mugura piepēži slapja. Tādu baiļu! un laime, ka palikusi vesela. Tad jaunkundze gāja slīcināties, bet kavalieris otrpus upes krūmos skatījās, slīks vai nē. Kā šī ielēca upē, tā šis pakaļ, un izvelk gan malā. Pēc tam laimīgi apkampjas un— kāzas.

Tas Zūzei tā patikās, ka kāzās no prieka gribējās līdzi dejot un dziedāt, kaut gan acīs asaras.

Zūzei tā patika, ka Meikuli viņa aizmirsa, un kad viss redzētais nāca otrreiz, viņai negribējā celties, kaut gan citi skatītāji gāja laukā un nāca jauni.

— Nosēdēšu arī Meikuļa biļeti, — viņa tad iedomājās un palika savā vietā. Skatījās otrreiz un būtu skatījusies piecas reizes, ja vēl būtu biļetes un nelienāktu prātā Meikuls, kurš laukā gaida. Viņa nopūtās un gāja laukā raudzīt, vai Meikuls nav aizbēdzis.

Meikuls gaidīja gan uz sola pie kino. Viņš bija domājis par Zūzi, cik labi būtu viņu apprecēt. Būtu dūšīga sieva. Pārdotu zemi, nāktu uz pilsētu, dzīvotu laimīgi.

Viņa iznākusi izstāstīja, ko redzējusi, un nožēloja, ka Meikuls nav laists iekšā. Tad abi gāja uz staciju. Visu ceļu nekā nerunāja. Zūze domāja par redzētiem mīlētājiem, kuŗi bija tik tuvu nelaimei un kļuva laimīgi. Varbūt, viņa pati ir jaunā meita un Meikuls kavaliers, kurš viņu izvelk no upes. Bet nē. Viņa nekad tādu muļķību nedarītu, jo dzīvot ir simtreiz labāk, kā noslīkt. Ja nu Meikuls neglābs, tad beigas ir.

Stacijā viņi atkal iegāja bufetē, kur sēdēja arī citi vilciena gaidītāji, kas arī cits citā skatījās mēmām, nīkstošām acīm. Meikuls nosēdās pie galda un skatījās Zūzē, skatījās, kamēr uznāca snaudiens. Tad nolika galvu uz rokām un aizmiga.

— Ja tagad es slīktu, — Zūze domāja: — viņš nedzirdētu un neredzētu, kā es noeju dzelmē.

Zūzei tomēr vēl bija žēl, ka Meikuls nav redzējis kino, tad viņš tā negulētu. Viņš vairāk domātu par mīlestību. Būtu labāk gājis mājā gulēt, bet laikam mīlestība vadāja līdzi Zūzei. Arī viņai pašai kaut kas no šīs mīlestības patika, bet sirds bija tāda, ka prāts drīz atgriezās un sacīja: nē!

Tā Zūze domāja par sevi, Meikuli un kino, kad izdzirda aizdomīgu ŗūkoņu. Viņa modināja Meikuli:

— Meikul, dzirdi, Meikul, vilciens nāk!

Zibeņa ātrumā viņš bija augšā un abi ar Zūzi metās

uz durvīm, citos gaidītājos neskatīdamies. Durvīm atveroties, laukā kautkas liels patiesi kustējās. Viņi devās kustošam klāt un apstājās — tas bija preču vilciens. Tad nolēma stacijā vairs neiet, drošs ir drošs. Pēc pusstundas nāca arī pasažieru vilciens. Jau tālu spīdēja viņa lielās pūķa acis un skurstenis elsa kā aizdusains zirgs. Kad vilciens apstājās, Zūze bija ar mieru noskūpstīt viņa buferus no prieka, ka reiz tiks prom no Rēzeknes, kur tik ilgi nodzīvots.

Viņi iekāpa vagonā, apņēmušies palikt uz sola, kamēr nebūs patiesa vajadzība vagonu atstāt. Brauca. Aizbrauca līdz stacijai, kur noliktas mantas: lakats, vīkšis ar sieru, vīrieša mētelis un cepure. Mantas viņi dabūja un Zūze Meikulu turēja par desmit reiz gudrāku, nekā viņš bija agrāk, jo viņš pratis pa telefonu mantas noķert. Laba lieta ir telefons, bet ar to var rīkoties tikai mācīts cilvēks.

Kā viena nelaime nost, tā nāca cita nelaime. Stacija, kur atradās mantas, atradās aiz Kārsavas, un šis vilciens atpakaļ uz Kārsavu neiet. Atkal jāgaida nākošais vilciens, atkal diena beigta, kamēr tiksi Kārsavā pie māsīcas.

— Tavu traku maldīšanos! — Zūze nopūtās, žēlīgi noskatīdamās aizejošā vilcienā.

— Vai ta šis nevarēja iet atpakaļ uz Kārsavu, — viņa prātoja. — Te nu ir vilciena labums: nepagriezīsi, kur vajadzīgs, bet tev jābrauc tur, kur viņš grib, kaut uz pašu elli. Būtu gājusi kājām, ietu kur patīk un uz to pusi, kur vajadzīgs. Gaidi nu atkal līdz vakaram, naktī iebrauc Kārsavā, ciemojies un rītā atkal gaidi vilcienu Kārsavā. Tā gaidīšanā vien paies nedēļa. No sēdēšanas un gaidīšanas jau tā esmu nogurusi, it kā divas nedēļas nebūtu ēdusi. Kaut būtu kur padejot un padziedāt, tomēr ātrāk paietu laiks un no kājām izsvīstu smagums, bet sēdi nu un nīksti.

Tā Zūze runāja, raisīdama no vīkša sieru, lauzdama un dodama arī Meikulam.

— Vai zini, Meikul, viņa turpināja, izkodusi ar zobiem sierā lielu robu: — es saku, brauksim atpakaļ uz Rēzekni. Lai Kārsava paliek, citādi atkal noblandīsimies.

— Kā tu gribi, brauksim, — Meikuls padevīgi atbildēja. Ar Zūzi viņš brauktu vai ellē. Arī viņš iekoda sierā apaļu robu.

Pievakarē viņi tika Rēzeknē. Izkāpa uz pazīstamās platformas. Zūze nevienu stundu vairs te negribēja kavēties, ka atkal neiznāk nelaime, bet līdz mājai trīsdesmit verstis ko iet kājām. Bet tas viņai nieks. Viņa bija laimīga, ka uz Kleperiem neiet vilciens, jo ticēja, ka visdrīzāk mājā var tikt kājām. Būtu gājusi kājām, tiktu Kārsavā, ar vilcienu nekā. Drīzāk viņa atvadījās no Meikuļa un gāja gar dzelzceļu uz Kleperu ceļu. Tikai uz ceļa viņa jutās pilnīgi drošībā un novilka zābakus, lai vieglāka iešana. Juzdama zemi pie kāju pēdām, viņa atkal bija laimīga, it kā nemaz nebūtu pa stacijām nīkusi un vārgusi. Spēka atkal bija pilnas dzīslas un varēja dejot un dziedāt, kad katrs solis nesa tuvāk mājai.

Viņa domāja par mīlestību. Tās bija jaukākās domas, ko varēja izdomāt. No prāta neizgāja divi kino mīlētāji, kuŗu bēdas beidzās ar kāzām.

„Kaut arī manas bēdas tā beigtos," Zūze domāja. Bet viņai nekādu bēdu nebija. Tas tak traki, ka nav bēdu — Zūze gandrīz sāka bēdāties.

„Tomēr viņš bija labs cilvēks," Zūze sprieda, bet spriedumā apstājās: kuŗš — Meikuls, vai tas kino mīlētājs?

„Viņš varēja arī neskatīties krūmos un neskriet slīkoni glābt, tad meičai gals būtu. Diez' ko darītu Meikuls, ja es ietu viņa dēļ slīcināties?"

Vēl viņa domāja, ko sacīt mājā par Kārsavas māsīcu. Būs kauns atzīties, kā gājis, bet melot grēks. Bet vai tik vien bēdu pasaulē kā Kārsava un grēks! Zūzei tāda sirds: prāts drīz atgriezās un atkal viegli. Viņas baltās pēdas naktī zibēja uz Kleperu ceļa, noskaitīdamas no ceļa versti pēc verstes.

Arī šoreiz Meikuls Zūzei pie sirds nepieauga, un viņa domāja, ka par precēšanos runāt nav vēl īstais laiks.

Bet tad ar Zūzi iepazinās muižas kungs Pelcis. Kas bija, kas nē, Zūze vairs neskraidīja pa kristībām un bērēm, bet sēdēja mājā un auda sarkan-strīpainas gultas segas. Svētdienās viņas pagalmā apseglots stāvēja Pelča bērais, kamēr pats muižkungs ar Zūzi sprieda par nākotni, ka viņi varētu nopirkt Primenes Kleperu gala meža izcirtumus, savienot ar Zūzes zemi un nodibināt īstu lielsaimniecību.

Vai Primenes meža izcirtumi, vai vēl kaut kas, Zūzei sagrozīja stingro apņemšanos atraidīt itin visus preciniekus, bet ap pļaujas laiku viņa ar Pelci uzsaucās baznīcā. Tas bija pārsteigums nevien Primenes ļaudīm un Zūzes preciniekiem, bet arī daudziem bērnu kristītājiem, kuŗi domāja, kas notiks ar nākošo paaudzi, kad nebūs priecīgās krustmātes. Nav cerams, ka muižas kunga madāma braukās pa kristībām krustmātēs.

Visas runas, spriedumi un pareģojumi Zūzei gāja pār galvu, kā vēja nests mākonis, un viņa noteikti gatavojās kļūt par pārvaldnieka Pelča kundzi. Tam nekāds kavēklis nebija arī Maska un Antoška, kuŗi nedzīvoja mājā.

Tā Primenē bija gaidāmas kāzas. Bet gatavošanās uz kāzām radīja vēl citus notikumus, kam bija liktenīga nozīme arī grāfa Skuļtecka dzīvē. Šie notikumi nāca no pavisam maza cēloņa, proti, no Pelča brūtgāna svārkiem. Tā bieži gadās, ka niecīgs gadījums ir cēlons lieliem notikumiem, kas sagroza cilvēku un tautu likteņus. Šoreiz gan liktenim patika rotaļāties tikai ar cilvēkiem.

Pārvaldnieks Pelcis rakstīja vēstuli pazīstamam apkārtnes muižu ceļojošam skroderim uz Bēržiem, lai tas ierodas pie viņa uzšūt melnu tūka kārtu ar gaŗiem faldu svārkiem, darbam jābūt gatavam divu nedēļu laikā no vēstules izsūtīšanas dienas.

Pagaidām tas bija viss notikums. To zināja tikai pats Pelcis. Pat Zūzei viņš neturēja vajadzības tik privātas lietas stāstīt. Arī pašam nebija laika par to do-

māt. Darba daudz. Zāģētava strādā, akmeņus ved, lauki pilni strādnieku. Rudens nāk virsū.

Arī grāfs vairāk sekoja darbiem, mazām nesaskaņām ar Fraņu nepiešķirdams nozīmes un mātes ciemošanos aizmirsis.

Māte? Viņa, domājams, tik drīz vairs neatbrauks. Ja Fraņa būtu muižniece, tad — jā, bet zemnieku ļaudis viņa necieta. Citādi jau toreiz ar Prosku būtu iznācis labāki. Tagad tomēr tā nenotiks. Stefāns apņēmās Fraņas lietā māti neklausīt, kaut arī no viņas nedabūtu graša savu lielo darbu darīšanai. Lai tad put!

Tā grāfs domāja pēc mātes aizbraukšanas, bet vēlāk par šo lietu nedomāja nekā. Laiks pagāja mežā, kur cēla zāģētavu. Zāģētavas ierīci viņš pazina no Karlovkas zāģētavas un te nevien teorijā, bet arī praktikā varēja izlietāt savas celtnieciskās tieksmes.

Garā viņš dzirdēja zāģu šņākšanu, kas atbalsojas Primenes laukos. Tas viņu aicināja mežā, kā mīlētāju lakstīgalas pogāšana.

Astotā nodaļa

Grāfa satikšanās ar Krugļevski

Četri un mušu nāve. — Šnāc kā grāfa gateris. — Grāfs nāk. — Kadovs. — Četri bauda grāfa cigārus un alu. — Zāģu aģents. — Simtstūkstoši birst. — Viņš iet pie grāfa. — Spogulis uz kumodes. — Acīte. — Uz māju. — Rudzu lauks. — Kad uzcelšu fabriku. — Apartaments. — Strazda knābis vakara blāzmā.

Bekā, lielā istabā pie gaŗā galda, sēdēja zirgu mietnieks Krūka, stārasts Lapsa un divi rūzgani zemnieki skūtām sejām, kuŗus sauca par Stepanu un Aļozu. Starp četriem galdā stāvēja četras pudeles alus un tukšs pusstops. Sēdētāji sūca pīpes, laizdami gaisā stipras machorkas smaku, un runāja par Bēržu tirgu. Aiz stoikas krodzinieks ar cepures virsu sita mušas, kuŗas biezā barā krita uz smaršīgiem izžūvušiem alus traipiem, vai izbiedētas sametās pie loga stikliem. Cepure viņas visur vajāja, zem katra sitiena atstādama piecus sešus līkus. Sitējs spārnainos liekēžus apveltīja spēcīgiem vārdiem:

— Velni, lien taisni acīs! Dienas zagļi, maitas... Ķēvei asti nepiešūsi...

Uz krāsns kaktā varēja redzēt divas kailas, pār malu nolaistas kāju pēdas ar gaŗiem lejup izplēstiem pirkstiem. Pēdas nekustēja, kā žāvēšanai uzkārtas pastalas, un viņu īpašnieks bija aizmidzis, ko apliecināja vienādā šņākšana, kas nāca no krāsns augšas, kā tāla malkas zāģēšana.

Viens no sēdētājiem, uz krāsni pirkstu pamezdams, sacīja:

— Šņāc kā grāfa gateris.

— Nez' no kurienes šis?

— Arī no Bēržu tirgus. — Krodzinieks paskaidroja. — Naktī ienāca, palika gulēt. Nav te redzēts. Pēc valodas liekas, ka no Vidzemes puses. Pēc amata esot aģents.

— Tā tad intelliģents.

Visi apklusa, kamēr Krūka atkal iesāka stāstīt par tirgu:

— Eka man tagad ir ērzelis, nopirku Bēržos. Tikai trīs gadi. Nobraucu visus tirdziniekus. Jaunā gadā piedalīšos Rēzeknes rikšošanā. Pļavnieka sirmais arī ir rikšotājs, bet mans gaŗām...

— Cik tu devi?

— Trīs lielie un savu bēro. Čigāns Dukaļskis jau deva četri lielie, bet es bez pieci nekust! Slobodā dabūšu seši. Šogad bija liels tirgus, varēja labi pārdot, es aizlaidu piecus kukaiņus. Diviem bija plēša, vienam ienāši, bet par pusīti aizgāja...

Te krodzinieks nometa cepuri uz palodzes un sastinga,

— Vai redzat — grāfs. Grāfs nāk šurp, nudien šurp, — viņš izsaucās: — Ķēvei asti nepiešūsi...

Lapsa, pirmais uzlēca stāvus un dūres uz galda atspiedis, kaklu izstiepis, skatījās logā. Viņa paraugam sekoja citi un dūrēs atstutējušies izskatījās, kā pieslietas linu mīstiklas.

Tiešām, pa lielceļu, galvu pacēlis, nāca slaikais kungs melnā pledā ar rubeņa spalvu pie cepures.

Visiem tas likās neticami, jo visu vasaru grāfs Bekā nebija redzēts. Un piepēži nāk, kā vējš, pelerīna vien kust. Tās divas dienas, kad viņš atbēga no mātes, grāfs te pavadīja slepenībā, to zināja tikai krodzinieks un Varakļānu ērģeļnieks.

— Viņš pie laba prāta.

— Jā gan. Galva augšā.

— Tas labi, — Lapsa čukstēja. — Būs alus un cigāri.

Grāfa lakotie stulmu zābaki saulē spīdēja kā spoguļi.

Visi skatījās. Plikās pēdas uz krāsns arī sakustējās, izvingrināja pirkstus, saritinot tos un izstiepjot kā zirnēkļa taustēkļus. Tad pēdas pazuda uz krāsns un parādījās pinkainā galva ar strazda knābim līdzīgu degunu. Divas melnas viltīgas acis arī urbās logā.

— Grāfs? Kāds viņš izskatās?

Grāfs ienāca strauji un pašapzinīgi, kā valdonis, un apkārt neskatīdamies, ne vārda nesacījis, tāpat paceltu galvu, iegāja dibenistabā, durvis aizsizdams.

Šodien grāfs bija sakaitināts. Kroga ļaudis to saprata tikai pēc apsveicināšanās un durvju sišanas. Iemesls bija tāds:

Fraņai bija mīļš suns, Kadovs, ganu suņa maisījums ar muižkunga buldogu. Ja kāds teica, ka šis Fraņas mīlulis nav diezcik skaists, tas kļuva Skuļtecka ienaidnieks. Tādā nežēlastībā krita Janopoles muižas kungs un vietējais feldšērs. Tagad misējās arī Pelcim. Viņš nāca pie kunga, Kadovs viņu nikni rēja. Tad muižas kungs pacēla spieķi, lai suni atbaidītu. To logā vajadzēja redzēt grāfam. Zils no dusmām, viņš bija laukā un kliedza:

— Ak tu, pakulu repsi, manu suni kaitināt. Es tev visu vilnu noplēsīšu!

Pelcis paguva pazust, citādi būtu dabūjis just kunga spieķi. Muižas ļaudis to visu zināja un Kadovam visādi glaimoja un iztapa.

Tas notika, kad grāfs jau bija sagatavojies iet uz zāģētavu.

Uznākušās dusmas, viņa soļus no zāģētavas ceļa pagrieza uz Bekas pusi. Dusmas kā vējš viņu aiznesa turp. Kroga ļaudis pārskatījās, ātros soļus noturēdami par labu prātu.

Krodzinieks vienā mirklī bija pie durvīm un tikko tās atvēra, no turienes atskanēja grāfa metāla balss:

— Dod kungam alu!

Pie galda sēdētāji klusēja, kaut ko pārdomādami un kūpinādami machorku.

— Kas tur kūpina to siena kaudzi? Smird kā velns! Vai nevar pīpot papirosus? — taīs pašās durvīs atkal atskanēja tā pati balss. Krodzinieks pamāja ar pirkstu un visas pīpes salīda kabatās.

Tad Lapsa piecēlās un uz pirkstu galiem pielīda pie liktenīgām durvīm. Pieklauvējis, viņas atvēra un iebāza galvu:

— Esat pazemīgi sveicināti, grāfa lielskungs.

Klusums.

— Vai grāfa lielskungs neatļautu mums smēķēt cigārus? — Lapsa turpināja.

— Ko tu, lops, saki? Cigārus?

— Jā, jā, grāfa lielskungs, — un Lapsa pieskrēja nobučot grāfam roku.

— Krodziniek, dod viņam pakiņu cigāru, — atskanēja pavēle, kuŗa vienā mirklī bija izpildīta.

Četri galda sēdētāji nākošā mirklī jau smēķēja cigārus, atspiedušies ar elkoņiem uz galda un laimīgi smaidīdami. Aristokratiskais aromāts izkoda machorkas smaku. Krodzinieks piepildīja četras glāzes un novāca tukšās pudeles.

Strazda deguns uz krāsns malas baudīja cigāra smaršu, bet melnās acis vēroja.

— Kam jāsauc alus? — Aļozs grozīja izdzerto glāzi.

— Šitās maksāju es, — Krūka atbildēja. — Tagad jasauc staršiņam.

— Nē, tagad sauks grāfs, — Lapsa viltīgi un paklusu pretojās. — Jūs redzēsat, ka sauks grāfs.

Lapsa atkal pielīda pie grāfa durvīm:

— Kungs, vai neizpirksat alu?

— Ko-o! Alu? Jums, cūkām, alu!

— Jā, grāfa lielskungs, karsts laiks, traki slāpst.

— Kā tu teici?

— Grāfa lielskungs jau zin, ka no cigāriem traki slāpst, — viņš atkal pieplaka kunga rokai.

Tas Skuļteckim patika, patika arī augstais titulis un viņš sauca krodzinieku:

— Kaļistrat, pan Kaļistrat, lai nāk viņi visi iekšā un nobučo man roku, tad dabūs alu.

Visi četri pēc sekundes stāvēja grāfa priekšā ceļos un bučoja viņam abas rokas. Grāfs bija glaimots, atbīdīja cepuri uz pakauša un pavēlēja:

— Kaļistrat dod, viņiem duci alus.

Četri atkāpeniski, zemu locīdamies, atstāja grāfa istabu un sēdās ap savu galdu. Viņi dzēra grāfa alu un kūpināja cigārus.

Tad putna knābis un viltīgās acis no krāsns bija zemē un pārvērtās pamazā vīrelī ar ātrām kustībām un lokānu mēli. Vīrelis apvilka šektaiņus un griezās pie sēdētājiem:

— Vai drīkstu piebiedroties? Man jums, kungi, jāprasa padoms. Es meklēju zirgu pirkt. Vakar klausināju Bēržos, bet nekā laba neatradu. Vai jūs nezināt, kur te tuvumā varētu apjautāties?

Krūka kļuva acīgs:

— Tur mēs jums varam dot padomu, cik uziet, cik tik uziet. Sēstaties, sābri, sēstaties pie galda.

Pirms apsēšanās svešais stādījās priekšā, katram sniegdams roku, palocīdamies un teikdams vārdu:

— Krugļevskis.

Redzams, ka intelliģents.

Krugļevskis apsēdās starp četriem un sāka stāstīt:

— Esmu Viļņas zāģu fabrikas aģents. Man mēneša laikā jāapbraukā visa Vitebskas guberņa un jāsaņem par divi miljoni pasūtījumu. Tamdēļ gribu pirkt zirgu ar ratiem. Labu zirgu, lai varu nobraukt simts verstes dienā, citādi mēneša laikā netieku galā un administrācija no manis piedzen simts tūkstošu soda naudas. Vienā pašā braucienā es saņemu divdesmit piecas procentes, tas ir, divi simti piecdesmit tūkstošu.

Dzirdot milzīgās summas, klausītāji nolaida rokas un palika nopietni.

— Borkovas lielskungs man iedeva pasūtījumu par

simts, tūkstošiem, Ludzas koku zāģētava par simts, Kārsavas koku zāģētava par simtu...

Jo vairāk simttūkstošu Krugļevskis uzskaitīja, jo gaŗākas kļuva klausītāju sejas.

— Pa ceļam uz Primenes koku fabriku, kas arī man uzdota sarakstos, — Krugļevskis šķirstīja papīrus, — es apmetos šai viesmīlīgā pajumtē un šovakar ieradīšos pie Primenes grāfa.

— Kungs, — Lapsa piecēlās un piebāza degunu gluži tuvu Krugļevskim: — grāfs ir te. Jūs savu lietu varat nokārtot tepat.

— Ļoti patīkami. Kur es varu ar viņu runāt?

Lapsa rādīja uz attiecīgām durvīm, zemu palocīdamies.

— Lūdzu krodzinieka kungs, pieteicāt Viļņas zāģu fabrikas aģentu Krugļevski, — strazda knābis uzstājās droši un apzinīgi, turēdamies pret zemniekiem pārākumā un uzreiz iegūdams cieņu.

Krodzinieks iegāja pie grāfa un pēc īsa brīža atvēra plaši durvis. Krugļevskis iegāja.

— Esat sveicināti, grāfa lielskungs. Viļņas zāģu fabrikas aģents Krugļevskis. Pieņem jaunu zāģu pasūtījumus un vecu izlabojumus, mūsu firma uzstāda arī gaterus un uzpērk lietotas mašīnas. Mums ir nodaļas Maskavā, Pēterburgā, Ķijevā, Odesā un Rīgā, tekošs rēķins Ziemeļu bankā, Tirgotāju akciju bankā un Salamandrā. Mūsu bilance piecpadsmit miljonu gadā un piedalās Amerikas tērauda trests. Pasūtījumu izpilda akurāti un visātrākā laikā. Cenas mērenas, nomaksa visvieglākā, Te būs mūsu katalogs.

Krugļevskis veikli izvilka no kabatas katalogu, izklādams kungam zem deguna, ar zāģu zīmējumiem un cenām.

Grāfs ar rokas mājienu lūdza apsēsties.

Aģenta uzstāšanās arī grāfam modiņāja uzticību. Viņš aģentā noskatījās no tīri saimnieciskā un lietderības viedokļa. Sākās lietišķa saruna, par kuŗas lietišķību lai spriež lietpratēji pēc tā, ka stundas ceturksnī aģents

no grāfa bija sarunājis pasūtījumu par pieci simti rubļiem un norunājis rīt apskatīt koku fabriku. Aģents centās ar grāfu turēties puslīdz uz vienas strīpas, kā bagāts ar bagātu. Sēdēja pie galda bez kautrības, dzēra kopā alu un pasūtīja jaktsdesas. Aģents prata sarunāties arī ar grāfu. Sēdēdams pie galda grāfam preti, viņš tam aiz muguras ievēroja kumodi ar spoguli, kurā varēja redzēt visas grāfa kustības. Viņš to labi ievēroja un kļuva sevišķi runīgs un dzīvs, stāstīja par savu dzīvi Pēterburgā un kā Viļņā, muižnieku klubā, viņš bieži spēlējot kartis. Beidzamo reizi esot paspēlējis desmit tūkstošu.

Pēc jaktsdesām, Krugļevskis ierosināja jautājumu, kā būtu, kad uzspēlētu kartis. Uz acīti.

— Kā aristokrati var nespēlēt? — viņš vēl uzsvēra. — Grafs Borchs Varakļāņos man divās stundās paspēlēja trīs simti.

— Nu, protams, ka spēlēsim, — Skuļteckis atbildēja, atgāzdams galvu.

Krodziniekam atradās kartis, bet kā diviem vien spēlēt? Krugļevskis lika priekšā uzaicināt Krūku un Lapsu. Kungs ne labprāt piekrita, bet citas izejas nebija. Aļozs ar otru kluso palika lielā istabā pie alus.

Spēlmaņi spēlēja poļu banku. Spēlēja līdz vakaram. Kad Lapsam un Krūkam pietrūka naudas, aizdeva Krugļevskis. Laime sākumā bija grozīga; te vienam uzsmaidīja, bet tūliņ piegriezās otram. Grāfs brīžam paspēlēja, brīžam pa druskai vinnēja. Vakarā laime noteikti piegriezās Krugļevskim, no grāfa galīgi novērsusies.

Spēlēja, kamēr grāfs bija tukšs un vēl aizņēmies divdesmit piecnieku no Kaļistrata. Visa nauda bija Krugļevskim kabatā, Lapsam ar Krūku — katram vinnests pa trijniekam, un neviens neievēroja, ka grāfam aiz muguras stāv spogulis, kurš Krugļevskim parāda grāfa kartis.

Spēli pabeidzot, Krugļevskis vēl izpirka duci alus, kuŗu visi līgsmi tukšoja. Otrā dienā ap pusdienu grāfs izgāja no Bekas, Krugļevskis kroga istabiņā uz dīvāna bija aizmidzis, bet četri vīri: Lapsa, Krūka, Aļozs un

otrs klusais gulēja lielā istabā pie galda uz saviem alus peļķē sakrustotiem elkoņiem, šņākdami, kā Skuļtecka gateris. Mušas viņus noturēja par līķiem un netraucētas lodāja pa bārdām, lūpu kaktiņiem un nāsīm.

Grāfs galvu dziļi nokāris, lēni vilkās uz māju. Garās kājas augstu celdamās krustojās, it kā zeme būtu pazaudējusi savu pievilkšanas spēku, vai būtu jāsoļo pa rasotu zāli.

Ieraudzījis ceļa malā ganu meitu, grāfs iemāvās kā vērsis un skrēja no lielceļa pie ganu meitas, bet viņa vienā mirklī pazuda grāvī un kungs visā augumā izstiepās rudzu malā.

— Lupatas, pakulu repši! — viņš rēca celdamies un klupdams. — Jūs visi manā priekšā kritīsat ceļos. Es jūs samīšu, es jūs nicinu. Es esmu grāfs Skuļteckis. Es esmu tiesnesis, es esmu gubernātors. Es varu jūs apžēlot un ielikt cietumā.

Un kājas augstu celdams, viņš mīdīja rudzus, tad gāja pāri rudzu laukam taisni uz Primenes jumtiem, kuŗus varēja redzēt starp kokiem. Rudzos palika sliede, itkā būtu pārbraucis divjūgs. Ticis otrā pusē, grāfs kliedza:

— Tā ir neģēlība, tā ir laupīšana dienas laikā! Tādi šuleri, mani apspēlēt ar spoguli. Bet es jau neiešu ar tiem gnīdām ķildoties, ne kauties. Tas būtu zem mana goda — uzstāties pret kaut kādu aģentiņu un zemniekiem. Viņi domā, ka es nezinu. O — jā; es visu zinu, es redzu, bet man jāzin, cik tāļu var noiet blēžu bezkaunība.

Paceldamies no kāršu spēles krogā, grāfa skats bija spogulī sastapies ar Krugļevski, kuŗš vēl uz galda skaitīja sīko naudu, ko maksāt krodziniekam. Grāfs bija saprātis savas spēles neveiksmes cēloni, bet lepnība neļāva atzīties, ka viņu tā var apšmaukt. Viņš tik uzmeta Krugļevskim iznīcinošu skatu un galvu pacēlis izgāja no ista-

bas, lai izietu stadulā. Pēc tam vēl tika sviķots uz grāfa krīta.

Tagad apstājies rudzu malā un runādams ar sevi, viņš atskatījās uz plato sliedi rudzos:

— Kas jūs esat? Rudzi — vairāk nekas. Visi cilvēki ir tikai rudzu lauks. Un tā es iziešu caur jums, atstādams aiz sevis ceļu. Kā viesulis caur mežu, es iziešu caur dzīvi, lauzdams ceļu. Un tad jūs mani pieminēsat nevien Primenē — visa pasaule odīs pēc Skuļteckis un biedri fabrikas terpentīna un koka spirta.

Tad es jums ļaušu no sevis novinnēt nevis piecdesmit rubļus, bet pieci tūkstoši un noskatīšos tik kā jūs ap manu naudu cīnāties. Man naudas nav žēl. Jūs nemaz nezināt, cik cilvēks ir viegls — bez naudas. Man nav ne kapeikas, bet tomēr esmu pārāks par visiem.

Viņš izlūkoja visas kabatas, izkratīja maku un tiešām atrada tikai vienu korķi, kurš diezin kā bija iekļuvis vestes kabatā sildīties. Tad viņš pacēla dūri un apgriezās uz kroga pusi, saukdams:

— Es samaksāšu, sakat cik vajaga, es visu samaksāšu, pakulu repši! Fraņa, Fraņa, mana mīļā, neviens nav tevis vērts, — saņēmis delnās seju, viņš sastindzis skatījās uz zemi. Fraņa logā viņu ieraudzījusi, izskrēja un ieveda istabā.

— Fraņa, Fraņa, ienes ķipīti, — grāfs sacīja apsēdies uz gultas un drūmi raudzīdamies uz zemi. Fraņa izgāja.

— Kad mēs, Fraņa, uzcelsim fabriku, tad es tevi iecelšu par grāfieni, — viņš runāja: — Tad neviens mums nevarēs klāt ķerties. Lai visi muižnieki tad man nobučo... Es vairs neviena nebaidīšos. Tagad viņi tiešām var izjaukt manus plānus. Viņiem tik jāpasaka vārds gubernātoram un nekādas akciju sabiedrības nebūs. Ko es viens varu pret visiem? Bet pag, pag. Jums ne prātā nenāk, ko gatavo grāfs Skuļteckis. Tad Fraņa sēdēs stikla verandā zem palmām un ap viņu dziedās kanārijas putniņi. Zils papagailis runās uz viņas pleca. Es nākšu caur visiem apartamentiem un saukšu: — Fraņa, padod ķipīti... — Grāfs iesmējās, par visu pasauli un

sevi. Viņš jau sen zināja, ka nevarēs mierīgi muižā nosēdēt, kā citi kārtīgie muižnieki, ka nav viņam zem kājām cieta pamata, nedz paļaušanās uz lietām, kas atnes labklājību. Ka ir tikai domas un vārdi, izdomājumi un ticība tiem. Kad ticība un izdomājums zūd, tad atveras bezdibens. Jo kas viņš par lauksaimnieku, par muižnieku! Te nav viņa dzīve.

— Un tomēr visam jāpiepildas, visam reiz jāpiepildas, jeb es nevarēšu dzīvot, citādi man jāiet bojā, — viņš sacīja ienākot Fraņai. — Kaut tu visu zinātu, Fraņa! Kaut tu saprastu. Citādi arī tevis man nav. Nekā nav. Mūžam nebūs uz pasaules.

— Apmierinies un liecies atpūsties, — Fraņa sacīja, novilkdama grāfam šektaiņus.

— Mums nav laika atpūsties, mums daudz darba. Es esmu nācis uz jauna ceļa. Es esmu atradis jaunu principu ģenerātora spraiguma pacelšanai. Ja to izdotos reālizēt, tad varētu radīt tādu spēku. ka izšauta raķete vienā dienā mūs aizsviestu līdz Marsam. Bet priekš tā man vajaga naudas, daudz naudas. Man būs jāpārdod visi Primenes meži un vēl vairāk. Es te nevarēšu dzīvot, man te ir par šauru. Kur lai te piepildu visus savus nodomus, visas idejas, kas manī rodas un kuŗām jāpiepildas. Tamdēļ jau esmu nācis pasaulē.

Fraņa grāfu izģērba un nolika gulēt, bet viņš vēl nemitējās:

— Fraņa, a Fraņa, es tevi ievedīšu apartamentos. Es tevi vedīšu sarkanās, zilās un violētās istabās, bet dzeltenā drīkstu ieiet tikai es viens pats. Tur tu man līdz nenāksi. Tu to neizturētu, Fraņa, jo vajaga būt trakam, lai tur ieietu. Vajaga būt vienam uz pasaules.

Tie nebija nekādi apartamenti, kur gulēja grāfs Skuļteckis. Tā bija vienkārša piekvēpusi istaba ar izdilūšiem, kūkumainiem grīdas dēļiem, ar caurumainu sienas apmetumu, kuŗš šur tur rādīja skaliņu ģindeni, ar vecu kumodi, kuŗas virsdaļa bija atvāžama, lai izpildītu galda vietu, un ar platu koka gultu, kuŗas rāmis tā bija izgulēts un izstiepies, ka sniedzās gandrīz līdz grīdai, iz-

skatīdamies pēc krodzinieka vēdera. Tas viss bija pirkts kā muižas piederums un jau gaŗus gadus kalpoja Skuļteckim. Kas te lai vairs ko lāpa un labo — drīz būs jaunā pils.

Grāfs tomēr iemiga. Fraņa izgāja krāmēties pa virtuvi. Aizkrāsnē dziedāja circenis, kas pa atvērto kaplogu bija dzirdams arī uz lielceļa. Pa lielceļu maziem solīšiem viegli nāca kāds vīrs ar sainīti padusē. Krēslā viņa seja nebija labi saskatāma, bet no sāniem skatoties, pret debesu vakara blāzmu skaidri varēja uzzīmēt Krugļevska strazda knābim līdzīgo degunu.

Fraņa laukā neskatījās un strazda knābi nevēroja. Viņai sirds bija uztraukta un domas svarīgu apņemšanos pilnas.

— Stefan, Stefan, kas ar tevi notiks, ja tava dzīve negrozīsies? — Viņa sevī domāja. — Tev vajadzētu dzīvot, kā prātīgam cilvēkam un netvērt gaisa pilis. Būtu strādājis, piemēram, tā kā Pelcis. Vai tad nevarētu dzīvot? Bet viņš, bet viņš!.. Ak, Jēzus, Marija!

Devītā nodaļa

Viļņas aģents vai Malienas skroderis

Cīņa par usturu. — 112 centimetru. — Ar klinģeriem un carskajām uz Primeni. — Ciemiņš. — Vēlijamais siets, darvas tecinātava, kanarijas putniņš un akciju sabiedrība pelnos. — Jorģine. — Rabaiberu ķīselis ar klinģeri. — Eifeļa tornis, egle un viņa

Kad Bekā palika pavisam kluss, Krugļevskis uz dīvana atvēra acis. Neviena. Logā rēgojās kūtiņas salmu čukurs, kā grāfa platmales virsa. Aiz čukura debesīs izlijis blāvs vakars, kā vērmeļu šņabis. Krugļevskim kājgalī stāvēja kumode ar spoguli. Krugļevskis iespēra pa kumodi ar papēdi un skaņi iesmējās, pats no smiekliem satrūkdamies un apklusdams.

— Velns, kur šodien laba diena, — viņš sev teica. Ne sev, bet tam otram, kas viņā. Būdams viens, viņš arvienu sevi juta divatā. Ar to runājās, ne jau ar sevi. Sevis tad nejuta, juta tikai otru, tam visu izstāstīja, visu izsūdzēja. Ļaudīs tas pazuda, izgaisa kā pakrēslis zem mākoņa, palika tikai viņš, pats, patiesību nedomājošais, nerunājošais, tikai darošais, par kuru domājošais mēdza teikt: viņš cīnās par uzturu. Ko tik viņš šai cīņā nedarīja, kādus līdzekļus neatzina par labiem, kādus palīgus nepieņēma? Šodien pat: cik labi palīdzēja spogulis. Ja nu šis palīgs iekristu, ja grāfs to ieraudzītu. Nu, gan jau aizstāvētos, ja citādi nē, tad izlēktu pa logu un mežā iekšā, kā Gubinovā, kad pieķēra par neīstu brūtgānu.

Krugļevskis iebāza roku bikšu kabatā, izvilka naudu, iebāza vestes kabatā, izvilka divus zaļus trijniekus;

otrā vestes kabatā piecnieks. Bet iekšas kabatā divdesmitpiecnieks, kuŗu grāfs iemaksāja beidzamo bankā. Krugļevskis saskaitīja: trīsdesmit astoņi rubļi četrdesmit sešas kapeikas.

— Pag, par tām četrdesmit sešām kapeikām jānopērk konfektes, — viņš sacīja otram: — tās var noderēt. — Kapeikas sabēra vestes kabatā, bet lielo naudu sakārtoja, pārlocīja vidū un aizbāza aiz kabatas grāmatiņas vāka.

Tad kā atminēdamies, šķirstīja kabatas grāmatiņu. Tur bija neveikli, ar stīvu roku rakstīti skaitļu stabiņi līdz simts divpadsmit. Katram stabiņam klāt lieli burti uz neveiklām kā ar cirvi cirstām kājām, ar greiziem kakliem un krampjos savilktām rokām.

— Tā, tā, — viņš atkal teica otram: — skolotāja Viļuma bikses. Gaŗums 112 centimetru. Velns kur gaŗa žākle, bet grāfam vajaga būt 115. Krūšu platumam viņam vajaga būt... kā Lubānes skrodera palīgam Vīksniņam, lūk, še, roku gaŗumam... kā Pirtnieku Lazdiņam, kuŗš apāviešos ievēlēts par pagastvecāko, lūk, šitenajā divdesmit astotā lapas pusē. Kad es viņam šuvu svārkus, viņš gribēja saukt uradņiku un sastādīt protokolu, ka es drēbi nozadzis, bet tā izgāja uz rokām. Kāda man vajadzība zagt, man slavenam skroderim Krugļevskim? Vidzemē es šuvu tikai labākās mājās. Kad paliek gaŗlaicīgi, es nāku uz Latgali, te tu vari būt viss, kas gribi, kaut vai pats grāfs Skuļteckis. Šodien es esmu Viļņas aģents, bet rīt' atkal būšu skroderis vai baznīckungs. Man jāiet uz Primeni, pie pārvaldnieka Pelča šūt šķēru fraku, jo vecais ķēms arī grib staigāt gaŗos svārkos kā pats ministrs Plēve. Varbūt viņš tiktāļu izkūkojis omu, ka grib stāties altāra priekšā, kā vecais grāfs Medems, kuŗam es uzšuvu kāzu fraku, bet kuŗš atdeva dvēseli Dievam, nepaspējis to pārdot sievai.

Tad Krugļevskis no kabatas grāmatiņas izņēma kādu papīru, kas atlocīts izrādījās par vekseli. Labā apakšas stūrī uz tā bija slīps smalklīnijīgs paraksts „gr. St. Skuļteckis".

— Te atkal viens simtnieks. Žīdam būs gan jāpārdod par puscenu. Ja daudzi dotu tik labu rokas naudu uz Viļņas zāģiem, tad skrodera šepti varētu mest pie malas. Tā es tiešām varēšu nopirkt zirgu un atgriezties Lubānā federu ratos, kā īsts grāfs.

Nolicis vekseli atpakaļ un grāmatiņu ielaidis iekšējā svārku kabatā, Krugļevskis piecēlās kājās, piesita pie kabatām, apskatījās apkārt, vai kas neaizmirstas, un paņēmis no galda savu nazi ar korķu viļķi, bet no kakta ar linu drēbi apvilktu saini, kas izskatījās pēc maza čemodāna, izgāja lielā istabā. Starasta, zirgu mietnieks un viņu draugi tur gulēja ap galdu, salīkuši itin kā pilni labības kūļi. Arī viņi bija par brīvu nevien ēduši un dzēruši, bet arī drusku nopelnījuši uz kārtīm. Krodzinieks krāmēja pudeles un grūstīja glāzes.

— Par čertdesmit sešām kapeikām piecus klinģerus un carskajas konfektes! — Krugļevskis uzsauca, krodzinieku no darba izstiepdams taisnu. Konfektes un četrus klinģerus Krugļevskis sabāza kabatās, bet piekto klinģeri iekodis paturēja rokā. Tad otrā rokā paņēmis savu saini, atstāja krogu. Krodzinieks logā noskatījās, kā viņš aiziet uz Primenes pusi.

— Nez' kas viņam čemodānā? — krodzinieks prātoja: — Vai vekseļi, vai nauda? Vai saliekams zāģis un instrumenti. Ķēvei asti nepiešūsi.

— Ak, Dievs, kas viņam noticis! — Fraņa nopūtās noliekusies un likdama malku plītē. — Viņš vairs nav tāds, kā bija. Būs nogājis no ceļa ar plāniem un rēķiniem. Kā mājā, tā caurām dienām sēd un domā. Kur tas viss galvā var saiet? Es neizturēšu, man kautkas ir jādara. Man viņš jāglābj, kamēr vēl var. Nekas cits neatliek, kā viņu atpestīt no plāniem un papīriem. Nevar taču atļaut cilvēkam papīru dēļ aiziet postā. Lūk, še, kā Lapsenes dēls arī no lielas gudrības un mācīšanās ietika trako mājā.

Tā prātodama, Fraņa pacēla galvu uz durvu pusi.

Durvīs stāvēja kāds tēls ar muguru pret āra gaismu, seju nevarēja saredzēt.

— Labvakar jūsu mājā, — stāvētājs sacīja. — Vai te būs pārvaldnieka Pelča kunga goda mājoklis?

— Labvakar, — Fraņa atbildēja, ātri paceldamās kājās. — Tur tanīs durvīs.

— Ak tanīs durvīs. Vai tā jūsu mājā nemaz nepatīk, ka ierodas ciemiņi, jeb ciemiņi ieradušies negaidīti?

— Kas tur ko patikt, vai nepatikt. Gaidītie ciemiņi katru reizi nav labākie, — Fraņa atcirta neapmierināta ar svešnieka parādīšanos.

— Nu tā i vajadzēja sacīt. Ar ko ta man būs tas gods runāt? Vai ar Pelča jaunkundzi vai?

— Es nekāda goda no jums negribu un neesmu nekāda Pelča jaunkundze, bet gribētu gan zināt, kas ciemiņam mūsu mājā meklējams tik vēlā vakarā.

— Esmu pasūtīts darbā. Jūs jau gan zināsat, ka Pelča kungam jābrauc pie altara un tad jau vajadzīga melna fraka.

— Ak ta jūs būsat skodermeistars? Kur ta jūsu mašīna?

— Nuja, lūk, še, Krugļevskis rādīja uz savu saini. — Man tas gods jums stādīties priekšā: Krugļevskis, Parīzes šūšanas akadēmijas biedrs. Esmu strādājis Pēterpilī pie Mjur-Meriļiza, Maskavā pie Kravatņikova, Helsingforsā uzvalku kooperatīvā, Rīgā pie Misiņbārža, pie Gulbenes Volfa, Varaklāņu Borcha, Borkovas Šulca un Bēržu Kļimova. Šuju arī dāmu kažokus, virsjakas un pelēriņas. Esmu arī daiļkrāsotājs uz ef-ef, beidzis Rīgas daiļkrāsotāju skolu. Ja jums vajaga izkrāsot māju, es viņā uzzīmēšu velnus un eņģeļus tā, kā jūs nemaz nevarēsat atšķirt dzīvu no beigta.

— Zinu jau zinu. Tagad ejat vien pie pārvaldnieka, — Fraņa pabrīnījusies par gudro runātāju, piegriezās plītei. Krugļevskis ar saini iegāja parādītās durvīs, kur klebiķis iedrebējās un apklusa.

Fraņa noskatījās viņam pakaļ:

— Arī pārgudrs un ķerts.

Tad iegāja grāfa istabā un atgriezās ar pilnu klēpi papīru. Tur bija lieli ruļļi un četrstūri. Klēpi viņa nometa pie plīts. Tad ņēma pa vienam gabalam atlocīja, paskatījās un nodeva ugunij. Pirmo viņa apskatīja lielu papīra plāksni ar rūtiņām un kaut kāda garlaicīgām strīpām.

— Vētījamais siets, — viņa sacīja un papīru ātri iebāza plītē. Tad ņēma vienu no garajiem ruļļiem:

— Šī ir tā darvas tecinātava, no kuras viss Rezēknes apriņķis smērēšot ratus, — un bagātais ratu smēres avots, tūkstots ratu barotājs, vieglums un klusums, izplēnēja blakus vētījamam sietam.

— Un šī būšot tā jaunā māja, jeb pils, kā viņu sauc, kuras akmeņi kalnā čupā sagāzti jau piecus gadus un apauguši ar zāli. — Fraņa atritināja prāvu rulli, kur atklājās stalta māja ar zaļu torni, verandu ar palmām, kanārijas putniņiem un papagaili.

— Tā man nav vajadzīga, — Fraņa prātoja: — Ko es vienkārša sieviete tādās istabās darīšu? Putniņu tāpat mežā diezgan. Uzcels lepnu māju, vajadzēs arī lepnas lielmātes. Es būšu par prastu. Tā būtu man nelaime, bet no nelaimes ir glābiņš, lūk, te.

Pils ar visiem kanārijas putniņiem, papagaili un palmām vienā minūtē pārvērtās pelnos. Neviens ugunsdzēsējs neskrēja viņu glābt, bet pats grāfs krāca istabā savā gultā un sapņoja par vērsi, kas ar asiem ragiem grib viņu nobadīt.

Tad Fraņa izstiepa vislielāko rulli, kurš sniedzās viņai no galvas līdz kājām. Kas tik tur nebija? Skursteņu kā Rīgai, kur viņa bērnībā ciemojās pie krustmātes, ārstēdama ausis. Visādi katli, pudeles un tādi kā vērša kunģi un aitas spēķes, gara māja ar logu ķēdēm un tādiem kā lampas kupolīšiem nebija ne baznīca, ne krogs. Kas tādā ies iekšā? Blakus mājai kautkas sarakstīts stabiņos, itkā malka grēdās. Otrā pusē mājiņai līkumainas trūbiņas, kā izšuvums uz brunču malas, vai rieri, ko krāsnī iemūrē mūrnieks. Šo nekur neredzēto trakumu Fraņa noturēja par savu lielāko ienaidnieku, kas Ste-

ſāna mieram visvairāk nodarījis ļauna, un astoņkārtīgi to ar baudu salocījusi, iebāza plītē, kur uguns drīz vien aprija akciju sabiedrību „Skuļteckis un biedri" ar miljoniem pudu koka spirta, formālīna un terpentīna. No visas lielās rūpniecības iestādes nepalika ne zābaksmēres smakas.

Rokas sānos saspraudusi, ar uzvarošu smaidu Fraņa noskatījās sava beidzamā ienaidnieka bojā iešanā. Viņa bija pārliecināta, ka tagad Stefānam galva vairs nebūs jālauza, ka tagad viņš varēs nodoties saimniecībai, ar kuŗu negāja labi, jo pat Fraņa redzēja, ka Stefānu Pelcis šmauc, ka tā ilgi nevar iet. Kam visas šīs trakās mājas vajadzīgas? Kā simtiem gadu tēvu tēvi dzīvojuši, tā var dzīvot tagad jaunie. Lepnība, greznība, pilis, fabrikas — kam tas vajadzīgs? Fraņai tas likās svešs, no kādas baigas, ļaunas pasaules nākošs, ko vesels cilvēks nevar izdomāt. Tagad tam beigas un mājā būs kārtība. Vēl tik koku zāģētava palikusi. Tā jau uzcelta un re kādu postu dara. Ēd mežu kā ar nazi. Pēc desmit gadiem pagastā ne malkas pagalītes nebūs.

— Ak Dievs, ak Dievs, — Fraņa nopūtās: — Būtu taču Stefāns nācis pie prāta un piegriezies zemes kopšanai. To tikai Pelcim atstājis un tas rauš tik savā kabatā. Bet vai tu Stefānam iestāstīsi! Tagad ne baznīcā iet, ne Dievam tic. Tad, varbūt, tiktu uz ceļa. Kāds viņš tagad katolis? Kā nekriškans — ne pātarus skaita, ne biktejas. Trakos papīrus bija padarījis par savu Dievu. Te nu būs tavs Dievs — palikusi tikai pelnu čupiņa. Šovakar par tevi skaitīšu Dievmātei rožu kroni, lai viņa tev palīdz atgriezties pie īstā zemnieku Dieva.

Tā prātojot un lejot rītdienas pusdienai rabarberu ķīseli no katliņa bļodā, Fraņa dzirdēja durvis atveroties un paskatījusies atkal ieraudzīja Kruglevski. Tagad viņš bija bez somas un cepures; arī lietus mētelis novilkts.

— Tā, nu esmu ierīkojies un varu sacīt, ka esmu mājā. Madmozel, kā jūtaties? Vai drīkstu pasniegt šo puķi? Krugļevskis jau bija paguvis noplūkt dārzā jorģīni.

— Puķes es mīlu, bet labāk, meistara kungs, piespraužat to sev, tad jūs izskatīsaties vēl jaunāks.

— Oho, madmozel, kad es biju Parīzē, es vienmēr nesu pogu caurumā rozi. Arī Parīzes jaunkundzes mīlē puķes. Bet jūsu ķīselis smaržo pēc labākā Rīgas smaršūdeņa. Vai drīkstu nogaršot?

Fraņa ielēja blodiņā ķīseli un nolika uz galda, uzaicinādama Krugļevski pamēģināt. Bet viņš izvilka no kabatas konfekšu vīkšķi un palocīdamies sniedza Fraņai:

— Lūdzu, madmozel — tās paņēmu līdz priekš jums.

— Vai no Parīzes?

— No pašas Parīzes, — Kruglevskis atbildēja un izvilka no kabatas arī četrus kliņģerus, nolika tos uz galda un lūdza Fraņu baudīt kopā ķīseli ar kliņģeriem. Fraņa sen nebija kliņģerus ēdusi un piedāvājumu pieņēma. Tā Krugļevskis ar Fraņu ēda no vienas bļodas un vienus kliņģerus. Pēc maltītes viņi apsēdās mājas priekšā uz soliņa un ēda konfektes, pēc konfektēm Fraņa atnesa saules puķu sēklas, ko abi lobija, runādami par Parīzi. Krugļevskis daudz mācēja stāstīt par Parīzi: cik augsts tur Eifeļa tornis — viss no dzelzs, kādi tur važoņi — lepnāki kā te kungi, cik milzīgas lampas naktīs apgaismo ielas — lasi vai grāmatu. Fraņa klausījās brīnumos un nevarēja vien nopriecāties par skrodermeistara gudrību.

Mēness jau izlīda no klēts jumta, muiža jau gulēja zem augstā zvana staba, kad Fraņa vēl klausījās Krugļevska stāstos. Tikai iedegoties pārvaldnieka logā ugunij un tur pār galdu noliecoties viņa plikam pakausim, laikam, pie kaut kādiem rēķiniem, Fraņa atcerējās, ka laiks gulēt.

— Arlabunakt, meistar, — viņa sacīja pieceldamās no sola un iegāja istabā. Krugļevskis nobraucīja ūsas, sasita plaukstas, nokratīdams sauleņu čaulas un gāja uz muižas kunga durvīm.

— Varens meitens, — viņš teica otrajam sevī: — Ar tādu ir vērts parunāties.

Fraņa iegājusi savā istabā, nolika galda atvilktnē

atlikušās konfektes, izģērbās un ielīda gultā. Viņa nevarēja aizmigt, skatījās mēnesnīcā logā, kur stāvēja slaida egle un ieva.

— Vai tiešām Eifeļa tornis būtu tikpat augsts, kā tā egle? — viņa domāja: — Un viss no tīras dzelzs. Ir ar tas skrodelis jocīgs. Ko visu nesameło.

Vaļējās durvīs varēja dzirdēt, kā šņākā aizmigušais grāfs. Brīžam pa miegam viņš ierēcās, tad kautko runāja par naudu, par taisnību.

Krugļevskis tai pašā laikā otrā mājas galā izņēma šujmašīnu no vaska drēbes, nolika uz galda un attaisījis izskatīja iekšas, vai tās kārtībā, tad ieeļļoja visus ritenīšus un caurumiņus un pārliecinājies, ka instruments kārtībā, arī devās pie miera. Viņam Pelča māte bija uzklājusi gultu ēdamistabā uz koka dīvana. Arī viņš nevarēja iemigt. Mēnešainā logā varēja redzēt to pašu slaido egli.

„Viņa ir šmauga kā egle," viņš domāja: „Bet ja nu rīt satiekos ar grāfu — ko tad?" to iedomājot, Krugļevskim noskrēja gar acīm pīķi, kāravi un kreici. „Tad teikšu, ka nekāda Viļņas aģenta nepazīstu, bet esmu godīgs skroderis no Malienas."

Varēja dzirdēt tāļu circeņu dziedāšanu mājas otrā galā. Tas laikam iemidzina Fraņu Aiz durvīm pārvaldnieks vēl klabināja rēķinu kauliņus.

Desmitā nodaļa

Krugļevska jaunība

Poļi vervē dumpim algotņus. — Kramu Jēcis karos. — Meža brāļi. — Žandarmu viltība. — Murovjova bardzība. — Agate plebanijā. — Līgavainis kurš nezin „Mūsu tēvs". — Kāzas un Jura brīnišķā pasaulē nākšana un nodošana amatā. — Mācekļa gadi un meistara diploms. — Meistara Skrastiņa runa — Katrīna. — Pirmās skrodera Krugļevska gaitas. — Dzīves aktieris.

Juŗa Krugļevska dzimtskoka saknes var sameklēt poļu dumpja laikos Vidzemes Malienā un Latgalē. Viņa mātes tēvs pēc sešdesmitā gada ieceļoja no Lubānas Latgalē, kad turienes poļu muižnieki, gatavodamies pievienoties Polijas atjaunotāju kustībai, apbraukāja Malienas tirgus, vērvēdami dumpim zaldātus.

Kungi solīja labu samaksu tiem, kas noteiktā laikā ieradīsies pie viņiem kaŗa apmācībā. Kāds šai apmācībai mērķis un kādam ķeizaram būs jākalpo, to algādžiem pani neteica, jo šaubījās, vai zinādami patiesību, no dzimtbūšanas atlaistie latvieši viņu solījumu makšķerē ķersies. Bet arī bez zināšanas radās uzņēmīgi, braši puiši, kuŗi bija ar mieru meklēt labu, vieglu peļņu un izdzīvošanos svešā pusē, lai atgriestos ar bagātību un gudrību.

Kramu Jēcis, kā sauca Krugļevska vectēvu, vēl bija jauns, spēcīgs puisis, pilns trakuma, kuŗa nevarēja savaldīt un izgāza tirgū kaŭtiņos, dzeršanā, verstīm tāļās meitošanās, gan dažādās godu un svētku trakulībās; ziemā staigāja kā linu kulstiķis; bija arī pazīstams jumiķis

un zāģeris. Ar poļiem viņš satikās Lubānas Sveču tirgū. Šis bija viens no lielākiem Vidzemes tirgiem, kur pulcējās dažādas tautības. Pečoru krievi sabrauca ar zirgu lokiem un podiem, bolvenieši ar sliecēm un rumbām, piebaldzēni ar ratiņiem un audekļiem, baltkrievi ar liniem. Iepirkties te brauca pat lietuvieši un pleskavieši. Tai gadā tirgū bija ieradušies Latgales poļu kundziņi suņādas zābakos un kazādu cepurēs. Viņi līga kaŗa algotņus dumpim. Kad tāds kundziņš pienāca arī Kramu Jēcim un piesolīja labu samaksu par iestāšanos dienestā, Jēcis bez prātošanas piekrita:

— Ies, pamēģinās, — viņš sacīja Pidriķam, ar kuŗu kopā vakar beidza muižai linu kulstīšanu: — Darba nav. Padzīvos svešumā, redzēs poļu meitas.

Noteiktā laikā Juris ieradās pie sava pana un saņēma bisi, kuŗas kungi vilka laukā no pagrīdēm, koku dobumiem un zemes. Atradās arī citi puiši ar bisēm, un visi mācījās šaut mērķī un rindās soļot. Soļotājos latgaliešu nebija. Latgales latvieši gatavojamā dumpī nepiedalījās, baidīdamies, ka muižnieki pret krieviem neuzstājas tikai tamdēļ, lai atgrieztu dzimtbūšanas laikus. Poļu gatavošanos dumpim viņi saprata kā muižnieku uzstāšanos pret brīvībā palaistiem zemniekiem un ar neuzticību noraudzījās muižu bruņotos vīrus.

Kramu Jēcis gatavojās kaŗot. Viņš nevaicāja, ar ko būs jākaŗo, kad tik jākaŗo. Bet kur nu kaŗš, kad nekāda kaŗa nav. Vai turki līdz mums var atnākt? Ķeizars to nepielaidīs. Izdzīvošanās vien būs un laidīs mājā. Tā prātoja Kramu Jēcis, kaŗam neticēdams. Tiešām, viņš neviena turka ne redzēt nedabūja. Arī šauts uz ienaidnieku netika, jo pienāca ziņa, ka dumpis apspiests un katram jāglābjas kur var. Dumpinieku kaŗaspēks izklīda pa mājām, savervētie zaldāti kļuva meža brāļi, kuŗi slēpās no krievu žandarmiem.

Tagad zemnieku neuzticība izzuda un uzvarēja labsirdība. Viņi meža brāļus slēpa un baroja, deva tiem darbu. Kad tuvojās žandarmi, dumpiniekiem bija jālaižas

bezgalīgos mežos, kur gailis paka] nedziedāja, ne žandarmu lodes trāpīja.

Arī Kramu Jēcis dzīvoja par meža brāli, atradis patvērumu kāda babuļa meža mājiņā, kur reti kāds svešinieks ieklīda. Viņš būtu atgriezies Vidzemē un dzīvotu pa vecam, ka ne vilks nezinātu par viņa dumpību, bet viņa nevaldāmo trakumu beidzot bija savaldījusi babuļa skaistā meita Madaļa. Jēcis no viņas nevarēja šķirties. Cik neprātīgs viņš bija visās lietās, tikpat neprātīgs izrādījās arī mīlestībā. Lai vai kas — viņš nolēma turēties pie Madaļas, kuŗu līdz uz Vidzemi vecie ne par ko nelaida. Jēča pieķeršanās Madaļai kļuva vēl ciešāka, kad viņai piedzima meita — Agate, kuŗai dzīvē bija lemts kļūt Jūŗa Krugļevska mātei. Kramu Jēcis te, varbūt, laimīgi nodzīvotu visu mūžu, kaut negadījusies neparedzēta ķeza, kuŗa ķēra visus meža brāļus un negāja secen arī Kramam.

Krievu žandarmi zināja, ka meža brāļi dzīvo pie zemniekiem, ka zemnieki tiem ir labvēlīgi, slēpj, baŗo, brīdina, un tamdēļ dumpiniekus nevar noķert. Daudzi katoļu zemnieki dumpiniekus turēja arī par savas ticības aizstāvjiem, par kādiem muižnieki viņus daudzināja, kaut gan starp tiem bija arī luterāņi, kā Kramu Jēcis pat.

Tad žandarmi izdomāja neķītru viltību, kā zemniekos sakurināt naidu pret meža brāļiem. Kādā naktī viņi pārģērbās zemnieku drēbēs un lielā apkārtnē apgānīja un sakropļoja Kristus moku tēlus krustceļos un sādžu kapličās. Zemnieki rītā atrada salauztus un pa ceļiem izmētātus krustus, sadauzītus Kristus un Dievmātes tēlus, apķēzītas baznīcu trepes. Tad žandarmi izlaida ziņu, ka to izdarījuši meža brāļi, starp kuŗiem esot daudz luteru un pagānu. Tiešām, minētā noziedzīgā naktī pie svētām vietām bija redzēti sveši cilvēki zemnieku drēbēs, kā staigā meža brāļi. Žandarmiem viltība izdevās. Katoļi noticēja, ka svētuma apgānītāji ir dumpinieki, un iedegās tādā naidā, ka mežabrāļus vairs nelaida savās mājās, un karstākie ticības aizstāvji apvainotos pat sāka

izdot žandarmiem. Šis notikums nesaķertos dumpiniekus no Latgales mežiem sadzīna Vidzemē, kur dažs no viņiem nodzīvoja līdz mūža beigām bez pases, strādādams laukstrādniekos, vai amatniekos, un nenodots krievu valdībai. Starp viņiem bija arī poļu muižnieki, kuŗi nomira kā seglinieki, atslēdznieki vai galdnieki. Malienā vēl tagad atminās Gudreņicka, Poļa, Barševska, Rušmaņa vārdus, kuŗi saistīti ar poļu dumpja notikumiem.

Arī Kramu Jēcim bija jābēg un jāšķiras no Madaļas, ja negribēja šķirties no galvas. Sādžā zināja, ka viņš ir luterānis un ir zobojies par katoļu ticību un svētbildēm. Nebija šaubu, ka viņš norāvis Kristus tēlu no krusta sādžas kaplīčā un iemetis Kondraša dīķī. Stārasts ziņoja žandarmam, un Jēci naktī tik tikko nesatvēra. Madaļa laikā izskrēja viņam preti mežā, kad žandarmi izjāja no sādžas un, mēnesim balti spīdot, tuvojās meža mājiņai. Citādi Jēcim izietu tāpat kā grāfam Platerim-Zibergam, kuŗš izlaida dvēseli pie karātavām, vai daudziem citiem gūstekņiem, kuŗi savus kauliņus aiznesa Sibirijas tundrai.

Par Platera-Ziberga galu jau Latgalē zināja un stāstīja ar šausmām. Viņu Daugavpilī kaŗa tiesa notiesāja uz nāvi. Grāfs gan iesniedza apžēlošanas lūgumu ķeizaram. Apžēlošanas telegramma arī pienāca. Bet tai dienā Daugavpilī, cauri braucot, apstājās ģenerālgubernātors grāfs Muravjevs. Tas ķeizara telegrammu neļāva uzplēst, kamēr sods pie Platera-Ziberga nav izpildīts. Kad telegrammu lasīja, grāfs jau bija pakārts. Muravjeva ļaunprātību ilgi pieminēja līdz ar nelaimīgā dumpja vadoņa vārdu.

Muravjeva bardzība uz veselu paaudzi uzgulās katoļu zemēm — Polijai, Lietuvai un Latgalei. Muižniekiem uzlika smagu kontribūciju, kas viņus izputināja: muižas bija jāpārdod, vai jāsadala pārdošanai ienācējiem no Vidzemes, lai būtu līdzekļi smagās kontribūcijas segšanai. Zemniekiem aizliedza skolas un grāmatas. Pat lūgšanas grāmatas ar latīņu burtiem nedrīkstēja drukāt un izplatīt. Latgalei, kā slepenu kontrbandu, tās ieveda

no Viļņas, Viļņa saņēma no Klaipēdas. Tumšā ēna šo zemi apsedza četrdesmit gadus. Briesmas nojauta brīvības karotāji un pēc notikuma ar Kristus, mokām atstāja Latgales mežus un ciemus, glābdami dzīvību Vidzemē un Kurzemē.

Kramu Jēcis arī aizgāja, un Madaļa par viņu nekā vairs nedzirdēja. Kas zin, kur palika, varbūt bēgot krita žandarmu rokās, varbūt saplosīja vilki, vai noslīka upē. Māte Agati audzināja viena pati, iedama peļņā, jo pēc veco nāves būdas saimnieks kļuva viņas brālis, kuŗam pašam maize jāpelna kā strūdzeniekam, jo zemes viņam tikai viena ceturtdaļa.

Kad Agatei pagāja sešpadsmit gadu, Madaļu Dievs aicināja pie sevis. Agate palika bārene. Viņa jau toreiz kalpoja pie baznīckunga par mājas apkopēju un saimnieci. Baznīckungs bija polis bez radiem un radiniecēm. Viņš zināja Madaļas likteni un arvienu pret to bija līdzjūtīgs. Aiz līdzjūtības viņš pieņēma arī Agati savā mājā un izrādīja tai laipnību, kā vien varēja. Pie baznīckunga Agatei klājās diezgan viegli, vai nu tēva uzupurēšanās dēļ par poļu tautu, vai vēl kādu iemeslu dēļ. Agate plebānijā bija kā dvēsele, kā labais gars, kā eņģelis, kuŗa laipnība spīdēja arī uz draudzes locekļiem, kad tie ienāca plebānijā ar savām bēdām.

Dieva ceļi ir neizprotami un vienmēr taisni. Kur radīsies pārdrošnieks, kuŗš metīs akmeni uz grēciniekiem un kārdināšanā kritušiem, kuŗš ar zvērestu apliecinās, kas ir grēks, un noliegs, ka dažreiz arī grēkā ir svētība. Tāds varizējs pelnītu lielāku sodu, nekā nāves grēkā kritušais.

Kas bija, kas nē. Tas nožēlošanas atbalsi atrada visā draudzē. Kad Agate pēc mātes nāves plebānijā bija nodzīvojusi divus gadus, baznīckungs viņai paziņoja, ka pienācis laiks precēties. Viņš tai atradis turīgu brūtgānu sava rentnieka Krugļevska radinieka personā. Jau pēc divām nedēļām jānotiek kāzām. Šis negaidītais un

ātrais pārsteigums Agatei divas naktis neļāva aizvērt acis. Ko viņa baznīckungam nodarījusi, ka viņš grib to dabūt no plebānijas projām? Kamdēļ jāprecas, kad viņa negrib? Kā atstāt garīgo tēvu, kuŗam tik laba sirds? Un kas ir Krugļevskis, kuŗu viņa nekad nav redzējusi? Kas pie viņa labs gaidāms? Vai var būt kas labāks par plebāniju?

Vai viņa nav kārtīgi pie baznīckunga biktējusies un izpildījusi visas viņa uzliktās pakutas, ka viņš piepēži grozījis savu labo prātu? Viņa nevarēja atcerēties, ka būtu ko darījusi pret svētās baznīcas kalpa gribu, vai bijusi nepaklausīga, nepazemīga, nelaipna.

Negulēšana un domāšana nekā nelīdzēja. jo baznīckunga vārds bija negrozāms un svēts un tam neklausīt nevarēja. Kad jāprecas, jāprecas. Gan jau viņš zin, kamdēļ. Agate samierinājās un gaidīja precinieku. Kāds viņš būs?

Krugļevskis bija lēnīgsnējs, pasmagnējs puisis, baznīckunga rentnieka brālis, kuŗam sādžā pieder vesela šņore zemes, bet mājā trūkst saimnieces. Baznīcā iedams, uz Agati viņš jau bija vērsis aci, bet neiedrošinājās tai klāt taisīties. Tamdēļ baznīckunga ieruna rentniekam, ka Agatai laiks precēties, bet precinieki nebraucot, drīz atrada dzirdīgas ausis un uzņēmīgu garu. Kad piektdienā Krugļevskis atbrauca plebānijā precībās, tad pat notika arī pātaru skaitīšana un pierakstīšanās. Agatei brūtgāns nelikās briesmīgs, kaut gan „Mūsu Tēvs" varēja noskaitīt tikai līdz dienišķai maizei. Kuplās ūsas viņam pieškīra kareivisku brašumu, kas Agatei atgādināja pazudušo tēvu, kuŗu viņa vēl atcerējās kā pa sapņiem. Jaunā sveitā un šektaiņos viņš izskatījās kā kungs. Atbrauca „liņejkā" ar brangu ērzeli, kuŗš pie slitas izkasīja dziļu bedri un zviedza kā milzīgs gailis.

Pēc divām nedēļām baznīckungs viņus salaulāja lielā ceremonijā, visām altāŗa svecēm degot un ērģelēm spēlējot, kā bagātniekus. Ceremonija Agatei patika, un jaunā kārtā viņa iegāja ar svinību. Pats baznīckungs atbrauca uz kāzām, kuŗas dzēra ar troksni un plašumu

trīs dienas, ēdot no šķīvjiem un alu dzerot no glāzēm, pēc kungu parauga.

Viss likās labi noticis. Agatei žēlabas pēc plebānijas noslēgtības pārgāja, jo sādžā dzīve ritēja starp ļaudīm un zināmā jautrībā, vakarējot, dziedot un dejojot pēc vecu vecām ierašām. Viņa mūķenes gados vēl nebija. Vīrs bija kurāžīgs puisietis, kam nekādus trūkumus nevarēja pārmest.

Bet pēc septiņām nedēļām Agate ieradās plebānijā pēc padoma. Baznīckungs bija savai draudzei gans un padomnieks nevien dvēseles un debesu lietās, viņš bieži izpildīja laicīga ārsta, advokāta un tiesneša pienākumus, jo cita padomnieka šais lietās tuvumā nebija, bet braukt uz pilsētu cilvēkiem maksāja laiku un naudu.

Sestdienas vakarā pirms vespera, ienākusi pie baznīckunga, Agate sūdzējās:

— Garīgais tēvs, man šeitan sāp, — viņa rādīja pakrūtē un zem jostas: — es nezinu, kas tur noticis. Vai būšu ko smagu pacēlusi.

Baznīckungs sāpjošām vietām pielika roku un lietprātīgi stāvokli novērtējis, mierināja:

— Tas nekas, mīļais bērns. Būs labi, Dievs gādās, ka būs labi, ej vien mājā un vairāk staigā pa āru.

Agate apmierinājās un juta, ka sāpes no baznīckunga rokas pārgājušas. Viņa izsūdzēja grēkus un gāja mājā ar vieglu sirdi.

Vēl pēc trim nedēļām pie baznīckunga ieradās pats Krugļevskis. Viņš atbraucis pierakstīt puiku, kurš Agatei aizvakar piedzimis. Varēja redzēt, ka jaunais tēvs nav labā prātā, kaut gan pie tik priecīga notikuma tā nevajadzēja būt.

— Sakāt, garīgais tēvs, kā tas noticis, ka divi mēneši pēc kāzām Agatei piedzimis puika? — ienācis plebānijā, viņš noprasīja baznīckungam, pat roku nepabučojis.

— Mans bērns, — baznīckungs mierīgi atbildēja: — vai tev, vai man visi Dieva ceļi zināmi? Vai es varu

pasacīt, kuŗā brīdī kritīs zvaigzne, vai kuŗā dienā būs lietus, kad spīdēs saule. Tas viss atrodas Dieva ziņā. Tāpat man nav zināms, kā pie Agates noticis šis brīnums, kamēr es nezinu visus cēloņus, kuŗiem ar šo notikumu sakars. Tamdēļ atzīsties un saki vaļsirdīgi, kad tu pirmo reizi Agati baudīji kā sievu?

Krugļevskis drusku apjucis skatījās uz savas sveitas jostas galu, kuŗu turēja rokā:

— Cienīts baznīckungs, tas bija tā... Baznīckungs jau droši vien atceras, toreiz kāzās, kad jūs ar skrauci pie galda ēdāt un dzērāt, runādami par Baranovska ķēves slimo kāju, es ar... ar Agati atrados aizkrāsnē un tur tas notika.

Te baznīckungs lēca kājās un kliedza bargā balsī:

— Kā tu, elles pagale, iedrošinājies to darīt? Vai tu nezināji, kad citi pie galda ēd, to nedrīkst darīt. Es brīnos, ka tas puika nepiedzima turpat aizkrāsnē! Labi, ka tā. Pielūko, ka tu rīt ierastos pie bikts un pieņemtos grēku nožēlošanā un šķīstībā!

Krugļevski baznīckunga bardzība tā iespaidoja, ka viņš nevien noticēja savam grēkam pa citu ēšanas laiku, bet ticēja arī grēka seku parādībai divu mēnešu laikā. Tikai nožēlošana, bikts un lūgšanas visu vēl var griezt par labu.

Krugļevskis puikam deva vārdu — Juris. To baznīckungs ierakstīja kristību grāmatā.

Juŗa brīnišķīgā pasaulē nākšana viņa likumīgam tēvam pēc baznīckunga pamācības likās saprotama, bet vienam, otram ļaužu prātam tā likās diezgan noslēpumaina. Noslēpuma plīvuris nav norauts vēl šobaltdien. Tikai pats Juris, paaudzis, no mātes stāstiem varēja ģist, ka viņa pasaulē nākšanas pirmcēlonis meklējams plebānijā. Pilnīgu skaidrību par to, kas vainīgais, baznīckungs pats, vai baznīckunga dārza puisis, neatklāja arī māte. Bet puikam bija patīkami, kad svētdienās pēc vespera māte ar viņu arvienu ciemojās plebānijā. Baznīckungs Jurīti glaudīja un sauca par labo dēliņu, bet ar māti runājās par visām pasaules lietām, dodams pado-

mus un pamācības, kuŗās Jurītim nebija nekadas jēgas. Labais baznīckungs puikam, lai nebūtu gaŗlaicīgi un grūtsirdīgi, deva konfektes un bilžu grāmatas. Mazais Juris vecos baznīckunga žurnālos mīlēja ģenerāļus un ķeizarus, kuŗi staltos zirgos aulēkšo pāri pasaulei. Kā viņš pats, liels izaudzis, gribētu aulēkšot pa zaļu klajumu līdz pašai zemes malai, kur debesis atspiedušās uz mežiem. Viņš gribētu būt arī jūŗnieks, kuŗš sēd masta galā un vicina karogu, lai redz citi jūŗnieki, piebrauc klāt un pastāsta, kas ir aiz jūŗas. Runādami turpat mastos viņi sapīpo pīpes. Jūŗnieki jau ir lieli, viņi drīkst smēķēt.

Kamēr Juris ceļoja pa grāmatas bilžainām lapām, baznīckungs ar Agati turpināja vispatīkamākās sarunas, kuŗu saturs nekad nekļuva zināms citiem mirstīgiem, tāpat nezināmi palika ceļojumi, kuŗos viņus nesa atmiņu buras vecās labvēlības vējos.

Kad Juris pieauga un jau mācēja pātarus, uz baznīckunga ieteikumu viņu atdeva pie skrodera Skrastiņa par mācekli, lai izmācās amatu, ar kuŗu dzīvē vienmēr var paēst maizi, jo amats esot buras, ar kuŗām varot pārbraukt visas jūŗas un visās zemēs justies mājā. Puika bija manīgs un apķērīgs un katru mācību viegli un ātri pieņēma, dažreiz pārsteigdams pašu meistaru. Skrastiņš viņu četros gados izmācīja šūt visglaunākos apģērbus, mēteļus un kažokus. Viņi strādāja pie vislabākiem kungiem, kādi bija muižās, krogos, plebānijās un pagastmājās. Bet braukājot pa pasauli un strādājot pie dažādiem ļaudīm, sākot no zemniekiem līdz muižnieku kārtai, blakus amatam Juris iemācījās arī dažādus stiķus un niķus, kam nebija sakara ar amatu, bet kas deva virzienu Krugļevska nākošai dzīvei. Viņš izlietoja dažādus ienākumu avotus, kas sagādāja nelielu blakus peļņu. Tā viņš vāca staipekņu pulveri, kuŗu pirka aptiekās zālēm, lasīja sēnes un pārdeva muižās, pina kurvjus, kuŗus nesa uz tirgiem; godos spēlēja ermoņikas. To viņš darīja svēt-

dienās, kad meistars nelika pie darba. No šiem maziem amatiem vēlāk izauga lielāki un lieli, kuŗi Juŗa dzīves gājumu padarīja raibu raibo.

Kad pēc četrgadīgas mācīšanās Krugļevskis skroderēšanā bija sasniedzis tādu pilnību, kuŗai Skrastiņš pats vairs nekā nevarēja pielikt, nedz atņemt, tad meistars māceklim pasludināja, ka viņa zeļļa gadi nu esot galā un viņš esot iecelts meistara pakāpē, ko apstiprināšot meistara diploms. Līdz ar šo raibi drukas burtiem aprakstīto papīru meistars savam bijušam māceklim deva sekošu pamācību:

— Mans mīļais dēls, Juri! Pēc gŗūtas cīņas tu nu esi sasniedzis to, pēc kā centies — tu esi skrodermeistars un nostājies man blakus, kā līdzīgs līdzīgam. Es no sirds priecājos, ka tev esmu devis iespēju un prašanu kļūt labam amatniekam. Bet ar to tu vēl neesi savā kalnā uzkāpis. Tev vēl gŗūtas dienas prieksā. Ko tu tagad iesāksi? Vai tev iet tāpat kā man apkārt pa pasauli un atņemt man maizi, šujot tiem pašiem kungiem, pie kuŗiem mēs abi strādājām šos četrus gadus? Tas no tevis nebūtu godīgi, tā būtu necienīga izturēšanās pret savu meistaru, pret savu skolotāju, kuŗu tu esi pratis cienīt un klausīt un ar cienību un paklausību iegūt šo diplomu, kuŗš tevi pataisa par to, kas tu esi. Es ticu, ka tu, kā godīgs puika un tagad jau puisis, tā nedarīsi. Tu nekļūsi konkurents savam vecam meistaram, kuŗš šai apgabalā ieguvis cieņu un var maizi ēst līdz mūža beigām. Konkurence mūsu slaucamo govi pienīgāku nepadarītu, bet tikai plānāku padarītu pavalga kārtu mūsu maizes riecienam. Un ja tu iesi maizi meklēt citā pusē, tas nebūs viegli, jo skroderu visur ir diezgan un katrai pusei tie ir savi, vecu vecie, uzticību ieguvušie, ļaužu patikšanas pazinēji. Kas tev, jaunam puikam, dos darbu? Tu nomirsi badā, kā žīda zirgs, vai iesi pie veciem meistariem par mācekli, tāpat kā pie manis, un sāksi visu pa otram lāgam, nekādus augļus no šo četru gadu sējuma neievākdams. Pavisam cita lieta var iznākt, ja tu ar šo diplomu ierodies pilsētā un uzsāc uz savu roku, tā sacīt,

atveŗ pats savu darbnīcu. Noņem tur dzīvoklīti, noliec viņā mašīnu un pletīzeri, pakaŗ pie sienas mēru, viņķeli un šķēres, bet uz durvīm uzliec izkārtni, uz kuŗas uzzīmēts kungs un šķēres, — sēdi un gaidi. Nepaies ne divas dienas, kad tev maize pati līdīs mutē.

— Tas labi, meistar, — Juris atbildēja: — tu saki: noņem dzīvoklīti, noliec mašīnu, pakaŗ šķēres, izliec izkārtni. Bet kā lai es to izdaru, kad man nav kabatā vairāk kā diploms. Vajadzīga ir nauda.

— To jau es gaidīju, ka tu kā prātīgs puika to sacīsi, un tas labi, ka tu to saproti. Nauda ir tas varenais līdzeklis, kuŗa dēļ mēs visu darām un kuŗa katram darbam jāliek pamatā. Tai ir tāda īpašība, ka ņemsi tikai tad, ja dosi. Nauda pasākumam ir kā tīrumam mēsli, bez kuŗiem kulsi tukšus salmus. Nauda nepieciešama arī tavam pasākumam. Un te nu es tev gribu līdzēt ar ne visai lielu, bet vienīgo padomu. Tu, kā pats saki, esi baznīckunga dēls. Bet ja tu domātu, ka tavs īstais tēvs tev palīdzēs ierīkot darbnīcu un dos naudu, tad tu būtu kā apustulis Pēteris uz Galilejas ezera, kuŗš gribēja darīt brīnumus un staigāt pa ūdens virsu, bes sāka grimt, tikko pārcēla kāju pār laivas malu. Baznīckungs tev naudas nedos, kaut gan tev viņa pienāktos. Tamdēļ es tev ieteicu ņemt pašam. Dieva kalpam nepiedien, ka šīs laicīgās mantas glabājas viņa kulē. Un ja tas tomēr būtu grēks, ka tu ņem no viņa to, kas tev piederas vairāk nekā tavam tēvam, tad tavs tēvs, kas tūkstošiem ir piedevis grēkus, būtu tīrais nelga un beidzamais grēcinieks, ja to nedarītu arī savam dēlam. Tik daudz saprašanas viņam būs atzīt , ka tev tikt uz ceļa ir grūtāk, nekā viņam bija no ceļa nogriezties. Tāpēc tu darīsi prātīgi, ja ne visai labi, taisnīgi, ja ne visai godīgi un piedodami, ja ne visai priekšzīmīgi, ņemdams īstā laikā pats savu mantojuma daļu, ko tēvs tev piešķirtu varbūt tikai rokās nesveramu padomu veidā, ar kādiem viņš nav atteicies tevi un māti barot līdz šim. Bet lai šis padoms tev neliek kļūt blēdim un zaglim. Tagad es tev spiežu roku kā līdzīgs līdzīgam un novēlu labu izdošanos jaunās gai-

tās, kur tu centies būt pārāks par visiem. Ievēro labi: pārāks par visiem. Neielaid savā galvā muļķu domas, kas tevi pazemo un citiem ļauj kāpt tev uz kakla.

Tāda bija skrodera Skrastiņa izlaišanas runa meistara diplomu ieguvušam Jurim Krugļevskim.

Otrā dienā pēc pusdienas Krugļevskis iebāza kabatā šķēres, vienīgo savu amata rīku, ko bija pircis par staipekņu pulvera naudu, un no Skrastiņa atvadījās. Meistars nekā viņam nevaicāja, nekāda padoma vairs nedeva, pārliecināts, ka viņa audzēknis tagad pats atradis ceļu. Pēc tam viņi vairs nav kopā strādājuši, ne satikušies konkurences gaitās. Krugļevskis Skrastiņam darbu un maizi neatņēma, kopīgi iemīdītos ceļus nestaigāja un par mācekli citā pusē arī nekļuva, bet atvēra Daugavpilī savu darbnīcu, visu izdarīdams uz mata tā, kā mācīja cienījamais meistars.

Trešā dienā pēc Juŗa aiziešanas baznīckungs atskrēja pie Skrastiņa, kuŗš turpat pie mežsarga šuva. Garīgais tēvs aizelsies jautāja pēc Juŗa un izteica aizdomas, ka tas viņu apzadzis, jo aizvakar esot manīts ap plebaniju staigājot. Otrā rītā baznīckungs ievērojis, ka no viņa atvilktnes pazudusi Katriņa, bet sudrabs un zelts atstāts.

Skrastiņš mierīgi paskaidroja, ka māceklis Juris pabeidzis savus zeļļa gadus, ieguvis meistara diplomu un aizgājis darbu meklēt. Nekā vairāk viņš nevarot pastāstīt. Bet Katriņa — vai nu pasaulē Katriņu trūkstot. Gan jau baznīckungs dabūšot citu. Baznīckungs vairāk arī paka] nemeklēja, tikai nopūtās:

— Ak, tu draņķa puika, kas no viņa iznāks!

Kā viņam bija žēl — Katriņas, vai puikas, tas šais errīgos vārdos skaidri nebija pasacīts.

Juris Krugļevskis bija uzsācis savas meistara gaitas un izgājis pasaulē. Daugavpilī Jaunā ielā parādījās balta izkārtne ar kungu cilindrī vienā un šķērēm otrā galā, bet vidū lepojās melni krievu burti:

Портной Круглевскій

Sākumā šai darbnīcai bija diezgan daudz apmeklētāju, sevišķi no krievu ierēdņu un mazturīgo iedzīvotāju aprindām, kuŗas labprāt negāja pie žīdu skroderiem, ja tikpat lēts bija kristītais. Bet tad ieīas pretējā pusē tādu pašu darbnīcu atvēra otrs kristītais, kuŗš bija mācījies Rīgā un deva labāku darbu par tām pašām cenām. Te Krugļevskis pirmo reizi iepazinās ar konkurenci, kas katrā pasākumā grozās tāpat kā nauda un var mērot darba augļu smagumu pēc labuma un lētuma. Nejuzdamies šai cīņai pietiekoši sagatavots un redzēdams, ka Skrastiņa diploms vien viņā ir vājas bruņas, Krugļevskis nolēma būt prātīgs un nepalikt muļķāks par citiem. Viņš darbnīcu Daugavpilī aiztaisīja un devās uz Rīgu papildināties savā amatā, atcerēdamies Skrastiņa vārdus:

„Centies būt pārāks par visiem."

Tā Daugavpilī Krugļevskim nebija lemts nomesties uz mūžu. Viņa gaitas ciku-cakiem aizlocījās no Jaunās ielas uz Rīgu, no Rīgas uz Pēterburgu, un no Pēterburgas uz Vidzemes Malienu, kur bija sākums viņa ciltskokam no tēva puses. Apzinīgi, vai neapzinīgi, katru pievelk dzimtene — tas piepildījās arī pie Krugļevska. Saradis mācekļa gados ar klejojošā lauku skrodera dzīvi, viņš nevarēja nosēdēt piesmakušās pilsētas darbnīcās uz galda un būt atkarīgs turienes darbnīcu iekārtā no virsmeistariem, principāliem un piegriezējiem. Tur pastāvīgu darbnīcu atvērt neizdevās, kaut gan darbu tagad viņš prata simtreiz labāk par Skrastiņu. Viņu vairāk pievilka lauku klejotāja patstāvība. Tā viņam bija iedzimusi caur māti no poļu dumpja dalībnieka tēvoča Kramu Jēča. Viņam patika pārmaiņas un piedzīvojumi, kuŗos viņš aizrāvās un pats dzīvoja dažādu cilvēku dzīvi. Dažus gadu desmitus vēlāk, kad latviešiem attīstījās teātris, viņš būtu kļuvis ievērojams aktiers, kas pārliecinoši var spēlēt

visdažādākās lomas. Bet toreiz viņš varēja būt tikai dzīves aktiers — te skroderis, te aģents, te baznīckungs, skolotājs, grāvracis, muižnieks, kā kur apstākļu sagadīšanās atļāva.

Skrodera galdu par šauru Krugļevskis juta jau savā Daugavpils darbnīcā, konkurēdams ar jauno kaimiņu. Šī sajūta viņa aizbraukšanai uz Rīgu bija svarīgāks iemesls, nekā vajadzība papildināties amatā. Tā viņu aizdzina arī uz Pēterburgu un galu galā atpakaļ, uz Malienu un Latgali. Viņš nevarēja atrast sev piemērīgas vietas, kur justos labi. Nekur viņam nebija labi un tas dzina avantūrās un piedzīvojumos. Aktiera talants meklēja skatuvi un to atrada raibajā dzīvē, kur viņš spēlēja godīgus darbiniekus, bet nekautrējās arī uzņemties sīku blēžu lomas, ja tās kautcik solīja atmaksāšanos. Citi cilvēki viņam bija tikai līdzspēlētāji, un tos viņš cienīja tikai kā tādus, citādi būdams cilvēku ienaidnieks. Iepriekš sagatavotu tikumu viņam nebija. Viņa tikums bija spēle, cik tā ienesīgi izdodas, vai nē.

Tāds iegāja pasaulē skroderis Juris Krugļevskis, lai kļūtu par visiem pārāks, kā viņu mācīja meistars Skrastiņš. Tā pagāja viņa jaunība, meklējot drošu pamatu, lai vīra gados kļūtu pārāks par visiem, vēl gan nezinot, kur parākums parādīsies.

Vienpadsmitā nodaļa

Jātnieks tumsā

Mašīna aprij mežus — un civilizācija apkampj zemes lodi. — Viļņas aģents digadierē vadmalu kažu frakai. — Fraņa lāpa zeķi. — Kūdras fabrika. — Neparasts tukšums. — Bac-bac! — Dzīvei beigas. — Jātnieka pleds un Fraņas mierinātājs. — Četras acis Bekas logā

Krugļevskis piecēlies jau pletēja Pelča vadmalu, kad Skuļteckis ar visām galvas sāpēm pats brauca uz koku zāģētavu. Šodien bija solījies zāģētavā ierasties Viļņas aģents, apskatīt, kā norit darbi un, lai zāģu fabrikai sniegtu ziņas, kas nodibinātu starp abām fabrikām veikala sakarus: gaterī arvien var gadīties kāda klizma, kur vajadzīga palīdzība. Aģents solījās arī noņemt kaut kādu mēru.

Zāģētavas troksni jau pa gabalu varēja dzirdēt. Viņa atradās uz lielas noras meža malā. Dēļi nokrauti torņos, kas rindā stāvēja kā daudzstāvu mājas, izplatīja svaiga koka un sveķu smaršu. Baļķi gulēja lielā metienā, gaidīdami, kad tos aprīs garais koka šķūnis, kurš šņāca un skanēja ar augstu, kūpošu dzelzs skursteni. Jaunos baļķus veda zirgos no meža un vēla pie lielā metiena. Ap noru visapkārt rēgojās izcirtumi ar neskaitāmiem celmiem, kuŗu baltās, nosveķojušās pieres spīdēja saulē. Kādreiz klusajā meža norā, kur bija ganījušies zaķi un stirnas, tagad valdīja rosība un steiga. Mašīna meža biezokni, kuŗa paēnā mājoja spoki, pirmātnība un daba, pārvērta gaišā klajumā, kas pēc gadiem pārvērtīsies tīrumā. Še zemi cilvēks jau saņēmis savā gūstā un vairs brīvībā

nepalaidīs, tai būs jākalpo civilizācijai, ar kuŗu cilvēks lēni, bet neatlaidīgi apkampj visu zemes lodi. Primenes zāģētavas darbs plētīsies arvien tāļāk, pats sevi vairodams līdz milzīgai ķīmiskai fabrikai, kuŗa spēs aprīt visus Latgales mežus un viņas zemi atdot nabadzīgiem zemniekiem, kuŗi iznīkst no zemes trūkuma. Mežu trūkums radīs otru rūpniecības nozari — purvu kūdras izmantošanu. Mežu cenas celsies un drīz vien milzīgi savairotiem kapitāliem te būs tāļākais darbs: noklāt visu Latgali kūdras mašīnām. Pēc divdesmit gadiem šo zemi vairs nepazīs.

Tā Skuļteckis domāja, tuvodamies zāģētavai, lēni braucot plašajā izcirtumā. Viņu piepildīja prieks par savu iesākto darbu, kuŗam paredzama tik liela nākotne. Viņš jutās gluži cits cilvēks, nekā Bekā kvernot pie alus un kartīm. Ja tur spalvains mitinājās, ar alus atliekām aplipušais, gaŗlaicīgais, bezmērķīgais velniņš, tad te meža norā valdīja svētās dabas ienaidnieks, dzelzs un elektrības nesējs, idīliskās garu valsts pretinieks — sātāns. Skuļteckis sajuta savādu līgsmi viņam kalpot.

Pa zāģētavu grafs staigāja valdonīgs un cēls, visam pāri pacēlies nevien ar lielo augumu, bet arī garā. Te viņa lepnums bija īstā vietā. Ar to viņš nejutās tik daudz pāri cilvēkiem, cik radniecīgs varenām mašīnām, kas bez cilvēka rokām ar ķēdēm, āķiem un valcēm pašas sev pievilka milzīgos, simtsgadus augušos baļķus, sagrieza dēļos un aizvadīja līdz krautuvei.

Skuļteckis apskatīja darbus, pārkontrolēja viņu reģistrāciju, parakstīja kādus papīrus, deva rīkojumus par sūtījumiem līdz dzelzceļa piestātnei un gaidīja Viļņas aģentu. Bet aģents nenāca. Bija klāt pusdienas laiks, bet aģenta nebija.

Aģents Krugļevskis tai laikā digdierēja drēbi Pelča kāzu frakai. Melno vadmalu, ar ūdeni apspurkšis, viņš zem gludekļa strīķēja un spaidīja, pats tam ar visu krūti uzgāzies un ar gaŗo degunu rādīdams gludeklim ceļu, Acis viņš šad tad pameta logā, vai tur nestaigā Fraņa. Skroderis bija apmierināts, ka Bēržos saņēmis Pelča ai-

cinājumu sašūt fraku: Primenē varēs labi padzīvot. Ka tik nebijis grafs — tam nedrīkst rādīties: kur ņemsi zāģus? Bija arī mazi sirdsapziņas pārmetumi par grafa apspēlēšanu.

Fraņa čūpstīja konfekti, lāpīja zeķi un pārdomāja dzīvi. Savādi likās. Nu jau divi gadi dzīvots ar grafu, bet viņa īsti vēl nav un nav te iedzīvojusies. Tā vien liekas, ka tas pagaidām. Istai dzīvei vajag būt kaut kur citur, varbūt, tur — sādžā. Tur brašas meitas, skaisti puiši, tur ir ar ko parunāt, ir ko satikt, ir ko dzirdēt. Nez', ko dara Marģita, ko Griška? Svētdienās visi iet baznīcā. Tur ir dzīve. Kas te? Tik redzi, kā muižas jumtus un sienas — dzīvo kā cietumniece.

Fraņa lāpīja zeķi, kamēr pulkstens uz kumodes nosita divpadsmit. Tad piecēlās un gāja zvanīt pusdienas laiku. Sen viņa nav zvanījusi, bet šodien grib zvanīt pati — aizzvanīt smagās domas pāri Primenes tīrumiem un mežiem, projām citā dzīvē, kuŗu viņa nav atradusi.

Aģenta nesagaidījis, Skuļteckis brauca mājā. Viņš atradās muižas tīrumos, kad zvanīja pusdienas laiku. Šodien zvans skanēja nemierīgāk un stiprāk par citām reizēm.

Stefāns pārbrauca labā gara stāvoklī, un nolicis zirgu, steidzās mājā, kur Fraņa viņu gaida ar pusdienu. No galvas viņam neizgāja domas par kūdras raktuvi. Primenei pašai liels kūdras purvs. Kamdēļ lai pēc dažiem gadiem tas neatdzīvojas tāpat, kā zāģētavas nora? Mirušam kapitālam jāķūst dzīvam. Jāuzceļ vajadzīgās ēkas, jāiegādā mašīnas; par to visu jāsastāda plāni un aprēķini. Grafs nolēma ķerties pie darba un izrēķināt, cik var izmaksāt viena kubika kūdras un par cik to vajadzētu pārdot; tad jāsalīdzina, kā iespējams konkurēt ar malkas kurināšanu.

Ieejot darba istabā, viņam uzkrita savāds tukšums. Kaut kā te trūka. Viņš skatījās gar sienām un pēc plānu ruļļiem kaktā, bet kakts bija tukšs. Skatījās zem gal-

da, uz skapja, visās malās. Nebija un nebija nekur. Izgāja guļamā istabā, izmeklējās, bet tāpat bez panākumiem. Gāja Fraņas istabā — arī tur neatrada. Sāka uztraukties. Sauca Fraņu no virtuves.

— Kur plāni, vai tu kur noliki? — viņš jautāja, gaidīdams ar bailēm atbildi.

— Mīļais, es... es viņus sadedzināju.

Grafs nobālēja un tikko noturējās kājās.

— Tu — sadedzināji!

— Es gribēju tevi glābt un atsvabināt. Tu aiziesi postā.

— Glābt. Postā.

Iestājās sastinguša klusuma brīdis. Grafs sāka drebēt. Tad sagrāba Fraņas roku, kā toreiz tirumā.

— Ko tu izdarīji! Tu esi traka! — viņš kliedza.

Fraņa nemēģināja roku atraisīt, bet viņš pats to atlaida un nedzīvu skatu raudzijās kaktā, kur karājās šautene.

— To tu esi pelnījusi, — viņš čukstēja un satvēra šauteni. Fraņa iekliedzās, bet nevarēja pakustēt. Grafs pielika šauteni pie vaiga un izšāva pa logu dārzā — bac, bac! divas reizes. Stikli notinšķēja un sabira uz palodzes. Fraņa pārbijusies pakrita.

Nosviedis šauteni uz galda, grafs izskrēja laukā. Viņš skrēja pāri lielceļam, pa tīruma malu, it kā viņu kāds ķertu, skrēja, cik jaudāja. Aiz tīruma pļavā viņš nokrita zemē un necēlās. Viņš iekoda zobus savā rokā un raudāja.

No rudziem izlīda ezis, pakustināja degunu, paskatījās raudošā cilvēkā un ietecēja atpakaļ rudzos.

Primenes skursteņi nekūpēja.

Pēc grafa istabā ienāca pārvaldnieks un Krugļevskis, izdzirduši šāvienu. Ieraudzījuši Fraņu zemē, viņi palika mēmi; domāja, ka grafs viņu nošāvis. Bet Fraņa ātri piecēlās un arī izgāja laukā meklēt grafu. Krugļevskis paraustīja plecus un steidzās pie sava darba.

Fraņa grafu meklēja dārzā, apstaigāja muižas ēkas un neatrada. Viņš pļavā, paslēpies no pasaules, gulēja

ilgi un ciešanu pilns, dabūjis vissāpīgāko dvēseles triecienu. Viņš meklēja līdzsvaru starp sastrēdzinātām jūtām un prātu, starp pagātni un nākotni, kuŗa viņam likās galīgi izpostīta. Visi lielie dzīves nodomi bija sabrukuši: plāni sadedzināti līdz ar jaunatradumiem un neatjaunojamiem aprēķiniem.

— Fraņa, ko tu izdarīji? Manai dzīvei tagad beigas. Es vairs nevaru dzīvot. Man vairs te nav ko darīt, — viņš runāja.

Vakarā jau metās tumsa, kad Skuļteckis atgriezās mājā. Fraņa bailīgi un vainīgi viņā skatījās. Viņš ne vārda nesacīja, apmeta melno pledu, izgāja, apsedloja labāko melni un aulekšos aizjāja pa lielceļu uz Rēzeknes pusi. Jātnieku ar pledu pazūdot tumsā Krugļevskis redzēja logā un vieglāk uzelpoja. Otrā logā noskatījās Fraņa, bet viņai kļuva bezgalīgi smagi.

— Kamdēļ tev jāskrien projām? — viņa čukstēja, saskrienot asarām acīs.

Pagāja desmit dienas, bet jātnieks no tumsas neatgriezās. Grafs bija iekritis kā ūdenī. Pelcis velti pēc viņa taujāja Rēzeknē. Tik dabūja zināt, ka grafs tur pārdevis savu zirgu, bet kur palicis pēc tam, neviens nezināja.

Krugļevskis šuva Pelča fraku un biežāk kavējās virtuvē un dārzā, kur varēja satikt Fraņu. Viņš kļuva drošāks un priecājās, ka grafs neatgriežas un savam otrajam garam zvērēja, kā Fraņā esot iemīlējies un bez viņas nevarot dzīvot. Beigšot darbu Primenē, nopirkšos zirgu un ratus, un lai adata par pletizeri paliek, ja viņš nebrauc uz Lubānu kopā ar Fraņu, kā grafs ar grafieni. Ja Fraņa viņam būtu jāatstāj te, tad no sirdsēstiem nomirtu.

Pēc Stefāna pazušanas Fraņai uzmācās drūmas domas. Vakaros viņa stāvēja pie loga un skatījās tumsā, kur pazuda jātnieks. Koku zarus vējš tur plīvināja kā aizskrejošā jātnieka pledu. Drūmais gara stāvoklis izklīda tikai brīžos, kad virtuvē, vai dārzā pienāca Krug-

ļevskis un stāstīja par saviem pasakainiem piedzīvojumiem Parīzē, Pēterburgā un Vidzemē. Pēc saviem nostāstiem, viņš bija gudrākais un varonīgākais cilvēks pasaulē: viņš bija strīdējies gandrīz ar pašu franču ķeizaru, dēklamējis franču dzejoļus lielkņāzienei Anastāsijai. Pēterburgā nodibinājis milzīgu tirdzniecības namu ar gataviem apģērbiem, bankrotējis un izdevis avīzi, kur gribējis lielu vērību piegriezt šūšanas mākslas izkopšanai, bet aiz lasītāju trūkuma avīzi apturējis, jo tauta viņa idejas vēl neesot spējīga saprast. Pēc tam viņš tirgojies ar žurku zālēm un pelnījis milzu naudu. Ceļodams pa ārzemēm, visus kapitālus iztērējis izglītības nolūkiem.

Krugļevskim nekad nepietrūka ko stāstīt, viņš visneticamākās lietas prata pārvērst ticāmās un nekad nepiedzīvotus piedzīvojumus padarīt par saviem. Fraņai klausoties, cienība pret viņu auga, un drīz vien skroderis likās pārāks par grāfu. Viņš bija arī saprotamāks un tuvāks, kā jau pašu cilvēks, nevis kāds muižnieks, kas nezin kādā gaisā savu augstdzimtību celt — uz sava deguna, vai zirgam uz astes (tā teica Krugļevskis par grafu). Fraņa visas šīs dienas vārīja avenes, bet Krugļevskis viņai kavēja laiku.

Jo vairāk dienu pagāja tādās patīkamās sarunās, jo vairāk Fraņa juta, ka drūmais gara stāvoklis izgaist un domas par pazudušā jātnieka atgriešanos no tumsas nesaista. Kad Pelča fraka bija gatava, arī Fraņa ar Krugļevski bija gatavi kļūt nešķirami draugi. Kad Krugļevskis, taisīdamies aizbraukt, nopirka zirgu un ratus, Fraņai šaubas izzuda, un viņa bija ar mieru sēsties Krugļevskim blakus. Izpildīt šo apņemšanos Fraņai palīdzēja arī grafa vēstule, ko dienu pirms Krugļevska aizbraukšanas saņēma Pelcis. Grafs rakstīja no Varšavas, lai pārvaldnieks izdarot zāģētavas reviziju un novērtējot inventāru, jo varot iznākt zāģētavas, un, varbūt visas Primenes pārdošana. Fraņu viņš nepieminēja ne vārdā.

Fraņa necerēja, ka, pārdevis Primeni, Skuļteckis viņu paturēs pie sevis. Ko tad viņa iesāks, kur paliks? Bet

sirds tā vien saka: uzsāc jaunu dzīvi. Tai vajaga būt labākai, brīvākai.

Fraņa no Primenes pazuda tikpat noslēpumaini, kā Skuļteckis. Tās pašas dienas vakarā, kad Krugļevskis ap launaga laiku aizbrauca uz Lubānu, pazuda arī Fraņa ar visām savām mantām, nevienam ne vārda neteikusi. Pelcis tik brīnījās, kā viņa tik daudz mantas varējusi aiznest: visas ziemas un vasaras drēbes un pieci mālu podi aveņu ievārījuma.

Bekas krodzinieks vakarā pa logu redzēja gaŗām aizbraucot piekrautu ori, kuŗai ceļu rādīja tāds kā Viļņas aģenta deguns, sniegdamies bezgalīgā tālē un nezināmā nākotnē. Viņam aiz muguras uz salmu maisiņa sēdēja lakatā ietinusies, salīkusi sieviete. Viņas galva bija pastiepta mazliet uz priekšu, un žods rādīja uz to pašu pusi, kur putna deguns.

— Krūka, Krūka! — krodzinieks sauca: — Nāc šu', paskaties, vai tas nav tas pats Viļņas aģents. Vai tu viņam pārdevi zirgu? Ķēvei asti nepiešūsi...

Krūka uzlēca no galdiņa, pie kuŗa sēdēja ar puspudeli alus, un steidzās pie loga. Saliecies kā liecamais nazis, viņš spieda pieri pie vēsā stikla, bet redzēja tikai divas muguras nozūdot aiz loga stenderes. Vairāk kā braucēju, viņam gribējās redzēt zirgu, bet acis nenoķēra ne zirga astes.

Redzēja tik, ka ratiem pakaļ skrien Primenes suns, Kadovs, asti mazliet nolaidis, it kā justu šķiršanos no iedzīvotās siltās vietas.

— Aizbrauca. Ķēvei asti nepiešūsi... — krodzinieks nopūtās. Četras acis logā savu izsalkumu neapmierināja.

Skroderis Krugļevskis nopietni devās plašā pasaulē.

Nazis pie kroga loga izstiepās taisns un atgriezās pie puspudeles alus. Krodzinieks arī pagrieza logam muguras četrstūri, jau aizmirsis braucējus un šķiroja korķus, ņemot no atvilknes un metot veselos ļukšā tabakas kastē, ar uzrakstu „Gusev", saplīsušos kurvī.

Divpadsmitā nodaļa

Pelča kāzas. Dievišķā un Sātans

Divas runāšanās ar Dievu. — Grāfs pazudis. — Kāzas: jaunives vakars; līgavas izpirkšana; atraiknes vakars; skrejošais ugunsgrēks; baznīcā; līgavas mājā; līgavaiņa mājā; atkāzas. — Beka skumst. — Pie Bramas Viļņā. — Savādais gājējs. — Dievišķā un Brīnišķā.

Pārvaldnieks Pelcis pakāra kāzu svārkus skapī un gaidīja trešo uzsaukšanu baznīcā, lai ietu pie altāra. Viņš bija gan luterānis, bet Zūze katoliete. Tas tomēr pārdomas neradīja par to, ka jālaulājas katoļu baznīcā, jo pēc viņa dzīvē iegūtām zināšanām Dievs bija viens un arī manta viena, ja tik Dievs sirdi un manta rokā. Runāties ar Dievu viņam iznāca reti, kaut ar' atzīstot, ka tas nav jādara ar starpniekiem garīdzniekiem, bet pašam tieši jāpasaka, kas sirdi nospiež. Garīdzniekam tik svarīgu lietu, kā savu bēdu izstāstīšanu Dievam, viņš nekad neuzticētu, tāpat kā savu naudu neuzticētu citam aiznest uz banku. Tā viņš domāja arī par pateicības nodošanu Visaugstākam. Tikai šais divās lietās, bēdās un pateicībā, Pelcis atzina runāšanos ar Dievu. Bet tā kā bēdu viņam nebija, tad sarunām atlika tikai — pateicība, un to viņš sakrāja par visu gadu uz ziemas svētkiem, kad brauca uz luterāņu baznīcu Rēzeknē, kur mācītājs ieradās tikai dažos augstos svētkos, viens pats apkalpodams visus Latgales luterāņus. Šī retā sastapšanās ar Dievu ticības jautājumos viņu bija padarījusi tik vienaldzīgu, ka laulāšanās katoļu baznīcā viņam likās tikpat nenosodama, kā braukšana uz katoļu tirgu. Tā brūtgāna

svārki skapī gaidīja tik svinīgo dienu, kad varēs pildīt savu svarīgo uzdevumu.

Zūze Kleperos pārcilāja pūra lādi, kur viņas čaklās rokas bija sakrājušas audekla un vadmalas ruļļus, bet kristībās un kāzās krustbērnu dāvātos dvieļus, cimdus un zeķes, kuŗu bija tik daudz, ka pietiktu visam mūžam pašai Zūzei, Antoškam, Maskai un Pelcim, pat ja vairs nebūtu jāiet krustmātēs.

Būtu labi, ja tik Primenē viss būtu labi. Grāfs pazudis, Fraņa aizbraukusi, Pelcis nezināja ko darīt. Saimniecībā tas sajukumu neradīja, bet sajūta nebija parastā. Visā mājā pārvaldnieks viens pats ar savu māti. Grāfa gals kluss un izmiris. Pelcim tas likās kā salauzti, ceļamalā pamesti rati, kas nupat vēl jautri ripoja un rībēja, bet tagad neviens viņos nesēstas, labi ja putns uzmetas noslaucīt degunu. Grāfa logu aizkari nekad neatvilkās un vakaros ugunis tur neiedegās. Labi ja zvirbulis nometās uz palodzes noslaucīt degunu.

Pārvaldnieks gribēja, lai grāfs būtu kāzās, bet tagad kāzās jāiztiek bez viņa. Atlikt? Kas zin, kad grāfs atgriezīsies. Varbūt, nekad.

Beidzot nekā nevarēja darīt. Kāzas jādzer bez grāfa. Pelcis uz to nopietni gatavojās, jo rudens bija klāt, lauku darbi nodarīti, arī Zūze sagatavojusies dzīves pārmaiņai, iekulto lieko labību pārdevusi un pūra mantu sadalījusi, kas Maskai, Antoškam, kas pašai. Par saimniecību bija nodomāts tā, ka to vadīs viņa pati kopā ar Pelci no Primenes. Kas zin, bija cerības, ka to drīz varēs savienot ar Primenes izcirtumiem un nodibināt lielsaimniecību. Tad Pelcim pārvaldnieka vieta jāatstāj un jākopj sava zeme.

Kāzu dienu norunāja un nolēma svētīt kā nākās, pēc ierašām. Vakarā pirms kāzām Zūze savā mājā rīkoja pēdējo atvadīšanās vakaru. Kaut gan kā atraitnei viņai tāds jaunives vakars nebija īsti parocīgs, bet Zūze bija priecīgā Zūze; viņai daudz draudzeņu. Kamdēļ kopā nepriecāties? Bija ielūgta visa Kleperu sādža, radi, krustmeitas un krustdēli! Zūzes māja sestdienas vakarā

dūca un rūca kā bišu strops. Bija alus, pilnas bļodas gaļas, baltmaizes kukuļi, kā zivis, rindās vien peldēja pa galdiem. Ermoņika dūdoja, un simts kāju ducināja lielās istabas klonu. Zūze pati starp viesiem lidināja, kā balta dūja, jaunā tautas apģērbā. Viņas laipnība katram alus krūzi padarīja divkārt saldu un jautrība deju divkārt vieglu. Zūzes istabu draudzenes bija izpušķojušas ar rudens ziediem. Te ienākusi, Zūze atcerējās savas pirmās precības ar Donatu. Tad viņa bija jaunava un precības citādas. Toreiz viņas draudzenes bija tikai jaunavas un jaunives istabā ap viņu sēdēja kā rožu vainadziņš. Ap pusnakti norībēja rati, piebrauca Donats ar vedējiem. Viņa ar draudzenēm palika savā istabā, vedējmāte saņēma ciemiņus. Jauničam līgava no vedējmātes bija jāizpērk. Kad jauničam vedējmāte atvēra līgavas durvis, tur viņa sēdēja draudzeņu vidū. Jauničs vedējmātei solīja izpirkšanas maksu. Solīja zirgu, solīja muižu, solīja vieglas kamaniņas, solīja naudu, solīja mantu, solīja vieglu dzīvošanu, bet vedējmāte nepiekāpās, uz katru solījumu atbildēdama ar asu apdziedāšanas dziesmu, kas uzskaitīja visus līgavaiņa trūkumus, sākot no āža bārdas un greizām kājām un beidzot ar suņa, kaķa un aizpērnā kumeliņa ādas zābakiem. Tikai kad līgavainis sniedza zelta gredzenu, to saņēma Zūze pati un atstāja draudzeņu rinķi. Draudzenes palika bēdīgas un apraudāja tautiņās gājējiņu.

Tagad Zūze atraikne. Draudzenes vairs nav jaunavas, bet sievas un atraitnes. Viņas jau noskaitīja lūgšanu par nelaiķi Donatu un tad tik sēdās pie galda. Dziesmās neapdzied jaunavas vaiņagu un jaunavas likteni, bet atraitnes bērnus un jaunā vīra likteni. Kad pēc pusnakts atbrauca Pelcis, arī viņam bija Zūze no draudzeņu pulciņa jāizviļina ar solījumiem.

Rītā sabrauca kāzinieki un visi brauca uz baznīcu laulībās. Zirgi rikšoja vēja modē; putekļu debess pa lielceļu, kā skrejoša ugunsgrēka dūmi, virzījās no Primenes, gar Beku un ātri nogrima tālumā.

Pie laulāšanas Zūze gāja bez vaiņaga, kā jau atrait-

ne, kuŗai reiz tas noņemts. Tikai pirmās laulības līgavas plīvuri, ko bija saglabājusi, uzlika galvā. No baznīcas kāzinieki brauca uz Zūzes māju. Te viņus ar sāli un maizi saņēma vedējmāte un vedējtēvs. Visi dzēra no vienas krūzes alu un sēdās pie galda. Panāka un apdziedātāji pulcējās Zūzes mājā. Atnāca stomači, arī atnesdami dziesmas.

Otrā kāzu dienā vedējtēvi ieveda istabā divus jaunus zirgus, ko Zūze ņēma līdz uz Primeni pūrā. Jaunam vīram tie bija jāizpērk. Solīja naudu — nedeva; solīja muižu — nedeva; solīja vest kristībās — tad deva. Pelci uzcēla vienam, Zūzi otram zirgam mugurā un trīs reiz lika apjāt pagalmu. Zūze to nedarīja sliktāk par Pelci.

Jautrības Zūzes mājā netrūka. Tikai trešā dienā, kad alus mucas skanēja un baltmaizes kukuļi no galdiem bija aizlaidušies līdz ar gaļas bļodām, vedējtēvi sāka runāt par braukšanu uz jaunīča māju, kur kāzas turpināsies. Sajūdza trīsdesmit pajūgus ar zvaņiem, un rinda, mūzikai spēlējot, devās uz Primeni.

Veda arī Zūzes pūra lādi. Pūra vedējs, kubelnieks, brauca kāzinieku rindā beidzamais. Ceļā viņam Kleperu sādžas galā aizvilka ceļā striķi, dziedādami:

Pūru ved, pūru ved,
Kuce tek pakaļā.
Kā kucīte netecēs —
Kucēniņi pūriņā.

Pūra vedēju nepalaida, kamēr tas nedeva naudu pusstopam.

Primenē kāziniekus ar sāli un maizi sagaidīja Pelča māte un muižas ļaudis. Pie muižas tiltiņa bija uzcelti goda vārti ar karodziņiem. Saņemot sāli ar maizi, līgava noliecās vīra mātei pie kājām, tās noskūpstīja un skūpstīja tai rokas. Arī te dzeramais plūda straumē un ēdamais vēlās kalniem. Otrā dienā kāzinieki veda līgavu vīra mantu rādīt. Ieejot klētī, viņai uz sliegšņa bija jānoliek lina krekls, ieejot stallī — raibi austa josta, ieejot

kūtī — cimdi un zeķes. Tas bija zieds mājas labiem gariem.

Arī Primenē kāzas turpinājās trīs dienas.

Pēc nedēļas te vēl svētīja atkāzas, uz kuŗām sabrauca atkal gandrīz visi kāzinieki. Atkal trīs dienas dziesmu, joku, deju, ēšanas, alus un vīna. Tā Zūzes un Pelča kāzas vilkās deviņas dienas. Izdzertā alus, apēsto jēru un sivenu te neviens neskaitīja. Bija jau arī pāris — priecīgā Zūze un muižas pārvaldnieks, kam lai kāzās dzer, ja ne viņiem. Par šo precēšanos apkārtnē pietika runas pusgadam. Sprieda par Zūzi — vai viņa, tikusi muižas kunga cienīgā, ies krustmātēs, dejos vakarēšanās, vai neizleps un necels degunu mākoņos. Precinieki apskauda Pelci.

Pelcis apprecējās, bet Zūze tika pie otrā vīra. Primenes kungu māja pēc kāzu trokšņa atpūtās, bet senais klusums no viņas bija izbēdzis. Zūzes skaņā balss un dziezsmas tai neļāva grimt apburtās pils miegā.

Pārvaldnieks brauca uz mežu un zāģētavu un gaidīja grāfu, bet tagad gaidīšana nebija garlaicīga, jo mājā bija priecīgā Zūze. Muižā iebrauca dažādi aģenti, mežu uzpircēji, kreditori un naudas maksātāji. Viņi priecājās par brašās pārvaldnieka kundzes tēju un biezpiena pīrāgiem, tāpat par pārvaldnieka diviem zirgiem, ko Zūze atvedusi līdz pūrā un kuŗi iebraucējus vadāja uz zāģētavu un staciju.

Klāt bija ziema. Jumti un sētas uzmauca baltas cepures. Pie māju durvīm ienācēji klaudzināja kājas. Primenē viss būtu labi, tikai Skuļtecka kā nebija, tā nebija. Ziņas nenāca arī par Fraņu. Tas pārvaldnieku padarīja mazliet nemierīgu. Kas noticis ar kungu un kas notiks, kad viņš atgriezīsies un Fraņas neatradīs?

Arī Bekā Krūka ar Lapsu dažu labu reizi pieminēja grāfu:

— Viss būtu labi, ka tik grāfs būtu pie mums. Dzird, ka pazudis. Ka tik nav kas ļauns.

Tad krodzinieks skatījās logā uz Primenes pusi un sacīja:

— Lielceļš, kā nomiris. Neviena godīga cilvēka vairs neredz, Jā, jā, ko tu padarīsi? Ķēvei asti nepiešūsi.

Pieturēja gan te viens otrs aģents, ierēdnis, meža uzpircējs, bet kas tie par ļaudīm — izdzer pudeli alus un atvadās. Nav trokšņa, nav trakuma, un kur nav trokšņa un trakuma, tur nav krogs. To juta visi grafa Skuļtecka pazemīgie cienītāji no Bekas.

Dzīvākas sarunas kļuva pēc Pelča kāzām.

— Tas maita nocēla mūsu bagāto Zūzi. Tam puikam ir galva, — Krūka sacīja: — Es neesmu es, ja viņš reiz netiks uz zaļā zara. Viņš ož pēc muižnieka. Gan jūs redzēsat. Par pussimta dubultlieliem viņa jau tagad necelsi.

— Eka, kāzās bijuši joki, — Lapsa stāstīja: — Staipēkņu Griška beidzamā dienā iestiepis istabā alus mučeli, kas no jauna jāattaisa. Kā rāvis spundi, mučele šņākdama un krākdama spļauj baltas putas. Griška tur mučeli klēpī, spunde laukā, un alus iet pa gaisu, kā no velna šļūteņa. Griška tik pagriež, uz vienu, uz otru pusi. Visiem kāziniekiem ar putām aizšļācis acis. Kad mučele apstājusies, palikušas tik padibenes. Vot, bijis als, tad als.

Lapsa stāstīja, Krūka ar Kaļistrātu smējās.

— Ķēvei asti nepiešūsi, — Kaļistrāts stāstu nobeidza.

Tai pašā rudenī Viļņā pie Bramas jau trešo sestdienu ieradās gaŗš cilvēks melnā pledā, melnā platmalē, gariem matiem, kas nokarās pār ausīm, pabālu, kalsnēju seju un sastingušu skatu. Vaigi noskūti, bet ūsas kā jaunam huzāram. Zābaki arvienu spodri, kā brūtgānam. Cilvēks ilgi stāvēja uz trotuāra un vēroja gājējus, vēroja visus, kas iegāja kapličā, kur atrodās Ostrobramas Dievmāte, un kas no turienes iznāca. Varēja domāt, ka viņš ir debesu aģents, sūtīts novērot visus, kas nāk pie Lietuvas Svētās kājām nolikt savas lūgšanas. Bet varēja

arī domāt, ka viņš ir liels grēcinieks, kas te stāv baznīcas uzliktās grēku izpirkšanas stundas un brīžiem skaita lūgšanas. Bet ja kāds viņa lūgšanas dzirdētu, tas saprastu, ka stāvētājs nav viens, ne otrs. Viņa lūpas čukstēja:

— Es gribētu būt pie tās, kuŗa aizlūdz par mani.

Tā viņš stāvēja pirmo un otro sestdienu. Tā nostāvēja arī trešo līdz naktij. Tad gāja prom. Viņš staigāja pa līkumainām ielām, skatīdamies sejās, skatīdamies logos, iegriezdamies atvērtās baznīcās un drīz no turienes iznākdams, lai ietu tālāk, neapstādamies, steigdamies, it kā gribētu kādu panākt, atskatīdamies, it kā bēgtu. Brīžam viņš soļus paātrināja pretim kādai nācējai, tad pleds viņam līdz vilkās pa gaisu, kā traka trijjūga vestai Fortūnai, bet nācējai aizslīdot, viņš dēmoniski ietinās melnajā spārnā un piespiedās sienai, vai žogam, it kā atvilktu elpu. Tad lēni turpināja gājienu, kuŗš pēc dažām minūtēm atkal kļuva steidzīgs un tverošs.

Gājēji viņam nepiegrieza vērības, jo viņa izskats nebija tik ārkārtējs, kā gājiens, kuŗam neviens nesekoja. Viņš gāja pa Lielo ielu līdz Jāņa ielai. Te iegriezās katedrālē. Vakara dievkalpojums bija beidzies un dievlūdzēji izklīduši. Ienācējs gāja gar retām, pelēkām ēnām, kas vēl palikušas stāvēja uz ceļiem, un apstājās pie skulptūras, kuŗa apzīmēja kādu kristīgu mocēkli, bet atgādināja lauku meiteni. Viņš skatījās skulptūrā un runāja:

— Proska un Fraņa, viņas mani saukušas pie sevis. Proska — Lietuva, Fraņa — Latgale, lietuvji un latvji. Mani tēvi bija īsti lietuvji, bet varbūt latvji. Vai Skulte nebija Zemgales kaŗavīrs? Proska un Fraņa, jūs saucat atpakaļ pie savējiem. To sajūtu vecā Ģēdimina pilsētā, jūs meklēdams. Varbūt, kādreiz mēs sapratīsim savu kopcilts likteni un uzdevumu. Šķirtībā iznīcība. Vienotībā dzīvība.

Tā Skulteckis juta, un domāja savā lielā vientulībā. Viņā modās un runāja senču asinis, kuŗu sākums bija Zemgales tīrumos un Žemaitijas purvos. Pussapņaina,

pusreāla nojauta, kas modās mīlestībā pret netveramām Prosku un Fraņu.

Viņš izgāja no katēdrāles un gāja tāļāk, iegriezdamies vecajās baznīcās, kurp aicināja nevien Dievišķā Jaunava, bet arī Brīnišķā architektūra, kas te valdzinošās atvasēs atzarojusi no Italijas renesanses. Dižkunigaišu galvas pilsēta Stefānam likās kolonādu, arku, torņu, kāpņu, dzegu, portāļu un plafonu labirints, kur var maldīties kā valdzinošā teikā, aizmirstot tiešamības pasauli. Šī apburtā pasaule pacēlusies uz vecā Pērkoņa tempļa pamatiem. Izdomātā, no akmens un cementa veidotā, cilvēku sapņos par godu Kristus dzīves irreālām idejām veidotā mākslas pasaule pār pirmātnējo, svēto, asinīs dziedošo, reālo dabu — Pērkonu. Bet nāks vēl trešā pasaule — ar mašīnu ātro griešanos, elektrotechnikas un ķīmijas pasaule, kas atsvabinās cilvēku no darba verdzības un panāks taisnību ar darba un patēriņa organizāciju. Arī tā pacelsies uz zemes kā brīnišķīgs labirints ar fabriku korpusiem, milzīgām pilsētām, elektriskām saulēm, zinātnes un mākslas tempļiem. Skuļteckis nesen sevi uzskatīja par vienu šīs pasaules iezvanītāju, bet lielas idejas formulējumu reālos plānos iznīcināja Fraņa, sieviete. Viņa — Dievišķīgā pretiniece gudram Sātanam. Daba un civilizācija. Kad šie pretstati atradīsies līdzsvarā? Vai ģēnijam - Sātanam nav jātiek brīvam no Dievišķīgās — Dabas?

— Un tomēr es meklēju viņu, viņas dēļ aizeju bojā, — Skuļteckis sacīja apstājies zem koka, no kuŗa nokrita dzeltena lapa.

Pretim atradās divstāvu māja ar gaišiem logiem. Te viņš ievēroja sievieti apstājoties pie loga. Stefāna skats tvēra, kā domas tveŗ mīklas atminējumu. Viņš redzēja, ka sievietei rokās bērns, otrā rokā spēļu mērkaķītis, ar kuŗu smīdina mazājo.

— Proska, — Stefāns pazina: — Tā ir Proska. Viņa ir māte.

Viņš skatījās samulsis. Viņas maigais profils likās gluži kā tai Gaivarišķu kapličiņā. Brīnums no Karlov-

kas laikiem! Viņš gribēja krist uz ceļiem, pacelt rokas un saukt. Ko? Visu, visu, kas šais gados izciests.

Bet vai tas vairs vajadzīgs? Redzējums Gaivarišķu kapličā sauca, bet viņš pats par vēlu tam klausījis. Proska atradusi citu dzīvi, viņa varbūt nesagaidījusi, velti Bramā lūgusi.

Tad sieviete no loga aizgāja un vairs neatgriezās. Cilvēks pledā ieskrēja tumsā, kā meteors naktī. Vai viņš bēga no Dievišķīgās, vai no savām ciešanām, kas varēja kļūt vēl lielākas?

Pēc tās nakts pie Bramas viņa nekad vairs neredzēja. Arī vecās dižkunigaišu pilsētas ielās viņš vairs neklejoja.

Trīspadsmitā nodaļa

Izpalīdzīgais rentnieks

Skuļteckis atgriezies. — Bēdīga atmošanās. — Nepatīkamas ziņas. — Statuja muzejā. — Kur Fraņa? — Jauns līgums. Vēl mātes aicinājums. — Mūka cellē. — Beka atdzīvojas.

Jau labi pie Ziemas svētkiem pārvaldnieks Pelcis saņēma kunga vēstuli, ka viņš ieradīšoties Primenē, noteica pat dienu, kad jāsūta pretim zirgi. Kur un kā Skuļteckis šo laiku pavadījis, mājā neviens nezināja. Vai viņš bijis pie brāļa, vai apciemojis arī māti, to varēja arī apšaubīt. Uz Pelča vēstuli māte neatbildēja, nerakstīja vairs pat grāfs, it kā ūdenī iekritis.

Grāfs atgriezās naktī, kā naktī pazuda.

Skuļteckis Primenē vēl nedabūja ne izgulēties, kad pārvaldnieks bija klāt ar nepatikšanām. Grafs naktī pārbrauca no stacijas un tamdēļ rītā gulēja līdz divpadsmitiem. Atmodies viņš vēroja, ka istabā viss kā bijis. Nokvēpušie griesti tikpat tumši kā senāk un divas rudens mušas uz viņiem tikko var saredzēt. Šautene karājās savā vadzī, aizmirsusi notikumu ar Fraņu. Logos stikli veseli un kāds rūpīgi ielicis dubultlogus. Tikai Fraņas nedzirdēja. Ja viņa būtu, tad jau uz galda stāvētu kartupeļi, siļķe krējumā vai kāds cits Stefānam mīļš ēdiens, bet galds bija tukšs un apputējis, tikai diezin kā pirksti putekļos ievilkuši trīs strīpas, kā dakšu zarus. Fraņas istabas durvis bija vaļā un tajās varēja redzēt gultas kājgali. Tur nebija segas, ne palaga, tikai pelēks maiss skatījās bēdīgi un nožēlojami.

Te kāds pieklauvēja.

— Lūdzu, — Skuļteckis atbildēja, uzvilkdams segu uz kailā pleca.

Ienāca pārvaldnieks Pelcis. Izlikās saīdzis, it kā notikusi nepatikšana. Kungs paņēma no krēsla papirosus, piedāvāja arī Pelcim. Abi kūpināja. Kungs gultā, pārvaldnieks uz krēsla.

— Kungs, mēs jūs gaidījām, ļoti gaidījām. Stāvoklis kļuvis nepanesams, ārkārtīgi nepatīkams. Vajaga naudas, daudz naudas.

— Kas? — Kungs pacēla galvu un cieši skatījās pārvaldniekā.

— Vajaga daudz naudas.

— Kas tas ir, daudz naudas? Vai tu nezini, kas ir daudz naudas, ka prasi man. Kur ir rudeņa ienākumi, peļņa no zāģētavas? Tur vajaga būt diezgan daudz.

— Kas tur nu ienāca? tas ir par maz. Ar to samaksāsim tikai tekošās vajadzības,—pārvaldnieks skaidroja.

— Cik tev vajaga? — grafs piecēlās sēdus, atklādams pusrumpja, kuŗu vairs nekas neslēpa, jo krekla nebija.

— No bankas piesūtīta pavēste, ka jāizpērk jūsu vekselis par 500 rubļiem. To laikam būsat iztaisījuši aizbraukdami. Tad vekselis par pasūtītiem zāģiem, Bekā parāds par trīs simti. Pļavniekam tūkstots, Māderniekam tūkstots divi simti, tad rēķini par materiālu vešanu pilij... Finkelbeķers iesniedzis aprēķinu...

— Pag; pag, — Skuļteckis pārtrauca: — Vai tos zāģus atsūtīja?

— Tas jau ir, ka nē. Vakar vienam izsita divus zobus un nebija ko mainīt. Vajadzība ir liela. Ja neatsūtīs, jāraksta atgādinājums un jāsūta cits pasūtījums.

— Bet kur tas aģents palicis? Jūs man gādājat viņu rokā ar visiem zāģiem. Vekselim termiņš, bet zāģu nav. Tā man jāmaksā par neesošu preci.

— Kur lai viņu atrodu, vai kungs nezin adresi? Es nezinu pat viņa vārda.

— Viņu sauc Krugļevskis.

— Krugļevskis. Dzirdēts vārds. Ir tāds skroderis.

Bet kur viņš atrodas, es nezinu un nezinu, kā viņu atrast, — pārvaldnieks atbildēja.

— Bet vai tu zini, kā man atrast tik daudz naudas, vai tu, lops, nezināji, ka jāgādā?

— Zināju, bet šogad nebija padevies āboliņš, ne siens. Cerēju, ka pārdosim linu sēklas, bet tās ar slapju rudeni sapelējušas un cena zema.

— Ak tu, pakulu repsi, ko tu muldi! Laukā! Es ar tevi negribu runāt! Tev visas nelaimes, bet man jāgādā... Kur Fraņa? — kungs vaicāja pēc brīža, redzēdams, ka Pelcis neaiziet.

— Viņa pazuda drīz vien pēc jūsu aizbraukšanas.

— Kā viņa varēja pazust?

— Man liekas, viņa aizbēgusi līdz skroderim Krugļevskim.

— Līdz? Skroderim Krugļevskim! Kas par Krugļevski? Jūs visi esat blēži, nelgas! Es jūs!...

Viņš izlēca no gultas tāds pats kā gulējis un dūres pacēlis taisījās Pelcim uzbrukt. Pārvaldnieks zināja, ka tagad nav runāšana un izmanījās pa durvīm. Kungs palika istabas vidū stāvot. Viņš bija tā pārsteigts, ka nevarēja pakustēt un aizmirsa ģērbties. Viņš stāvēja kā statūja muzejā un skatījās uz zemi, it kā tur ieraudzījis naudu un Fraņu. Gaŗās, spalvainās kājas, tievas un grumbuļainas kā jaktsdesas, izskatījās jocīgas un nožēlojamas. Skuļteckis mīlēja gulēt gluži kails. Tāds viņš arī šoreiz stāvēja savas nelaimes priekšā, rokas uz krūtīm sakrustojis kā Napoleons.

— Atkal trieciens, — viņš sacīja. — Vai es neteicu, ka sievietes cilvēkam ir par pazudināšanu! Atkal viens, gluži viens uz pasaules.

Kad sastingums pārgāja, grafs sāka staigāt šķērsām pār istabu. Pacēlis acis, logā ieraudzīja, ka pārvaldnieks vēl stāv pagalmā, piegāja, atvēra kaplogu un sauca:

— Pan, nāc iekšā.

Pelcis ienāca. Redzot kunga nepietiekošo apģērbu, pareizāki sakot, bezapģērbību, viņš drusku apjuka, bet nekā nedrīkstēja sacīt.

— Nu, ko tu izdomāji tai lietā? saki drīz.

— Redzat, kungs, bet nez vai kungam mans padoms patiks.

— Saki, saki, ko domā!

— Kamdēļ kungam jāuzņemas tik lielas rūpes?.. Kungs mierīgi var dzīvot, valdot tikai zāģētavu. Kam jums saimniecība, kuŗa nekādas peļņas nedod? Zemi jūs varētu izrentēt. Inventāru pārdotu un nomaksātu parādus. Kungam būtu vieglāk, visa bēda no kakla nost, saņemtu tik renti. Rentnieks uzņemtos arī visus nodokļus.

Skuļteckis stāvēja istabas vidū un klausījās. Kad pārvaldnieks apklusa, viņš sacīja:

— Ej, vēl pārdomā.

Kungs atkal staigāja pa istabu, nu jau galvu turēdams taisni. Palika auksti, viņš apvilka bikses un vesti. Tad atkal atvēra kaplogu un pasauca Pelci.

Pēc stundas Pelcis izgāja no istabas ar līgumu rokā, kuŗš viņu no pārvaldnieka pārvērta Primenes rentniekā. Pelcis uzņēmās nomaksāt parādus un kungam skaidrā naudā vēl iedeva simtsrubļu rokas naudas par nākošā gada renti. Ari inventārs pārgāja Pelča īpašumā.

Vai grafam bija laiks domāt par tādām nieka lietām, kā saimniecība? Grāfam uzmācās svarīgāka bēda — dzīve. Viņš sauca Fraņas suni Kadovu, bet arī tā nebija. Pazudis līdz ar Fraņu.

Vakarā kungs sūtīja Pelci uz sādžu meklēt Fraņu, bet pārvaldnieks atgriezās viens.

— Grafa kungs, Fraņa aizbraukusi ar skroderi. Diezin, vai atgriezīsies. — Tāds bija pārvaldnieka ziņojums.

Kungs tam neticēja, bet kad pagāja vēl dienas divas, pagāja nedēļa un Fraņa neatgriezās, tad sāka ticēt, ka viņa aizbēgusi.

Pēc tam grafs arvienu staigāja galvu nokāris. Viņš atkal dzēra un vēl vairāk nicināja pasauli. Viņš saprata

to Romas ķeizaru, kurš vēlējās, kaut cilvēcei būtu viens kakls, lai to nocirstu ar vienu zobena cirtienu.

Pēc dažām dienām Skuļteckis saņēma mātes vēstuli ar aicinājumu pie sevis. Kas mātei bija uznācis aicināt dēlu ciemā, kas līdz šim nebija darīts? Par šo labvēlību Štefāns daudz nedomāja, jo nebija laika nodoties sīkumiem, kad vesels vezums raižu guļ uz pleciem. Muiža gan izrentēta, bet tas vēl neatsvabināja no nepatikšanām, ko gādāja zāģētava. Bija jāpilda līgumi ar koku tirgotājiem, bet gadījās, ka tie noslēgti neizdevīgi un jāpilda ar zaudējumiem. Tas grafam atņēma darba prieku, cik vēl bija palicis pēc plānu sadegšanas. Arī Fraņas trūkums viņa dzīvi padarīja grūtu. Viņš kļuva nolaidīgs un paviršs, kas stāvoklim nāca par ļaunu un Skuļtecki vilka arvienu dziļāk purvā. Viņš vairs nedomāja par saviem lieliem plāniem, pils celšanai savestie akmeņi un lai tik nomaksātu parādus. Par kūdras raktuvi bija runāts, bet darīts nekas netika.

Pats grafs vairāk sēdēja Bekā, nekā mājā, vai zāģētavā.

Beka atkal atdzīvojās. Krūka, Lapsa un vairāki jauni draugi tagad te dzīvoja sardzē un gaidīja tik grāfa ierašanos. Grāfs arvienu ieradās lepns un augstprātīgs, bet viltīgie apcēlāji prata lepnību salauzt ar pazemību un glaimiem. Gandrīz katru reizi grāfa ierašanās beidzās ar kopīgām dzīrām uz augstdzimtības rēķina. Vienīgi te Skuļteckis atdzīvojās un jutās grāfs, gan cilvēks, citādi drūms un sagrauzts. Tamdēļ viņu šurp vilka.

— Man vairs nav mērķa,— viņš sacīja, pazaudējis gribu un paļaudamies liktenim.

Tā ziema vilkās bez prieka un cerības.

Pienāca pavasaris un vasara. Arī šie gada laiki nekā iepriecinoša neatnesa. Skuļteckis saņēma otrreiz mātes aicinājumu braukt uz Karlovku. Viņš gatavojās to darīt, pat mātei aizrakstīja, bet nevarēja vien saņemties, jo arvienu iekrita kāda darīšana.

Fraņas nebija. Mājā grāfu apkopa Pelča māte, gādādama arī par viņa galda klāšanu. Ar Zūzes ierašanos

viņai laika bija diezgan. Tā pārvaldnieka precēšanās atstāja iespaidu arī uz grāfa dzīvi. Citādi viņš ātri būtu aizgājis bojā, jo citas sievietes viņš vairs mājā un savā tuvumā negribēja redzēt. Kas tad par viņu gādātu? Arī tagad bija dažas lietas, kuŗas Fraņa darīja, bet Pelča māte nedrīkstēja darīt. Tā viņai bija aizliegts pieskārties grāfa gultai. Ta stāvēja neuzklāta un nepurināta. Tāpat viņa nedrīkstēja pieskārties guļamistabas logam, uz kuŗa vēl stāvēja Fraņas nolikts sakaltis astru pušķis un spogulītis.

Darba istabā Stefāns negāja, jo tā modināja drūmas atmiņas. Turpat guļamistabā viņš arī ēda. Fraņas istabu aizslēdza, itkā tā būtu naudas skapis ar rubīniem. Aizsalušais vienīgās apdzīvojamās istabas logs ārpasauli neielaida. Stefāns te jutās kā mūks cellē un nogrima savās skumjās bezmērķa pārdomās.

Četrpadsmitā nodaļa

Grāfs boķikos

Četri paredz postu. — Vīrieša un sievietes liktenis. — Lapsa un Krūka tien durvis. — Augstdzimtība gubernators. — Pirtižas. — Izdevīga maiņa. — Apdāvinātie. — Sievietes rokas.

Atnāca mūžīgi pārnākošais pavasars. Agri uzspīdēja karsta saule un sniegu dzīna pa strautiem un upēm. Ceļi atmirka, un mežos darbi apstājās nepabeigti.

Bekā atkal sēdēja tie paši četri. Krūka ar Lapsu sūca alu un runāja par grafa zāģētavu.

— Vai zini, Lapsa, ja tā ies, tad pēc diviem gadiem mēs malkas nenopirksim ne par kādu naudu, — Krūka runāja: — grāfs taču gluži traks; nu jau Primenē pusmeža nocirsts, sazāģēts un aizvests uz Angliju. Un cik ilgi tie strādā — vēl tikai četri gadi. Taisījās celt sev jaunu māju, bet visu materiālu pārdevis un esot vēl iekritis parādos.

— Gateri viņš neizdevīgi pircis. Arī dampis bija sabojājies, pusgadu fabrika stāvēja mierā. Nevarēja pildīt līgumu ar žīdu, kuŗam samaksājis 5000 rubļu zaudējumu. Tur aizgājusi pūse no Primenes mežiem.

— Nu, brāliši, ja tagad nepasteigsaties sacelt jaunas mājas, tad pēc diviem gadiem nav ko domāt un pēc desmit dzīvosat uz klaja lauka, — tā biedēja Aļozs, kuŗš, ticis zāģētavā par krāvēju.

— Kā dzīvosi bez malkas? — Stepāns bēdājās.

— Nu, bez malkas var iztikt. Turku kaŗa laikos arī tā domāja, ka nevar. Tad dedzināsim kūdru. Primenes

purvā inženieri uzgājuši kūdru. Tas tāds kurināmais, ar kuŗu var dzīt vai dampi. Labāks par malku. Grafs gribot celt kūdras fabriku, lai būtu kurināmais, kad visi meži būs sazāģēti.

Tagad arī krodzinieks Kaļistrāts atsaucās:

— Bet vai viņš mums to dos?

— Par naudu visu ko dod. Tikai maksā — dabūsi.

— Ķēvei asti nepiešūsi.

Te logā atkal varēja redzēt grafu. Viņa spīdošie zābaki atkal parādījās uz lielceļa. Četri atkal skatījās nācējā, uz galda rokās atspiedušies.

— Nav labā omā.

— Galvu nokāris.

Skuļteckim, izejot caur lielo istabu, četri piecēlās kājās. Grafs nepaskatījās un smagi iegāja dibenistabā. Pasūtījis alu, kungs sevī runāja, galvu rokās atspiedis:

— Fraņa, Fraņa, kas tev pie manis kaitēja? Kam tev vajadzēja skriet pasaulē ar to diedelnieku! Vajadzēja sadedzināt visu manu dzīvi, tad pašai aiziet. Tu sadedzināji pusdzīves un aizgāji, atstājusi mani bez dvēseles un sevis. Tagad es jau esmu dzīvs mironis. Nekas mani vairs neuzmodinās. Puškinu iedzina nāvē Olga, panu Šibaļski Viktorija, man jākrīt dievišķās Jaunavas dēļ; Proska, Fraņa—tevis dēļ. Sievietes liktenis vieglāks, viņas glābjas ar bērnu rokās; romantiskie vīrieši pieķerās Golgātas krustam un domā, ka nāks vētrā un zemes trīce, kad viņi savām asinīm liek izdziedāties dzejā un fantastiskās celtnēs. Nelgas! Mums jāaiziet bojā. Nav glābēja!

Grāfs uzslējās stāvus un izstiepa rokas, kā gribētu doties nebūtībā. Pret logu viņa ēna bija kā krusts.

Tad pa durvīm ielīda Lapsa.

— Kungs, — viņš sacīja, bet kad nedzirdēja, atkārtoja stiprāk: — Kungs, man lūgums...

— Kas te par kungu, tu pakulu repsi! Nekāda kunga te nav. Kā tu iedrošinies mani tā saukt? Ārā!

Grāfs kliedza, apgriezies un brīdi klusējis, kā nesaprašanā, kas notiek un kas runā.

Lapsa pazuda, zinādams, ka vairs nav runāšana.

Pēc brīža durvīs parādījās Krūkas sarkanā bārda. Grāfs sēdēja sastindzis. Un Krūka nobrikšķēja vien, kad nokrita ceļos pie kunga kājām un bučoja roku:

— Gubernātora kungs, grāfa lielskungs, jūsu žēlastība, gaišā augstdzimtība, uzklausāt nabaga kalpu.

— Ko tu gribi? — grāfs vaicāja nepaskatīdamies.

— Redzat, jūsu augstdzimtība, man lielas bēdas. Man jāceļ jauna māja un baļķu nav. Kur lai nabaga cilvēks ņem baļķus, kad jāceļ māja un meža pašam nav. Vai jūsu žēlastība neapžēlotos un neuzrakstītu zīmi mežsargam, lai ļauj man nocirst mājai kokus. Apžēlojāties, jūsu gaišība.

— Tev kokus? — kungs pacēla acis: — Žagarus tev vajaga, ne kokus. Vai man baļķi priekš tevis audzēti? Kā tu iedrošinies tā runāt?

— Jūsu žēlastība, jūsu augstdzimtība. Jums ir laba sirds, ne tā kā Borkovas Tranzejam, kurš saviem ļaudīm plēš ādu pār acīm. Un kas tas jūsu lielai bagātībai ir, vienai mājai baļķus...

— Cik koku tev vajaga? — kungs vaicāja jau mīkstāks, jo viņam patika uzlielīšana un salīdzinājums ar Borkovas lielkungu.

— Cik ta nu vajadzētu? Ar piecdesmit pietiktu.

— Labi, tos es tev dāvināšu, bet tu man piecdesmit reiz nobučosi roku. Krodziniek!

Kad krodzinieks ienāca, viņam bija jāsaskaita, kā Krūka piecdesmit reiz nobučo kungam roku. Par to sarkanā bārda saņēma prasīto zīmi. Izgājis lielā istabā, no prieka viņš izsauca duci alus.

— Lai dzīvo viņa augstdzimtība, grāfs Skuļteckis!— visi četri uzsauca skaņā balsī, it kā vesela rota zaldātu apsveiktu ķeizaru.

Lapsa atkal atvēra durvis un palocījās līdz zemei:

— Grāfa augstdzimtība, vai drīkstam lūgt uz glāzīti alus. Aļozam piedzimis dēls un dzeram pirtīžas. Lūdzam, pazemīgi lūdzam jūsu žēlastību.

Grāfs piecēlās un aizdedzinājis cigāru, gāja. Te liels

un varens, augstprātīgs un lepns, viņš jau jutās mazs un niecīgs, dzīvs mironis, kuŗš tiem pašiem zemniekiem, kuŗi bučoja piecdesmit reiz roku, varēja atdot visu, ko tie prasa. Viņam zemnieki nolika krēslu, paši sēdēdami uz soliem. Vispirms visi dzēra uz grāfa veselību, tad uz Aļoza dēlu un laimīgo vecāku veselību.

Drīz grāfs tā sapratās ar jautriem zemniekiem, ka nolaidies no sava tituļa augstumiem, uzsāka kādu zemnieku dzīru dziesmu:

„Sen jau sen jau, grāfu redzējām,
Nule mēs, nu tik mēs sazatikāmies,
Celsim glāzīti, dzersim tukšu,
Visu, visu, tukšu, tukšu,
Līdz pašām dibenam."

Toreiz Latgales krogos bija paraša mainīties zābakiem, svārkiem un cepurēm. Tamdēļ nebija nekāds brīnums, kad Lapsa griezās pie grāfa:

— Jūsu augstdzimtība, jums šitie zābaki labi neizskatās. Daudz labāk izskatītos mani boķiki. Mainīsim zābākiem, jūsu žēlastība. Kas tas ir priekš jums! Es pamēģināšu, kā jūsējie man izskatās.

— Mainīt? Vai es nevaru mainīt? Kad gribu, tad mainu. Man neviens nekā nevar padarīt! Es daru, kā gribu, — grāfā atkal iedegās lepnība.

Viņš nevarēja ierādīt, ka viņam žēl zābaku, un viņš novilka savus spīdošos šektaiņus, kuŗi pusminūtē jau spīdēja Lapsam kājās.

— Labi gan, labi gan jūsu zābaki, jūsu augstdzimtība. Tādi zābaki ir tikai mūsu žēlīgam lielkungam, — Lapsa lielīja.

Grāfs vilka kājās Lapsas īsos šektainīšus, bet kāja ielīda tikai līdz kapēm, plauktā zābaks bija par šauru. Tā grāfa kājas palika zābaka pussektē. Piecēlies kājās, viņš bija kļuvis par pusgalvu gaŗāks, tā kā cepures spalva metās pie kroga griestiem.

— Vai jūsu augstdzimtībai nespiež?

— Nekas, labi ir, labi ir, — kungs atbildēja, aiz lepnuma neierādīdams, ka ir apšmaukts.

Viņš pastaigāja divus soļus uz priekšu, divus atpakaļ un apsēdās.

Atkal visi dzēra un dziedāja.

— Jūsu augstdzimtība, — Lapsa pēc laika atkal ierosināja maiņu: — jums svārki tā kā par šauriem. Aļoza svārkos jūs pavisam citādi izskatītos.

— Pamēģināsim, jūsu žēlastība, — Aļozs piedāvāja, ātri savus vadmalas svārkus norāvis.

Kungam atlika tikai piekrist.

Aļoza svārki slaikajam kungam apsedza tikai rumpja virsdaļu, nobeigdamies jostas vietā, arī piedurknes sniedzās tikai drusku pāri elkoņiem.

— Labi gan, labi gan, — zemnieki lielīja, un kungs piekrita.

Grāfs būtu pārmainījies arī cepurēm, bet zemniekiem laikam nepatika putna spalva. Neviens šo mietiņu neierosināja.

Visu nakti Bekā atskanēja dziesmas, te kungs brāļojās ar zemniekiem. Viņš atkal bija nokāpis no sava troņa.

Uz rīta pusi katram brālim kabatā bija dāvināta zīme mājas baļķu ciršanai Skuļtecka mežos. Par to grāfs bija saņēmis bezgalīgus godinājumus un rokas bučojumus, kuŗu skaitu pazaudēja pat lielais rēķinātājs Kaļistrats. Grāfa devību draugi, cik varēja, arī izmantoja; norunāja jau rīt ķerties pie meža ciršanas, baidīdamies, ka viņa augstdzimtība neapdomājas un savu labsirdību neatsauc.

Taisījās arī galīgi izbeigties ziemas ceļš. Vēl, varbūt, kaut kā izdodas baļķus no meža izraut.

Rītā Skuļteckis gāja uz māju, taisns kā līnijāls, galvu augstu pacēlis, apkārt neskatīdamies. Lapsas zābakos, uz kapēm turēdamies, viņš bija vēl lielāks, staltāks

un majestātiskāks, kaut gan soļi nedroši, diezin vai no zābaku neērtības, vai izdzertā alus. Aļoza svārciņi sniedzās tikai līdz grāfa jostas vietai, it kā grenadierim mundieris.

Pārnācis viņš apsēdās uz palieveņa trepītēm un aizsnaudās.

Gulētāju atmodināja divas sievietes rokas, kuŗas strauji apvijās viņam ap kaklu. Atskanēja maigs sauciens:

— Stefān, Stefān, drogij, — sieviete viņu arī nobučoja. Gulētājs nevarēja atjēgties, nedz atvērt acis. Vai Fraņa? Nē.

— Māt, tu!.. — viņš izsaucās, atņemdams rokas no kakla. Tas Skuļtecki tā pārsteidza, ka miegs aizgāja.

Paņa Skuļtecka, tagad paņa Kaminska, divi gadi nebija dēlu apciemojusi. Tikai tagad, dabūjusi no mežsarga vēstuli, ka Primenē viss nav labi un ka dēls dzīvo uz postu, viņa brauca to raudzīt.

Tiešām, ieraudzījusi Stefanu zemnieka svārciņos, šaubīgos zābakos un smaršojošu pēc alus, viņa pati redzēja, ka mežsargam taisnība. Arī istabās viņa atrada vislielāko nekārtību un netīrību. Ar to samierinājās tikai tad, kad Stefans pastāstīja, ka Fraņa aizbēgusi. Tā paņai bija vienīgā patīkamā ziņa par dēlu. Posta ainu rādīja arī saimniecība: zeme iznomāta, meži izcirsti, zāģētava strādā nekārtīgi, bez kontroles, naudas nav, ir tikai parādi. Stefans palaidies dzeršanā. Jāmeklē glābiņš. Tā Stefanam jāaiziet postā. Viņu var glābt tikai prātīga sieva, kuŗa pati prot saimniekot un valdīt.

Māte nolēma dēlu vest līdz uz savu muižu Lietuvā, lai atpūšās, lai aizmirst nepatikšanas un kas zin, varbūt, tur izdodas viņu appreciņāt.

Māte Stefanu aizveda uz Rēzekni un no jauna labi apģērba. Grāfs atkal izskatījās pēc grāfa, stalts un iznesīgs ar labām manierēm, kuŗš prata nest nevien uzvalku, bet arī sevi tā, ka katrs viņu ievēroja.

Pēc dažām dienām viņi aizbrauca uz Karlovku.

Primenē ziemas logi palika neizņemti.

Piecpadsmitā nodaļa

Pazudušais vīrs

Atjaunotais džentlemens. — Vitolds. — Pārmaiņas Karlovkā. — Bīstama likteņa robeža. — Likumīgs vīrs. — Sieviešu ziņkārība. — Pārbaudījums. — Vīrs pazūd. — Vart bischen. — Uz strandejuša kuģa. — Kur pils? — Šaubas un īstenība. — Uz neredzēšanos!

Mātes uzraudzībā Karlovkā Stefāns atkal bija īsts džentlmens. Likās, ka Primeni viņš aizmirsis ar visām nelaimēm. Viņš jutās kā kādreiz jauneklis, kad mātes muižā pavadīja studenta brīvdienas. Viņa iznesība, apģērbs un vēl taisnais stāvs dažas labas dāmas skatam lika pie sevis apstāties vairāk, nekā vajadzīgs ikdienišķā cilvēku satiksmē. Māte dēlu vadāja viesoties kaimiņu muižās, kur iepazīstināja ar precību kandidātēm, aicināja viesus arī pie sevis. Viesības tagad atdzīvināja nevien paņas Sofijas Kaminskas valodība un labsirdīgā, resniem cilvēkiem piemītošā omulība, bet arī Stefāns, kā precību priekšmets.

Vitolds Kaminskis, bijušais Stefāna skolotājs, kalsnējais students, bija pārvērties omulīgā papiņā, kuŗš no priekšas izskatījās pēc spilvena, bet no muguras pēc porcelāna suniša, kuŗam galva ar rumpi savienojās tieši bez kakla. Visu muižas saimniecību joprojām vadīja pati paņa Sofija, bet pans Vitolds bija luteklis, kuŗā iepildīja labāko no labākā, ko paņas pavārgrāmatās varēja atrast, no ārpuses viņu uzturot pulierēta skapīša izskatā. Totiesu Rajoka, Piļčika un Družoka vairs mājā nebija. Pirmos divus paņa Sofija drīz pēc kāzām bija uzdāvinājusi

Girdišķu muižas vecai lielmātei, bet Družoks bija ieēdis Kondraša žurku zāles, nobeidzies un parkā guldīts blakus Repīšam zem vienas puķu dobītes un viena akmeņa.

Beidzamam apstāklim muižas dzīvē bija savas vērā liekamas sekas: Kondrašam vairs nebija divreiz nedēļā jābrauc uz miestu, un žurku zāļu arī vairs nevajadzēja: nevienam nelikās, ka augšā grabinās peles; pašai paņai nebija ko vest pie sunīšu kapa parādīt draugiem līdzjūtību; vēl pa retam to parādīja pati, bet tagad maz bija laika, jo katru brīvo brītiņu viņa pavadīja kopā ar savu Vitoldu, Stefāna patēvu.

Paņas apkalpotāju sastāvā pārmaiņas nebija notikušas — abas pavecās sieviņas, vai vecmeitas, joprojām tekāja pa istabām ar grīdas sukām, putekļu lupatām un ūdens traukiem, bet virtuvē izpildīja lielmātes pavēles.

Broņislavs Varšavā praktizēja jūrista praktiku; tā mājā vairāk iedzīvotāju nebija. Stefāns viens pats apmetās visās augšas istabās, bet apdzīvoja vienu ar logu uz ezera galu, kas spīdēja kā no meža izbāzts dunča gals. Te varēja redzēt arī Gaivarišķu dzirnavu jumtu un uz otru pusi kapsētas kokus, zem kuŗiem atradās akmens ar ierakstu „Elīza". Stefāns reiz aizgāja līdz šim akmenim, uz kuŗu celiņš pavisam aizaudzis ar zāli. Zem akmeņa paglabāta traģēdija, kas arī aizaugusi un aizmirsta. Vai tā bija vajadzīga? Bet izdibini nu katra cilvēka dzīvības spēkā, gribā, raksturā un jūtībā ierakstīto likteni.

Arī Stefāns jutās pārgājis bīstamu likteņa robežu, kur viņam varēja būt kļūmīga Fraņa. Viņš tagad atradās kalnā, no kuŗa iet ceļi uz visām pusēm, bet pats nezini, kurp doties, kad pagātne sabrukusi, nekā neatstādama, kas vienu no ceļiem padarītu pievilcīgu. Liela vienaldzība un gribas tukšums bija viņa dvēselē. Sveša griba viņu varēja aizvest kurp tīk. Tamdēļ it dabīgi Stefāns nepretojās, kad tas arī notika.

Nepagāja ne mēnesis, kad Ģirdišķu muižnieces Dļinskas meita Jadviga Stefānā iemīlējās, bet Stefāna māte

gādāja, lai drīz būtu nodzertas precības un kāzas. Tā grafs Skuļteckis kļuva likumīgs vīrs.

Jaunais pāris visu vasaru nodzīvoja pa Lietuvu, Karlovkā un Girdišķos. Stefāna māte bija pārliecināta, ka nu reiz dēls būs uz ceļa, jo Jadviga bija bagāta, vienīgā muižas mantiniece. Muižas pārticībā izlutināta, bet labi paskolota institūtā, viņa savā apkārtnē bija ierēķināta pirmšķirīgās precību kandidātēs. Stefāns ar viņu varēja lepoties.

Viss likās labi esam. Vasara gāja lieliem soļiem ar gaišu smaidu sejā. Tikai uz rudens pusi Stefāns šad tad atcerējās Primeni un Beku. Dzīve smalkajā muižnieku sabiedrībā sāka apnikt, jo te nebija tās brīvības, kas tur. Braukt uz Primeni? Kā lai turp ved smalko sievu, kamēr tur šai princesei nav pat piemērīgas istabas? Bet sieva ar sievas māti pašas gribēja redzēt Skuļtecka muižu un, aicinājuma nesagaidījušas, reiz pieteicās:

— Vai tu, Stefān, neparādīsi mums savu muižu? — sievas māte sacīja: — Jadviga gribētu tur aizbraukt, te jau diezgan dzīvots. Rudeni varētu padzīvot pie tevis.

— Jā gan, Stefān. Man te briesmīgi apnicis, — Jadviga piekrita.

Stefāns tam nevarēja pretoties, bet jutās arī neveikli, jo savu foļvarku nevarēja salīdzināt ar Dļinsku plašo latifundiju, nedz dot radiniecēm vajadzīgās ērtības. Atzīties un teikt patiesību neļāva lepnums, tāpat kā atteikties no viņu uzņemšanas. Viņš nolēma padoties liktenim, kā jērs: kas notiks, lai notiek.

— Es nesen gribēju jūs aicināt pie sevis, bet kavējos, domādams, ka Jadvigai būs grūti šķirties no dzimtenes, — Stefāns atbildēja, izturēdams smalko toni: — bet ja tagad jūs pašas esat nolēmušas šo krustu nest, tad man atliek tikai piekrist un priecāties par jūsu uzupurēšanos un uzņēmību doties grūtajā ceļā.

— Kas tur nu grūts, aizbraukt līdz Rēzeknei. Nav jau Sibirija, — Jadviga atbildēja.

— Es ceru, — Stefāns sacīja, — ka šo pārbaudījumu jūs varonīgi izturēsat. Bet ja ilgas pēc dzimtenes jums tomēr būs stiprākas par mīlestību, tad es būšu ar mieru nest tikpat lielus upuŗus, kā tagad jūs.

Tā braukšana bija nolemta. Arī Kaminska tam nepretojās, piesolīdama Stefānam naudu, lai Primeni ierīko tā, ka dāmas tur kārtīgi var pavadīt rudeni. Bet Stefāns no naudas atsacījās — viņš nevarēja pieņemt mātes pabalstu, būdams muižnieks un aristokrats, kad viņas vērtspapīrus jau nodzīvojis. Viņš brauca pats uz savu risku, zinādams, ka pazaudēs.

27. septembrī sievas māte ar Jadvigu un Stefānu izkāpa Rēzeknes stacijā.

— Stefān, kur zirgi? — sievas māte jautāja. — Vai pretim nebrauca?

— Aizmirsu telegrafēt, — Stefāns taisnojās.

— Ak Stefān, Stefān, ko gan tu domā?

Atbraucējiem atlika tikai braukt važonī. Nolīga žīdiņa kulbu un visi trīs iesēdušies, devās ceļā. Jābrauc savas 40 verstes. Ceļš bija izšķīdis un braucienu tiešām varēja saukt par pārbaudījumu, bet smalkās dāmas to panesa, cerēdamas uz atpūtu Stefāna muižā.

Grafam šis pārbaudījums bija grūtāks, jo viņš visu laiku sēdēja kā uz karstas pannas, sarkdams un bālēdams un nezinādams, kā no stāvokļa izkulties: kas notiks, kad dāmas redzēs viņa izputējušo muižu! Kā lai viņām rādās acīs, kur lai paslēpjas? Sievas māte droši vien spļaus uguni, bet sieva jutīsies pievilta. Pret viņu bagātību Primene ir nožēlojama, kā kleperis pret lokomotīvi, un tikpat nožēlojams var kļūt Primenes grafs. To juzdams, viņš jau nožēloja, ka aiz lepnuma neatteicās viešņas pieņemt. Tagad domāja šurp, domāja turp, bet laba nekā nevarēja izdomāt.

Pa kreisi aiz izcirtumiem ieplakā jau varēja redzēt Primenes jumtus. Vēl tikai jāizbrauc caur silaviņu, un grafs iebrauks savās robežās. Te Stefāns spēra izšķirošu soli: lika apturēt zirgu, izkāpa un iegāja mežiņā, likdams pagaidīt. Dāmas nekā ļauna neparedzēja un gluži

saprotami nekā neiebilda, jo Stefāns neko pārdabīgu negrasījās darīt. Viņas gaidīja. Pagāja desmit minūtes. Viņas gaidīja. Pēc piecpadsmit minūtēm Jadviga izteica bažas, vai Stefāns būtu saslimis.

— Varbūt no plūmēm, ko stacijā nopirkām, — māte minēja.

Viņas gaidīja vēl minūtes desmit. Stefāns nerādījās. Tagad viņas kļuva aizdomīgas. Māte sūtīja Jadvigu mežā raudzīt, kas vīram noticis. Meita paklausīja un izložņāja visus ceļmalas krūmus, bet nekā neatrada, kas liecinātu, ka Stefāns te būtu apstājies. Tad viņa atgriezās un sacīja:

— Es viņa neatrodu. Tāļāk mežā iet man bailes. Iesim abas.

Viņas jau uztraucās un baidījās, ka nav nelaime.

Abas dāmas pazuda krūmos. Viņas izstaigāja visu mežu, kamēr neparādījās lauki, bet meklējamā neredzēja. Atgriezušās uz ceļa, viņas sūtīja žīdu, lai tas ejot mežā, pasaucot panu Stefānu. Žīds arī paklausīja un grožu salocījis zirgam uz muguras, laidās biezokni. Tur viņš skrēja no biezokņa uz biezokni pilnā balsī saukdams:

— Pan Stefāne, pan Stefāne, vart bischen, vart.

Žīda zirgs, domādams, ka saimnieks viņu sauc pieguļā, piepēži nogriezās no ceļa un gāja mežā. Dāmas ratos sēdēdamas, iekliedzās pēc palīga, bet tas zirgu vēl vairāk ierosināja uz neceļiem. Dāmas nevarēja viņu apturēt, jo groži atradās uz klepera muguras. Tikai grāvis apturēja ratu nepareizo virzienu tādā kārtā, ka ratu pakaļdaļa sazvēlās šķībi uz sāniem, bet priekšass no ratiem atšķēlās un ar zirgu ieripoja mežā, kur atskanēja žīda saucieni te vienā, te otrā stūrī:

— Pan Stefāne, pan Stefāne, vart, vart bischen...

Rudens grāvi bija pildījis ar ūdeni, un dāmas ķibitkā sēdēja kā buŗu laivā, nevarēdamas tikt uz sauszemes, jo visapkārt bija pali. Izmisušas viņas raudzījās, kaut atgrieztos vismaz žīds, jo citādi jāsēd kā jūŗniekiem uz sēkļa, nezinot, kāds liktens gaida. Pagāja pusstunda, kas nelaimīgām likās gaŗāka par cilvēka mūžu, kad krūmi

sāka brikšķēt un tur parādījās zirga galva, divi riteņi un beidzot žīda melnā bārda, kas sēdētājām bija kā slīkstošam apustulim Pēteŗim Pestītājs uz Galilejas ezera. Žīds iekāpināja ķēvi ūdenī blakus ķibitkai, lika dāmām kāpt tai mugurā un tā vienu pēc otras nogādāja uz sauszemes. Pēc tam izvilka arī ratus, iejūdza zirgu, saveda visu kārtībā un gaidīja pavēli turpināt ceļu, vienalga, uz kuŗu pusi.

Dāmas sprieda un nosprieda, ka Stefāns būs izgudrojis joku, piemērīgu svarīgai situācijai, kad ierodas sievas māte ar sievu pirmo reizi muižā: aizsteigties pirmām mājā, lai viešņas ar kaut ko pārsteigtu, lai sagatavotu saņemšanu pa godam, varbūt ar mūziku, uguņošanu un flinšu salūtu, un lai pārbaudītu, vai uzcelti goda vārti.

— Uz Primeni! — viņas pavēlēja važonim.

Izbraukušas no meža, sieviešu acis aprija visu atklāto panorāmu, vērodamas, vai jau neredzēs muižas pils torņus un balkonus, bet nekā tāda nemanīja. Tikai netāļu no ceļa stāvēja neliela zemnieciska māja ar salmu jumtu, uz kuŗa auga sūna un smilgas. Arī važonis tāļāk ceļa nezināja un nevarēja pasacīt, vai līdz ceļa mērķim vēl tāļu. Tad Dļinska lika pieturēt un griezās pie arāja ceļmalā:

— Vai līdz Primenes muižai vēl tāļu?

— Tepat jau būs.

— Kā, tepat! runā nopietni.

— Šis pats jau ir Primenes tīrums.

— Bet muiža?

— Muiža — turpat jau muiža būs, — strādnieks rādīja uz salmu jumtu.

— Tā, ar salmu jumtu? — Dļinska vēl šaubījās.

— Nujā, paņi, tā.

— Nejoko puis', runā nopietni, — Dļinska, neticēdama, runāja.

— Tā nopietni būs, — puisis atbildēja.

Dāmas jau juta tā kā vilšanos: ne balkona, ne torņu. Kas tā par muižu, kas par pili? Brauca uz mērķi. Piebraucot neskanēja mūzika, ne flinšu salūts, nebija arī

goda vārtu. Neredzēja pat paša Stefāna, kuŗam gan vajadzēja būt tik pieklājīgam un nākt pretim. Pagalmā stāvēja sieviete uzspraustiem brunčiem un ar ūdens spaini.

— Vai te dzīvo pans Skuļteckis? — Dļinska vaicāja.

— Viņš nav pans, bet grafs Skuļteckis, — sieviete atbildēja: — otrkārt, viesus mūsu kungs sen jau nepieņem.

— Vai viņš ir mājā?

— Viņš reti ir mājā, — sieviete atbildēja: — otrkārt, kad viņš arī būtu mājā, priekš dāmām viņš tikpat kā nav mājā. Viņš tā kā tā vairs neprecēsies. Viņš sievietes ienīst.

— Vai šodien viņš tomēr nebūtu sastopams mājā?

— Kā viņu var sastapt te, kad viņš viesojas Lietuvā pie savas mātes.

— Tad viņa mājā vēl nav, — Dļinska nosprieda: — Bet viņš tūliņ ieradīsies. Viņš būs aizkavējies. Mēs reizē atbraucām. Te ir viņa sieva un es esmu sievas māte, kaut gan jūs sakāt, ka jūsu grafs vairs neprecēsies. Kā redzat, tas jau ir noticis, ko liecina mūsu ierašanās. Laižat vien mūs iekšā grāfa istabās.

— Kur lai jūs tik smalkas dāmas laiž? — sieviete, diezgan pārsteigta, stomījās: — Žēl, ka nezinājām agrāk. Te jau tā... Nav jau kā pie citiem lielkungiem. Es nemaz nezinu.

— Ka tik istaba. Mēs esam nogurušas. Ceļš tik slikts un grūts. Laižat vien iekšā, gan jau iztiksim. Pagaidīsim, kamēr pārnāks grafs, uz dīvana vai šūpuļkrēslā, — Jadviga mierināja.

— Es gribētu atgulties gultā, — māte teica, slaucīdama pieri.

— Tad jau ejat vien tur, tais stikla durvīs, — Pelča māte rādīja kādas durvis, kuŗām stikla vietā bija vairāk caurumu, nekā stiklu.

Sievas māte gāja pirmā. Atvērusi durvis, viņa droši spēra kāju, bet tikko pārkāpa sliegsni, zem kājām ielūza sapuvis grīdas dēlis un viņa paklupa. Tomēr bei-

dzot abas dāmas bija pārliecinātas, ka atrodas istabā, kaut gan tā bija daudz sliktāka par Dļinsku kalpu dzīvokļiem.

— Arī muiža, — Dļinska norūca, skatīdamās apkārt.

Tās bija divas istabiņas ar nabadzīgu iekārtu, izbirzušu apmetumu, sapuvušu grīdu, melniem griestiem un salāpītiem logiem, kuŗiem vēl nebija izņemti ziemas logi no pagājušās ziemas. Pie sienas karājās paņas Skuļteckas palielināta fotografija no jaunības dienām. Visas mēbeles — divi koka krēsli, vecs dīvans ar salāpītu drēbi, šķirbains galds, kuŗa krāsa sen jau nodilusi un Stefāna gulta, otrā istabā vecs galds un kumode. Kad Dļinska pacēla noplukušo gultas segu, kuŗa bija it kā skrošu lādiņu izlaidusi cauri, viņa ieraudzīja savādu skatu. Palaga tur nebija, bet vecajā skaidu madracī bija saskatāms cilvēka iespiedums ar galvu, rokām, rumpi un kājām, kā skulptora lejamā forma. Cilvēkveidīgais dobums bija tā iegulēts, it kā tur būtu nekustoši gulēts simts gadus. Muižnieces nevarēja ticēt, ka tas ir Stefāna ķermeņa iespiedums, bet ja viņas zinātu, ka pēc Fraņas aizbēgšanas šī gulta nekad nav taisīta, tad viņu šaubas būtu mazākas. Glāze uz galda bija tējas krāsā, laikam, arī mazgāta pirms vairāk gadiem. Neminot pilnīgi aprūsējušu nazi un dakšiņu, kas gulēja uz loga, istabā vairāk nekā ievērojama nebija. Nebija arī paša galvenā — Stefāna.

Skuļtecka sievas māte gāja meklēt cilvēku, kuŗš varētu ko paskaidrot. Virtuvē viņa atrada to pašu sievieti ar spaini.

— Vai tas tiešām ir grāfa Skuļtecka dzīvoklis? — viņa vaicāja, šaubīdamās, kamēr Jadviga sēdēja istabā uz krēsla tumšās un bēdīgās nojautās.

— Tas ir grafa dzīvoklis.

— Vai jūs esat muižas saimniece?

— Saimniece? Es esmu rentnieka māte.

— Kur tad muižas saimniece?

— Ja gribat zināt ko par Fraņu, tad prasāt grafam. Viņa no grafa aizbēga ar skroderi. Kamēr tas te šuva, sagrozīja meiteņam galvu. Abi aizlaidās ar visiem grafa

ievārījumu podiem. Ar grafu viņa labi sadzīvoja; ja neiejauktos skroderis, dzīvotu vēl šodien.

Dļinska dzirdēja vairāk, nekā vēlējās zināt. Tad atgriezās pie Jadvigas. Kādu stundu izsēdējušās un veltīgi Stefānu izgaidījušās, viņas sāka saprast, ka ir atstātas likteņa varā. Pāris stundas, ko smalkās dāmas pavadīja Stefāna istabā, galīgi satrieca viņu labās domas par jauno vīru. Jadviga pat raudāja: vīrs pazudis un neatnāks, skaidra lieta; žēlabām pievienojās arī vilšanās. Abas sievietes nolēma, ka te palikšana nav, ka tikai jāatpūšas un tūliņ jābrauc atpakaļ uz Lietuvu.

Estgriba Dļinskai lika atkal meklēt cilvēkus. Līdz rītam viņas apmetās pie rentnieka Pelča. Stefāns neieradās. Rītā abas kundzes rentnieka zirgā brauca atpakaļ uz Rēzekni. Viņas Stefāna vairs nekad neredzēja un negribēja arī par viņu nekā zināt.

Tā beidzās grafa Skuļtecka likumīgā laulības dzīve. Kad viņa sieva ar sievas māti jau sēdēja vilcienā, kas iet uz Daugavpili, pazudušais vīrs vēl sēdēja Bekā un krodzniekam taisnojās:

— Vai es sieviešu neredzējis? Vai latviešu zemniece sliktāka par poļu muižnieci? Man pietiek. Es diezgan esmu izprecējies. Kamēr tās muižnieces būs mājā, es tur kāju nesperšu. Tas tā nolemts un paliek.

— Jā, jūsu augstdzimtība. Ķēvei asti nepiešūsi, — Kaļistrāts piekrita.

Sešpadsmitā nodaļa

Grāfs vēl trako

Grāfs Egeras cietoksnī. — Uz drupām. — Pazemības gars nāk pār grafu — Jājiens uz lāča ap Beku. — Lapsa pelna kokus šķūnim un klētij. — Rentnieks pērk izcirtumus. — Spogulītis.

Grafs, izkāpis no ratiem un juzdamies no sievietēm vaļā, skriešus devās pa mežu projām. Aiz meža gar ežmalu viņš nepamanīts laidās uz Bēržu lielceļu. Pēc divdesmit minūtēm jau bija Bekā, kur jutās drošs, kā Valenšteins Egeras cietoksnī.

Šoreiz krogs gadijās tukšs. Krodzinieks grafu apsveica ar atgriešanos, bet grafs iesteidzās savā parastā patvērumā, kur pie galda ilgi sēdēja domādams un nedzēra pat alu. Viņš nevarēja attapties, ko izdarījis. Vai tas labi, vai nē — par to vēl nevarēja spriest, to rādīs sekas, bet padarīts palika padarīts un atgriešanās vairs nebija. Atgriezties tagad mājā — tādu kaunu. Tad labāk nāve. Grafs juta, ka sievas vairs neredzēs, jo viņš nevar pazemoties, bet viņa pēc visa, kas noticis un ko viņa vēl redzēs, nevarēs samierināties. Un vēl: grafs saprata, ka viņš savā muižā sievu uzturēt pēc viņas patikas, ierašām un vajadzībām nevarēs, bet dzīvot uz sievas rēķina, kaut viņas muižā — to gan nē. Tā būtu pazemošanās. Un vēl. Tas varbūt bija svarīgākais, kamdēļ Stefāns tik vienaldzīgi un viegli varēja izlemt savu likteni. Viņš atcerējās Fraņu, ar bailēm viņš juta, ka mīl Fraņu un nemīl Jadvigu.

— Kamdēļ tu pazudi? — Citādi viss būtu labi.

Es nebūtu ievilts šais nepatikšanās. Mēs dzīvotu tikpat laimīgi, kā sākumā. Tu varēji piedot manu pārsteidzīgo aiziešanu, tāpat kā es tev būtu piedevis plānu sadedzināšanu. Plānu sadedzināšanu... — grafs kļuva vēl drūmāks: — Nē, nē. To gan es nekad nevarētu piedot, es varētu aizmirst, bet piedot — nē. Jo tur sadegu es, tur sadega mans es. Manis vairs nav. Ir tikai mana ēna, kurai atliek lēni izdzist. Es vairs nedzīvoju, man dzīves vairs nebūs. Viss ir beigts, es jau varētu nomirt, jo savas lomas galveno daļu esmu nospēlējis. Akciju sabiedrība „Skuļteckis un biedri" ir likvidēta. Viņai vairs nav galvas. Viss, kas no viņas palicis, ir drupas. Tās ir garīgas drupas. Es jūtu, ka tagad veļos no kalna kā lavīne, un vai nav viss viens, kurā aizā viņa izšķīdīs. Ko vairs lai dara?.. Kaļistrāt, ej! Alu, alu!

Alus ieradās. Grafs dzēra un jutās tāpat, kā toreiz atgriežoties no Janopoles, kad gribēja ielīst Žannas cūkās. Viņš būtu ar mieru vārtīties dubļos un kaukt, staigāt četrrāpus, pazaudēt cilvēka ģīmi. Blakus lielām lepnumam un pašcieņai, viņš atrada tik dziļu, iznīcinošu pazemību, ka visiem saviem ienaidniekiem, visiem pasaules nabagiem, plukatām un noziedzniekiem varētu bučot roku.

Pievakarē Bekā ieradās pa zemniekam, pa ceļa braucējam, un arī Krūka ar Lapsu, kā pastāvīgie Kaļistrāta stamgasti. Viņi gāja pie grafa pateikties par mežu, un ceļos nokrituši skūpstīja tā rokas. Jaunās mājas tiem jau esot gatavas. Tad viņi lūdza grafu parādīt lielo godu un dzert ar viņiem kopā pudeli alus. Grāfam tagad viss viens. Patlaban vairs nekāda lepnuma nebija, jo viņš pats jutās zemāks par visiem, niecīgāks par visiem. Viņš dzēra kopā ar zemniekiem, piedalīdamies visos dzērāju jokos. Bija labs un devīgs. Kas tik pabučoja roku, tam atkal rakstīja meža zīmi malkai. Arī krodziniekam maksāja ar meža zīmēm.

— Dzīvojat, brālīši! kas man? Es tā kā tā esmu beigts, — viņš runāja, neviena nesaprasts.

Bekā atradās mazmuižnieks Silmalnieks. Viņš bija cēlies no Vidzemes amatniekiem un muižiņu ar simts desatiņām zemes nopircis viņa tēvs grafa Muravjeva kontribūciju laikos pēc poļu dumpja, kad poļu dumpī apvainotiem muižniekiem krievu valdība uzlika lielas soda naudas un tie bija spiesti muižas sadalīt un izpārdot. Silmalnieks bija liels muižnieku ienaidnieks, jo viņa tēvs, kalpodams muižās par galdnieku, bija pieredzējis daudz netaisnības un rūgtuma. Naudu bija iekrājis grūtā darbā un taupībā.

Arī Silmalnieks Bekā piebiedrojās Skuļtecka kompānijai, kuŗa krogu pārvērta par traku elli, kur atskanēja dziesmas, klaigāšana un dūru dauzīšana pa galdu. Tā bija trokšņaina orģija, kas ilga vairākas dienas. Viņas dalībnieki turpat krogā gulēja un piecēlušies dzēra atkal, jo grafs vēl maksāja. Otrā dienā Silmalnieks bija atradis kažoku ar vilnu uz virsu un griezās pie grafa:

— Jūsu gaišība, es pērku divi duči alus, ja jūs pārģērbjaties par lāci un es apjāju uz jums ap Beku.

Grafam taču likās viss viens. Tā kā tā beigas.

— Labs ir, Trīs duči, — viņš sacīja.

Silmalnieks viņu ietērpa kažokā, lika mesties četrrāpus un uzsēdās mugurā.

— Kungs, labi gan uz tevis jāt, — Silmalnieks sacīja, izjādams pa kroga durvīm. Viņus pavadīja visa bezbēdīgā sabiedrība, gavilēdama un urrādama.

— Redzat, kā reiz zemnieks uz lielkunga jāj, — Silmalnieks kliedza, sizdams kājas pie lāča gūžām.

Gaŗais grāfs, mazo Silmalnieku tiešām apnesa ap Beku. Pēc tam dzeramais bija nodrošināts vēl pusdienai.

Pēc pazemības lēkmes grāfs atkal kļuva bargs un lepns, visus sunīja un draudēja ar cietumu un izrēķināšanos, bet neviens vairs tā neņēma ņopietni. Grāfs to juta un sprāga laukā no ādas. Tad viņš, gribēdams tomēr parādīt savu nicināšanu, uzsauca:

— Dodu šķūnim baļķus tam, kas man nobučos d... galu.

— Dod, kungs, šķūnim un klētij, — Lapsa atsaucās.

— Dodu, tikai bučo, — grāfs solījumu pieņēma.

Kad neķītrais ceremoniāls bija izpildīts, Lapsa saņēma meža zīmi, bet grāfs smējās mefistofeļa smieklus.

— Par to, Kaļistrat, dod Lapsam vienu ķimeli, — Silmalnieks izsauca: — bet citiem pa rūgtam.

Visi sadzēra. Pudeles bija tukšas. Kam jāpērk? Silmalnieks atrada līdzekli, kā to jautājumu izšķirt:

— Rīkosim spēkošanos un, pirks tas, kurš uzvarēs.

— Labi, — Lapsa Krūkam mirkšķināja.

— Cīnīsimies divi pāri,— Silmalnieks rīkoja: — Grāfs, Lapsa, Krūka un es. Bet kurš ar kuru?

— Es ar Lapsu, — Krūka iesaucās: — Ar viņa augstdzimtību zemniekam neklājas spēkoties. Jūs, Silmalnieka kungs, esat muižnieks. Lai muižnieks cīkstās ar muižnieku.

— Pareizi, — Lapsa piekrita.

Grāfs piecēlās kājās. Silmalnieks viņam bija līdz padusēm. Viņi sasniedzās rokas. Grāfs bija ar mieru cīkstīties ar Silmalnieku.

— Pirmais pāris cīkstīsies — Krūka ar Lapsu, — Silmalnieks rīkoja. — Cīkstīšanās veids — vilkšanās pie slotas kāta. Laiks 10 minūtes.

Kaļistrats pasniedza slotas kātu un cīkstoņi apsēdās zemē, salika zābaku zoles kopā un ķērās pie slotas kāta, kurš kuru izcels no pozicijas.

Vilka Krūka Lapsu, Lapsa Krūku. Te viens, te otrs atdalījās sprīdi no kula un krita atpakaļ, šūpojās, neviens līdzsvara nezaudēdams, un pārsvara neiegūdams. Līdzsvara turēšana abiem bija tik grūta, ka abiem ritēja sviedri. Viss krogs, ar grāfu vidū, skatījās, Silmalnieks rokā turēja kabatas pulksteni.

— Piecas minūtes, — viņš ziņoja: — sešas — septiņas — astoņas — deviņas.

Desmitā minūtē abi cīkstoņi tā savilka rokas, un salieca kājas, ka abi uzslējās stāvus.

— Neizšķirts, — Silmalnieks paziņoja. Visi nopūtās, atviegloti un acis vērsa uz grāfu.

— Nākošais pāris izcīnīs romiešu cīņu, — Silmal-

nieks ziņoja: — Noteikums, nolikt uz muguras, laiks 10 minūtes. Jūsu augstdzimtība, lūdzu.

Silmalnieks nometa svārkus, to pašu darīja grāfs. Krūka skatījās Silmalnieka pulkstenī. Cīkstoņi nostājās kroga vidū. Grāfs strauji sagrāba mazo Silmalnieku zem padusēm, pacēla no zemes un grieza apkārt, kā griestauka. Bet Silmalnieks pacēla rokas gaisā un no apkampiena izslīdēja. Viņš savukārt apķērās grāfam ap vidu un salieca viņu tā, ka abi atradās uz ceļgaliem. Grāfs saliecās četros līkumos, cenzdamies pretinieku sagrābt, bet tas zem viņa gaŗām rokām izslīdēja sāņus un ātri uzbruka no sāniem. Grāfs apvēlās, spīdīgiem zābakiem nospoguļojoties gaisā.

— Grāfa lielskungs, turies! — Lapsa sauca, bet Silmalnieks jau bija virsū, un grāfs zem viņa izstiepās visā gaŗumā, bet grāfs gulēja uz vēdera.

— Es tev, pakulu repsi, neļaušu sevi izcūkāt, — grāfs kliedza un cēlās četrrāpus, tā kā Silmalnieks atradās jāšus uz viņa. Nākošais cīkstoņu stāvoklis bija tāds, ka Silmalnieks gulēja uz muguras apakšā, bet grāfs ar muguru uz Silmalnieka, kājām un rokām vicinoties gaisā.

— Gatavs, gatavs ir! — visi kliedza: — Grāfs uzvarēja. Lai grāfam gods!

Grāfs sauca divi duči alus un katram ķimeli.

Kad to izdzēra, iestājās murgi un migla.

Liekas, te vairs nebija grāfa, ne zemnieka, bija cilvēka seju pazaudējuši spoki. Tie cits citu vairs nepazina kā cilvēkus; pazina spokus, murgus, kuŗi no dzīves izlēkuši un riņķo neprāta tracī. Kliedzieni, smiekli, neprātīgi vārdi, krēslu grūstīšana un pudeļu dauzīšana krogu tricināja, it kā tas gatavotos iebrukt ellē.

Orģija Bekā turpinājās trīs dienas.

Pelcis, dabūjis zināt, ka kungs atkal dala mežu, atskrēja krogā glābt, kas glābjams, bet kungs rentnieka neklausīja:

— Kas tev daļas, pakulu repsi. Ne tavs mežs, ne tava nauda. Kas tu esi? saki un krīti ceļos. Citādi no

muižas laukā. Es esmu gubernātors, es esmu komisārs, es esmu tiesnesis. Es tevi ielikšu cietumā. Dod godu un sauc par grāfu.

— Grāfa lielskungs, — Pelcis tiešām nokrita ceļos: — Es jūs lūdzu, klausāt mani. Nākat līdzi mājā. Es jūs gaidu visu rudeni.

— Vai māja tīra? Vai tās polietes tur?

— Aizbrauca, aizbrauca.

— Bet, Fraņa?

Pelcis klusēja. Klusēja arī grāfs, ilgi skatīdamies melnā punktā — pārplīsušā kroga kula ķieģelī. Pēc brīža padevīgi, nožēlojami izdvesa:

— Es eju.

Pelcis grāfu aizveda.

Pārvests Primenē, Skuļteckis trīs dienas bija slims. Viņš, varbūt, izlaistu garu, ja Pelča mātes gādība viņu nepielietu ar vemjamās saknes viru, baldriāņa drapēm un deviņvīruspēka tēju. Krietnie līdzekļi grāfu trešā dienā piecēla gultā sēdus.

Tagad atkal notika izrunāšanās grāfam ar rentnieku. Pelcis ar dokumentiem pierādīja, ka Primenei draud ūtrūpnieka āmurs. Bija tikai viens glābiņš: jāpārdod daļa no muižas zemes un pietiktu ar nederīgāko daļu, proti, izcirtumiem, kas robežo ar Kleperu zemi. Par divi simts pūrvietām dabūtu summu, kas segtu parādus un vēl dotu atlikumu, ar ko grāfs varētu rīkoties pēc sava prāta. Dokumentu valoda bija tik skaidra un draudoša, ka Skuļteckis priekšlikumu pieņēma bez gaŗas prātošanas. Pelcis no grāfa istabas izgāja ar iepriekšlīgumu par 200 pūrvietu liela izcirtuma pārdošanu Pelcim.

Grāfs jutās glābts un apņēmās vairs nekādas pasaulīgās dēkās neielaisties.

Atgūlies, viņš domāja par Karlovku, par precēšanos un pārliecinājās, ka izdarījis lielu kļūdu, precēdams Jadvigu, bagātās Sofijas Dļinskas izlutināto meitu. Šai ķezā viņu ievilka māte un to varēja izdarīt tamdēļ, ka viņam toreiz bija viss viens, kas notiek; viņu varēja apprecināt ar pašu velna sievas māti.

— Labi, ka viņas sapratušas, kas jādara un laikā aizbraukušas, — Stefāns jutās apmierināts: — Viņas bijušas tik prātīgas, ka nav gaidījušas mani. Kas zin, vai nevilktu līdz uz Girdišķiem. Tad jau būtu grūtāk izbēgt.

Pēc ilgiem laikiem paskatījies spogulītī, ko uz loga aizmirsusi Fraņa, viņš sevis nepazina. Seja izstiepusies gaŗāka, acis iekritušas, starp uzacīm trīs dziļas krunkas, matos pirmais sirmums.

— Grāfam vairs nav cerības, būt lielam, varenam, grāfam, kuŗa akciju sabiedrības izkārtne sniedzās no vieņa zemes gala līdz otram, — viņš teica, nolikdams spogulīti uz loga un ieguldamies jūŗas zāļu madracī. Iegulētā dobulī, viņš jutās mierīgs un bezrūpīgs, no visām raizēm brīvs, neesošs, nirvanai pieskāries, kā faķīrs. Katrs loceklis, katrs muskulis atradās iegulētā vietā, bet viss ķermenis jutās, kā kāja, iestaigātā zābakā.

Tā grāfs atkal iesnaudās, sacīdams:

— Labi, ka te nav sieviešu.

Septiņpadsmitā nodaļa

Ar Dievu un velnu

Gultas erēmīts. — Grafs misticismā jūsmo par mīšu. — Neredzēts baznīckungs kancelē. — Ceļojums pa debesīm un elli. — Kur atrodas Primenes mirušās dvēseles — Velns krustijies. — Viņu ķer. — Baznīcas vīna pārdevejs. — Grafs mācas no zālītēm. — Ķērubs pazūd.

No šīs dienas Skuļteckis tiešām dzīvoja kā uz galu, nekā nebēdādams, ne par ko negādādams. Viņš dzīvoja savās istabās tā, kā no visas pasaules un dzīves būtu atsacījies. Ja Pelča māte viņu nepaēdinātu un neapkurinātu, viņš izlaistu garu, kā savas gultas eremīts, no bada un saltuma. Viņā atkal bija notikusi krasa pārmaiņa. Cik nesen viņš vēl bija nodevies dzeršanai un trakulībām, tik tagad dzīvoja atturīgi un svētīgi, it kā būtu nācis pie grēku atzīšanas un nožēlošanas, kas jāizpērk ar gaveni un vientulību.

Viņš lielāko dienas tiesu pavadīja gultā, lasīdams rakstus par baznīcas svētiem. Nicinādams pasaulīgos labumus, domāja dzīvot ar pieticību un nabadzību, visas raizes par pasaulīgo mantu atmetis. Zāģētava likvidējās, jo Primenes mežu lielākā daļa bija izcirsta, bet lai organizētu mežu uzpirkšanu, nebija kapitāla, nedz pašam Skuļteckim darba prieka.

Grāfs iekrita reliģiskā misticismā, meklēdams samierinājumu ar savu tagadējo dzīvi. Viņš tikai bērnībā bija skaitījis lūgšanas, bet tagad atkal uzmeklēja vecu pātaru grāmatu un viņas nereālajā patosā atrada pašam neizprotamu un neizskaidrojamu patiku. Viņš la-

sīja un atrada valdzinājumu un savādu paļāvību uz pārdabīgiem spēkiem, piemēram, vārdos, kas atkārtojās piecdesmit reizes: svētā Marija, aizlūdz Dievu par mums, svētais Donāt, aizlūdz Dievu par mums, svētais Antonij, aizlūdz Dievu par mums... Jo dziļāk viņš grima šais atkārtotos vārdos, jo vieglāka kļuva sirds; viņam bija tā, it kā svētie patiesi runātu par viņu tikai labu, attaisnodami visus viņa soļus, cik grēcīgi tie nebūtu. Viņam pašam vairs nebija jārokās savā sirdsapziņā, meklēt attaisnojumus saviem darbiem un ciešanām. To izdarīja svētie. Svētdienās viņš gāja baznīcā un klausījās mišu, tās cermoniālā un klusumā, kur neatskanēja neviens pamācošs, vai nosodošs vārds, viņš atrada neizteicāmu jaukumu. Tās simboliskais misteriozums bija kā dzeltoša rudeņa diena, kad pat gaiss noguris aizmieg un lapas saulē nekust: dzīvē paguris cilvēks to sajūt, kā savu līdzību. Skuļteckis bija iemīlējis mišu un viņas dēļ gāja baznīcā. Viņš neticēja pārdabīgām būtnēm, bet sajuta līdzības skaistumu un ceremoniju neizteicāmo saturu. Šis mistēriozums atradās ārpus spredikļu pamācībām, ārpus morāles, pāri bailēm no elles liesmām, vai cerībām saņemt debesu atalgojumu ar eņģeļu stabulēšanu un atdusēšanos zem Paradīzes kokiem. Viņš no mišas saņēma gaišu sajūtu, kuŗu varēja saukt par Dieva klātbūtni, kaut gan vārdu Dievs, viņš bija tikpat kā aizmirsis.

Dzīvē daudzreiz ir tā, ka tu stāvi kā baznīcā, pilns ar Dievu, bet te kancelē parādās velns ar visiem ragiem, asti un zirga nagiem. Tā reiz gadījās arī Skuļteckim. Baznīcēni jau bija sapulcējušies, bet draudzes gans vēl nerādījās altārī uz mišu. Draudze dziedāja psalmus, skaitīja lūgšanas un gaidīja.

— Diezin, kas baznīckungam noticis? — sakristjāns runājās ar ērģeļnieku.

— Vakar drusku... — ērģeļnieks pieklinkšķināja pie rīkles. — Šodien, laikam, slims.

— Ak, tā. Tā.

Baznīcēni gaidīja un ticēja, ka Dieva kalps aizkavējies dvēseļu apkalpošanā.

Beidzot baznīckungs ienāca baznīcā. Viņš netaisījās vis mišu turēt, bet kāpa tieši kancelē spredikot; tas notika retos izņēmuma gadījumos, ka pirms mišas deva mācību.

Viņš uzkāpa kancelē, un draudze sačukstējās:

— Svešs baznīckungs...

— Vai būs Bēržu, vai Bolvu, vai Baltinavas...

— Dzirdēsim, kā šis runās.

— Mūsējs tad turēs mišu.

Un svešais baznīckungs, pārmetis krustu, jau iesāka.

— Mīļā Primenes draudze, kas esi daudz grēkojusi, bet kurai tamdēļ arī daudz taps piedots, ticat vai neticat un ticat, tā ka es tiešām esmu jūsu baznīckungs, es pagājušā naktī biju debesīs. Es izstaigāju visas debesis un atgriezos pie jums, lai pastāstītu, ko tur redzēju...

— Vai mūsu baznīckungs būtu debesīs tā pārvērties, ka nepazīstam? — draudze sačukstējās.

— Tad nu, mīļā draudze, klausies un ņemi vērā, lai jūsu dvēseles kļūtu tīras, kā eņģeļu dvēseles un kā sniegs uz Libanona kalniem, kas paceļas pāri grēku pasaulei, — baznīckungs turpināja, turēdams kanceles malu delnās.

— Es pieklauvēju pie debesu vārtiem un dzirdu, svētais Pēteris man vaicā:

— Kas tur ir?

— Primenes baznīckungs, kā sacīt jāsaka, — tam atbildu.

— Ak tā. Nu tad nāc vien iekšā, — svētais Pēteris pasaka, un vārtos nokrakšķ atslēga. Tikko viņš atver, es prasu:

— Vai no manas Primenes parapijas ar te kāda dvēsele ir?

— Nāc iekšā — tad jau redzēsim, — Pēteris atbild un velk mani pie rokas iekšā. Lielā atslēga noskan vien, kad debesu vārtus viņš aizslēdz.

Man acis apžilbst no gaismas, kas plūst no debesu

spraišļiem, no trepju trepēm un pīlāru pīlāriem, bezgalībā kāpjošiem.

Pēteris mani ieved pa debesu priekštelpām, kur dvēseles šķīstās slaucāmā gunī. Gar abām debesu malām te šķīstījošās liesmas rindojās uz pakāpēm, kā uz milzīgām baznīcas trepēm, kas sniedzās milzīgā augstumā. Liesmas ir pilnas ar dvēselēm, kuŗas grēcīgo sāpju zemi atstājušas, lai nokļūtu debesu svētlaimībā. Lai būtu šķīstītas, viņām jāuzkāpj pa visām uguns pakāpēm no apakšējās, ar kuŗu jāsāk tikko zemi atstājušām, līdz augstākām, kas ved pie vārtiem ar trim krustiem, kur sākas nākošā debesu telpa. Liesmas dvēselēm nodedzina biezo grēku kārtu un dod jaunu izskatu, kas viņas padara eņģeļiem līdzīgas, tikai bez spārniem. Es ar Pēteri te apstājos un veros, vai neieraudzīšu kādu dvēseli arī no savas Primenes parapijas. Redzu gan bolveniešus, ar baronu Tranzēju un nabagu Aleksi no baznīcas pavārtes, redzu borkoviešus, kā Bozenu Jezupu, Teicenieku Donātu, Iesalnieku Moņu, Trizelnieku Broņu, redzu mežkungu Romanovski, redzu vidsmuiziešus, dagdeniešus, bet no Primenes — nav neviena. Kur mana parapija? Vai viņa tik svētīga, ka bez slaucāmās guns tiek pie Dieva Tēva? Kur ir pagājušā nedēļā mirušais Polikarps, kur Madaļa, Agāte, Veronika? Neredzu nevienas mūsu dvēseles. Es prasu Pēterim:

— Vai no manas parapijas te neviena nav?

— Te, kā redzi, nav. Iesim tāļāk, gan jau redzēsim, — Pēteris atbild, — vai nu nebūs?

Pats viņš tomēr tāļāk neiet; jo pie debesu vārtiem atkal kāds klauvē; viņš dod man pavadoni, erceņģeli Miķeli. Mēs ejam ar lielu līkumu, lai apietu slaucāmo guni, kāpam pa stāvu akmeņa kalnu, lai tiktu aiz beidzamās šķīstīšanās pakāpes. Tad atrodamies mēļkrāsas gaišumā, bezsienu telpā, kur neredz gala, ne malas. Mēs ejam pa glazūras grīdām, starp zila stikla sienām un zvaigznes pār galvām spīd tik tuvu, ka var ar roku sasniegt, mēness karājās vienā debesu stūrī, kā liels stundinieks, un man gandrīz galva atsitās pie viņa malas, bet

saule pašā debesu vidū tik tuvu un tik karsta, ka eņģeļi viņā uz iesmiem cep speķi un jaktsdesas. Turpat pa tumšzaļu upi, kuŗas ūdens tik dzidrs, ka var redzēt visas zivis, brauc melnas laivas ar dvēselēm, kuŗas slaucāmās guns šķīstītas, pārceļas uz otrās pakāpes debesīm, kur arī mani ved erceņģels. Dvēseles jau baltas un tīras itin kā sniegs Libanona kalnos; laivas pa straumi vada sarkani eņģeļi un viņu braucienu pavada vēja vieglumam līdzīga mūzika. Erceņģels Miķels apstājās pie augstiem vārtiem, uz kuŗiem stāv trīs krusti, kā Golgatā.

— Te nu esam klāt, — viņš saka un piedauza.

Vārti atveras un es kļūstu kā akls, tik spoža ir šī telpa. Tur pats Kristus sēd goda krēslā un atšķir vuškas no āžiem. Te mani apņēma tāda gaisma un bailes, ka es neiedrošinājos tāļāk iet, ne lāgā skatīties. Es pacēlu delnu pie pieres un tik tad ar pusvērtām acīm varēju lūkoties, kas te notiek. Turpat pie durvīm, kā stulbs paliku un vēros: zelta kāpšļi ved pie Dieva troņa, simtiem ļaustru karājās pār viņa galvu, pašā augšā, vistuvāk tronim stāv apustuļi, tad svētie mocekļi, zem viņiem pāvesti, tad kardināļi un baznīckungi un zemāk neskaitāmas šķīstītas dvēseles; starp dvēselēm bija ķeizari, ķēniņi un lielkungi kopā ar kalpiem, sulaiņiem, zemniekiem un kaŗavīriem. Tā Kunga priekšā visi ir vienādi. Es veros un redzu daudzas pazīstamas sejas no pasaules vēstures; tur stāv ķeizars Aļeksandrs otrais, dzejnieki Puškins un Gēte, kaŗa vadoņi Suvorovs un Kutuzovs, zinību vīri Ņutons un Galilējs, tur stāv Ozolmuižas vecais skrīveris, Preiļu pagasta vecākais Grišāns un daudzi draudzes locekļi un cienīgi baznīckungi no Bikavas, Baltinavas, Stirnienes un Aglonas. Atkal es veros un skatos, bet neredzu nevienas dvēseles no Primenes. Tas mani uztrauc, es nezinu, ko par jums, mīļā draudze, domāt, ko es sacīšu Dievam Tēvam, kad prasīs, kur manas vuškas. Bet nekā darīt, es prasu erceņģelim, kur manas parapijas dvēseles.

— Iesim tāļāk, varbūt, atradīsim, — šis atbild. Mēs izejam un vārti ar krustiem smagi aiz mums aizdarās.

Man tiek smagi uz sirds par jums, mīļā Primenes draudze, ka jūsu neredzu starp laimīgiem izredzētiem.

Kamēr spredikotājs tā runāja, draudze klausījās ar izbrīnu; mācība modināja interesi; kas var zināt, varbūt, baznīckungs tiešām runā patiesību. Vai nu viņš melos? Redzēt vien tādu cilvēku ir vērts, kurš bijis debesīs un redzējis tādas neredzētas lietas. Varbūt, tas pašu baznīckungs, bet debesīs tā pārvērties. Vienīgi grāfs Skuļteckis, sēdēdams savā vietā zem kanceles, sāka šaubīties par baznīckunga stāstu un nevarēja arī atcerēties, kur šo seju redzējis. Tad runātājs turpināja:

— Erceņģels Miķelis mani veda atpakaļ pa to pašu ceļu, pa kuru atnācām līdz slaucāmai gunij, bet te mēs pagriezāmies pa kreisi. Nepagājām ne desmit soļus, kad apstājāmies ēnainā, piesmakušā velvē, it kā pagrabā, vai cietumā, vai no saulainas pļavas iegājuši biezā mežā. Te es dzirdēju atskanot no neredzamiem dziļumiem vaimanas un kunkstēšanu, it kā cilvēks nelaikā būtu ieraudzījis nāvi.

— Redzi nu, tepat ir elles vārti, pretim debesīm, tāpat kā baznīcai krogs. Tā teica mans pavadonis.

— Šī ir tā vieta, no kuras neviens vairs neatgriežas pie Dieva, — erceņģels rādīja paaugstinājumu, it kā te būtu aka un tai pāri vāks, kurš viegli pats pacēlās, tikko mēs tuvojāmies.

— Neeji par tuvu, tevi tur ieraus un nekas vairs nevarēs glābt, — Miķels sacīja, mani saķerdams pie elkoņa, kad es gribēju pieskārties paaugstinājuma malai. Man nāsīs iesitās sēra, zēveles un līķu smaka, kas nāca no dzirnavu trekterim līdzīgā dziļuma, ko atklāja vāks.

— Te ir elles vārti, — Miķels sacīja — Raugi, tāpat, nepieķēries malai. Tu redzi, kas tur lejā notiek. — Šaī brīdī no augšienes, no dziļas tumsas, kurā nesaredzamas iesniedzās drūmās velves, kā no maisa bira dvēseles un kliegdamas un lādēdamās gluži kailas iešāvās smirdošā trekterī. Bet taī pašā brīdī dziļumā atskanēja velnišķīgi smiekli. Es skatījos lejā un ko tur ieraudzīju, tas nav aprakstāms, nedz izstāstāms. Tur mūžīgās mokās vai-

manāja katru cerību zaudējušās, no Dieva atkritušās dvēseles. Viņas mocījās verdošā katlā, kas kūpēja un liesmoja, un velni ar dzelzs sukām, kuŗu zari bija asi un resni, kā linu sukām, tām birstēja un berzēja muguras, vēderus un pat tādas vietas, ko nemēdz vārdā minēt. Ar balti nokarsētiem iesmiem tās durstīja un knaibīja, lielas adatas tām izdūra caur mēli un nokarsētās ķēdēs sakaltas, pakāra virs verdošā piķa katliem, lai viņas tur iekristu, tiklīdz pārdegs striķis, kuŗā viņas karājas un kuŗš deg un nepārdeg. Es aizbāzu ausis, lai nedzirdētu vaimanu, aizturēju degunu, lai nejustu smirdoņu un aizvēru acis, lai neredzētu šausmu. Acis atvēris, es ieraudzīju — ko es ieraudzīju, man kauns jums sacīt, mīļā draudze. Redzat — tur ellē es ieraudzīju visus savas parapijas locekļus. Tur dzelzs presē saspiesta, tā kā kājas, rokas un galva līda pār malām laukā, mocījās netikle Madaļa, tur dzērājs Jasinskis kliedza apžņaugts no zaļām, niknām čūskām, tur koku tirgotājs Bērziņš, kuŗš nesamaksāja malkas vedējiem, stiepās, lai izkļūtu no karstām dūņām, kuŗās viņš grima un nevarēja nogrimt, tur jūsu meitu pavedējs, grāfs Skuļteckis, jau desmito reizi skrēja elles ķēniņam pa muti iekšā un pa apakšu laukā. Laime, ka viņš savu parādu Fraņai samaksāja ar vekseli Viļņas aģentam, citādi viņš no velna vēdera mūžam netiktu laukā...

Te visa draudze skatījās uz Skuļtecki, kuŗš zem kanceles jau bija piecēlies kājās un skatījās aci pret aci ar baznīckungu. Uz mirkli viņu skati viens otrā apstājās, runātājs apklusa, bet Skuļteckis iesaucās:

— Tas ir viņš, tas ir Krugļevskis, tas ir Viļņas aģents. Ļaudis, viņš nav baznīckungs. Viņš ir — velns.

Spredikotājs ironiski smīnēdams skatījās Skuļteckim acīs. Draudze klausījās elpu aizturējusi. Arī pašam Skuļteckim šai neparastā mācībā kaut kas patika un kad uz viņa izsaucienu pa baznīcu nošalca apklusinošs: tsst... viņš apklusa un klausījās. Baznīckungs turpināja:

— Tad mūs visus baznīckungus Debesu Tēvs aicinā-

ja pie sava galda. Tur bija Bēržu, Preiļu, Baltinovas, Ludzas baznīckungi un es ar. Te nu Debesu Tēvs prasa:

— Jūs gani, kur ir jūsu vuškas?

Ko lai es saku? Man nav vārdu, jo kā lai es saku, ka viņas visas ellē. Es atbildu:

— Man nav nevienas vuškas, ir tikai cūkas.

— Jā, jūs grēku pagales, jūs cūkas! Man jūsu dēļ no kauna bija jālien zem Debesu Tēva galda.

— Pats cūka! — Skuļteckis iesaucās.

— Jūs, ļaudis, neticat viņam. Grāfs vairs nav starp dzīvājiem. Viņš atrodas ellē par to, ka nav samaksājis Fraņai parādu. Te jūs redzat tikai acu apmānīšanu. Bekas krogā izdotais vekselis nesedz ne desmito daļu no Fraņas peļņas.

Tad grāfs pagriezās pret draudzi un aicināja:

— Izdzīsim velnu no baznīcas!

Krugļevskis tikai pasacīja „Amen" un ātri noskrēja no kanceles. Divās sekundēs viņš pazuda, nometis komžu un sutānu uz sakristējas sliekšņa. Diezin, kā viņam klātos, ja nebūtu pamanījies. Draudzē daži spēcīgi pleci sakustējās. Daudzi, liekas, ticēja, ka te ir darīšana ar velnu un kā acu apmānīšana viņā liek redzēt cilvēku. Spēcīgie pleci — tie bija Krūkas un Ļapsas — ievirzījās arī sakristējā, bet tur bēgošā baznīckunga neatrada, jo viņš jau gulēja plebānijas bēniņos, ielīdis āboliņā. Metoties tumsai, viņš nokāpa no bēniņiem, iemanījās pie baznīckunga un, paņēmis savu kurvīti, nepamanīts, kā vējš, aizbrauca uz Vidzemes pusi.

Tā beidzās viena no Krugļevska avantūrām, bet sākums tai bija sekošs:

Toreiz Vidzemē parādījās pirmie mājas vīnrūpnieki. Krugļevskis pie viena tāda iekūlāš šūt. Te garšodams vīnu un redzēdams, ka to ļaudis labprāt pērk kāzām un kristībām, skroderis nāca uz pēdām labai idejai, kā viegli var nopelnīt naudu. Viņš gribēja izmēģināt, kas iznāks ar vīna eksportēšanu uz Latgali. Pirmā kārtā viņš ņēmās to lietu izmēģināt pie baznīckungiem ar baznīcas

vīnu, lēti to iepērkot pie sava rūpnieka un dārgi pārdodot baznīckungiem. Tā kā pašu ražojumu rūpniekam izdevās iegūt saldāku, tumīgāku un stiprāku par Latgales žīdu piegādājumu un arī attiecīgu etiķeti nodrukāja un kā nākās uzlīmēja uz visām pudelēm, tad Krugļevskis bija pārliecināts, ka peļņa ir droša. Ar pirmo iepirkumu ratos, viņš laidās iekšā Latgalē un nebija vīlies: no ikvienas plebānijas viņš aizbrauca ar atvieglotu vezumu.

Tā viņš iekūlās arī pie Primenes baznīckunga. Tas notika sestdienas vakarā. Tā kā vezums te palika tukšs, jo baznīckungs nopirka visu atlikušo krājumu un rītā jābrauc atpakaļ uz Vidzemi, tad Krugļevskis, kā lielas firmas pārstāvis, palika plebānijā pārgulēt. Baznīckungs viņu uzlūdza vakariņās, kur tika nogaršots arī Krugļevska pārdevums. Krugļevskis prata runāt un kavēt laiku. Baznīckungs bija brīvi domājošs un izglītots vīrs, kuŗš mīlēja spriest arī par pasaulīgām lietām, stāstīt anekdotes un labprāt izdzert glāzīti vīna, kas garīgā tēva vienmuļā dzīvē ienesa drusku jautrības, kuŗas trūka svētājo pašmocekļu sabiedrībā, kuŗā viņam jāgrozās no rīta līdz vakaram, skaitot lūgšanas. un rūpējoties par gara un miesas nabagiem, tizliem un kropļiem. Šad tad viņam gribējās atpūsties no svētiem Antonijiem, Donātiem, Pēteŗiem, Pāvuļiem, Rochiem un Inocentiem, kuŗi tik zināja, kā sludināt badošanos, stabā stāvēšanu un vientulību, kas veselam cilvēkam nesagādā nekāda prieka. Tamdēļ gluži dabīgi vakariņas un vīna garšošana ievilkās līdz rīta gaismai. Tā sēdot divātā, Krugļevskis garīgam tēvam pastāstīja par sevi gluži ticamas lietas: arī viņš esot no garīdznieku kārtas (kas nebija kaili meli, ja viņš bija garīdznieka dēls), bībeli izlasījis trīs reiz no viena gala līdz otram, esot tikpat kā iestājies garīgā seminārā, pat vairāk reiz spredikojis brāļu draudzes namos, kristījis bērnus un laulājis. Baznīckungs tam nepiegrieza lielas vērības un šo lielību, sākumā laida gar ausīm. Kad pienāca svētdienas rīta gaisma un baznīckungs velti mēģināja piecelties no dīvāna, jo vīns bija sagājis kājās, viņš ar Krugļevski jau tā bija sadraudzē-

jies un sajuties, kā arī viņu sauca par garīgo tēvu, ticēdams, ka iepriekš dzirdētā lielība ir tiešām tiesa.

— Garīgais tēvs, — viņš sacīja: — tu man esi tik ilgi sūdzējis grēkus, ka es vairs nevaru pacelt kāju, it kā viņās būtu sagājuši visi tavi grēki. Tu vēl vari pakustēt. Redzi, tu pat vari staigāt. Kaut tu varētu man palīdzēt un šodien izdarīt to, ko es nespēju. Baznīca droši vien ir pilna ļaužu. Kā būtu, ja tu uzvilktu manu sutānu un komžu ūn ietu sacīt viņiem mācību, kamēr es noguļos? Pēc tam pieceltu mani, lai varu iet noturēt mišu. Tik neaizmirsti aplikt šķapleri, noskaitīt lūgšanu un pārmest krustu, pirms sludini Dieva vārdu.

To teicis, baznīckungs aizmiga.

Būdams pacilātā un nebēdīgā garā, Krugļevskis arī izpildīja to, ko baznīckungs puspajokam, puspareibumam teica. Viņš apģērba sutānu un devās uz baznīcu. Bērnībā viņš bija kalpojis baznīcā pie mišas, kā zvaniņu zēns un baznīcas kārtību pārzināja. Viņš uzvilka komžu, aplika šķapleri un droši kāpa kancelē, bet ko runāt viņam nekad netrūka, jo dauzīdamies pa malu malām, viņš daudz bija dzirdējis un paturējis atmiņā. Tā dzirdēts bija arī stāsts par debesīm, ko viņš spredikoja.

Baznīcēni pēc tam sadalījās divējādās domās: vieni sacīja, ka spredikotājs bijis Belcebuls, otri, ka baznīckungs, jo uzkāpis kancelē, viņš krustījies. Velns to nekad nedarītu.

— Bet vai jūs neievērojāt, ka viņš krustījās pēc pareizticīgo, ne katoļu vīzes, — daži iebilda: — Katoļu baznīckungs to nedarītu.

— Jā gan, jā. Velnam viss viens — viņš nokrustās pēc pareizticīgo modes, jo zin, ka tie nav īstie kristīgie un tas krusts arī nav īstais, — cits piekrita.

Tādas pārrunas notika veselu nedēļu, bet skaidrībā neviens netika, kā īsti bijis. Pēc spredikotāja ieradās pats Primenes baznīckungs un noturēja mišu, kā nākās, savā izskatā.

Pēc Krugļevska aizbēgšanas no kanceles, Skuļteckis izgāja no baznīcas un galvu nokāris, soļoja mājup. Notikums baznīcā izjauca viņa sirds mieru, jo atkal, kā milzīgs ugunīgs ķerubs viņu pavadīja sieviete, kuŗu viņš domāja aizmirstu esam.

— Fraņa, Fraņa, kamdēļ tu nebiji tik laba, kā es domāju? — viņš runāja sevī: — Visa pasaule ir pret mani, un arī tu esi pret mani. Es esmu pilns labuma, es visu varu atdot. Bet ko lai saņemu? Velns valda, velns apmelo un vajā un tu viņam noticējusi, aizgāji. Es esmu viens, gluži viens, Tikai zeme vēl mani var paņemt. Man vairs nav ceļa atpakaļ uz dzīvi, jo nav tevis. Tavs gars, kā uguns stabs, mani pavada, viņš iet man pa priekšu, kā izraēļa bērniem Sarkanā jūŗā, bet tevis sasniegt es nevaru, un es nezinu, kurp tu mani aizvedīsi. Vai debesīs, vai ellē, bet uz zemes tavas rokas man vairs nepieskārsies.

Grāfs apsēdās ceļmalā un mācījās no zāles dzīvot.

— Man jābūt pieticīgam, kā zālei, tad mierīgi varēšu iet pa Dieva Saulīti. Tad man nevajadzēs nekā vairāk, kā gaisa un debeszilgānuma. Man arī vairāk nav. Cilvēki mīt kaut kur citur, varbūt uz Marsa, vai Mēneša. Es te esmu viens ar zāli un sauli. Es gribu šo laimi sajust dziļi un vienmēr.

Tā viņš mācījās dzīvot no zāles, un sarkanais ķerubs pazuda: Fraņa izgaisa. Grāfs ilgi gulēja zālē un skatījās debesīs. Negribējās kustēt, ne iet. Ausīs tik ieskanējās Krugļevska zābaki uz baznīcas klona, kad viņš bēga no kanceles. Zābaki noklaudzēja zem debesu velvēm un pazuda elles vārtos. Viņiem pretim ķērca ellišķi smiekli.

Grāfs atmodās no ratu rīboņas. Gaŗām brauca baznīcēni, steigdamies uz mājām. Viņi runāja par svešo baznīckungu. Grāfs piecēlās un viegliem soļiem arī steidzās mājup. Pasaule viņam likās jauka un laba, bet cilvēki mita kaut kur citur, uz Marsa, vai Mēneša.

Astoņpadsmitā nodaļa

Izdzisis tēls

Grāfs lasa bībeli. — Rentnieks pērk muižu. — Sēņošana. — Bikses, vai cilvēks? — Fraņa pie akas. — Skroderiene — muižniece. — Ledus zārkā. — Ar spieķi pasaulē. — Zūze satiek grāfu. — Grāfs viesojas.

Laiks aizritēja, mēneši, gadi. Pelcis bija turīgs vīrs. Kleperu zemi viņš apvienoja ar nopirkto Primenes daļu vienā saimniecībā, bez tam nomāja atlikušo Primenes daļu. Saprātīgā saimniekošana viņa turību vairoja. Joprojām paliekot par rentnieku, viņa nodomi sniedzās tālāk — nopirkt arī pārējo Primenes zemi.

Skuļteckis, kā no sliedes izsists, tā palika, par savu laicīgo labklājību nerūpējās, to uzticējis Pelcim. Viņš bija pārliecināts, ka saimnieciskās raizes nesaderās ar grāfa tituli un garīgo dzīvi.

Grāfs gulēja savā iegulētā gultā, lasīja bībeli un lūgšanu grāmatas, bet Bekā negāja, jo nebija naudas ko maksāt un uz krīta Kaļistrats nedeva. Ar to krodzinieks grāfu bija arī nokaitinājis. Ja gadījās nauda, tad pasēdēt gāja Vārniņā pie baznīcas. Tā pa sestdienas vakariem pēc vespera — taisni no vienām durvīm otrās, kā Krugļevskis, stāstīja par debesu un elles vārtiem. Bet tā nebija nekāda dzeršana. Grāfs dzēra tikai veselības labā — zāļodams kuņģa katarru, ko devis virtuves trūkums.

Drīz tad arī notika, ka Primene pārgāja pilnīgi Pelča īpašumā, bet grāfam par savu istabu bija jāmaksā

īre. Tā no muižnieka viņš pārvērtās babuļniekā. Parādu gan vairs nebija, bet nebija arī muižas. Tomēr seno lepnumu viņš tamdēļ pilnīgi nezaudēja.

Pēc muižas pārdošanas, grāfs Primenē nodzīvoja vēl divus gadus. Pārdošana viņam deva nelielu naudas summu, kuŗu Pelcis maksāja pa daļām. Tas grāfam deva iespēju laiku dzīvot bez raizēm. Šis bija klusākais laikmets viņa dzīvē. Viņš dzīvoja gandrīz nepamanīts un aizmirsts; pat tie, kuŗus viņš savā laikā bija apdāvinājis, kā Lapsa un Krūka, ņesatikdami grāfu Bekā, viņu nepieminēja ne ar ļaunu, ne labu. Ziemās grāfs uz luģēm staigāja pa Primenes izcirtumiem, atcerēdamies savas godības laikus, vasarās ogoja, bet rudeņos sēņoja.

— Es mīlu sēņošanu, jo tad labi var pārdomāt dzīvi, — grāfs sacīja: — katrs sēnes kātiņš ir kā Fraņas pirkstiņš.

Māte Karlovkā šai laikā bija mirusi, muižu norakstījusi Kaminskam, bet ar brāli sakari jau sen pazaudēti. Likumīgā sieva Girdišķos no viņa šķīrās. Tā bija pazaudēti arī radi. Grāfs par to nebēdāja. Vienīgais cilvēks, kas viņā atstāja neizdzēšamas pēdas, bija Fraņa. Viņa tam prātā arvien vēl bija jauna un ziedoša, nebēdīgu smieklu pilna, kas lauzās uz āru. Šai klusā laikā viņš juta viņas trūkumu vairāk, kā jebkad. Tas bija vienīgais trūkums, ko viņš dažreiz juta. Kas būtu vainas ar Fraņu sēņot? Tagad — tikai sēņu kātiņi atgādināja Fraņas pirkstiņus. Cik gadu jau pagājis, kopš viņa aizgāja un tomēr vēl acīs, kā šodien. Būs jau divpadsmit gadu. Gadi arī aiznesti kā divpadsmit zemeņu ziedi rudeņa vējā. Aiz divpadsmit rudeņiem Fraņa vēl bija te, bet tad grāfs ar sēņošanu nenodarbojās; toreiz domāja par akciju sabiedrību, par fabrikas un pils celšanu, Viss izputējis, kā zemeņu ziedi vējā, Akmeņi vien kalnā vēl guļ tie paši, Pelcis ved materiālu pils nobeigšanai, Bet vai tā būs pils? Nē, nē, Māju gan viņš uzcels. Vecā māja gāžās pavisam uz sāniem, ka vezums

bez viena rata, Paskat, uz sūnainā jumta izauguši krietni bērziņi Kad Primenei vairs nav mežu citur, aug uz jumta,

Tā Skuļteckis domāja, nākdams mājā ar pilnu sēņu grozu, Viņš nolika grozu un gribēja nomazgāt rokas, kuŗas arvien turēja priekšzīmīgā tīrībā, tāpat, kā kreklu; uz to viņam bija iedzimusi, vai ieaudzināta īpašība, Virtuvē spaiņi bija tukši, Tamdēļ grāfs pats gāja uz aku pēc ūdens, Tagad viņš pats darīja visus savas saimniecības darbus, jo nebija kas apkalpo. Pelča māte arī mirusi. Piegājis pie akas, viņš ieraudzīja, ka gar rugāja malu nāk sieviete ar bērnu. Sievietei galvā cepure. Grāfs nodomāja, ka viesi pie Pelča, un noliecās pār akas malu smelt ūdeni, lai nācēja neredz, ka pats grāfs iet pēc ūdens.

Sieviete nākdama grāfa neievēroja, bet kad pienāca gandrīz klāt, satrūkās, redzēdama, ka pār akas malu pārkāries cilvēka ķermenis un ilgi nekust, laikam nedzīvs. No ķermeņa šaipus akas malas atradās vienīgi gaŗās kājas; rumpis ar galvu bija iekāries akā un nevarēja redzēt, kāds tā sastāvs.

— Varbūt tas nav cilvēks, bet pakārtas bikses, — sieviete prātoja un nolēma pārbaudīt, kā tas ir patiesībā. Viņa gāja klāt. Piegājusi, pārliecinājās, ka bikses nav vis tukšas. Tāpat redzēja, ka akā ieliecies cilvēka rumpis. Bet kamdēļ nekust? Nobeidzies, ķērusi trieka? Sieviete viņu aizskāra, bet zēns skaitījās muti atplētis un brīnījās, kā cilvēks tā var gulēt. No pieskāriena ķermenis satrūkās un uzslējās stāvus, bet laikam satrūkās, jo spainis noplunkšēja uz ūdens un palika akā.

Grāfs skatījās sievietē, sieviete un bērns grāfā. Pēc laba brīža viņi dabūja pār lūpām:

— Stefān.

— Fraņa.

— Tiešām tu, Fraņa?

— Kāds tu nonīcis, Stefān, kā nebūtu ēdis.

— Un tu — kā pārvērtusies. Es tikko pazinu. —

grāfs sacīja, — piebriedusi un saaugusi, kā vīrietis. Vai tas tavs bērns?

— Jā, mans Jurītis. Viņš gluži Jurī.

— Kādā Jurī?

— Savā tēvā, Krugļevskī. Tu viņu pazini, — kas pie Pelča šuva. Viņš mani apprecēja. Šis mūsu mantinieks.

Grāfs skatījās, klausījās un nevarēja atjēgties, vai tik nesapņo. Fraņa atkal te. Bet cik maz viņā no jaunās, ziedošās, smejošās Fraņas. Viņa sveša. Augums it kā lielāks un smagāks, seja rupjāka un jau savitusi, balss piesmakusi un zema, matos sirmums, rokas tā kā lielākas un sarepējušas; nav Fraņas pirkstiņu. Tikai acīs vēl rādās kaut kas labs un pazīstams no seniem laikiem, kas var uzglabāties arī sirdī un vienmēr spīdēt skatā. Kas viņas domas vairs var zināt! Tādu Stefāns viņu nebija domājis. Kamdēļ viņa parādījusies, ja nav tāda, kā bija un ja sagādā vilšanos? Kas reiz mīlējušies, pēc gadu desmitiem labāk nesatikties. Tas ir tikpat kā izcirtumā meklēt meža šalkšanu. Stefāns nevarēja ne vārda dabūt pār lūpām, skatījās — asaras viņam saskrēja acīs. Pats nevarēja pasacīt, ka žēl.

Fraņa apsēdās uz akas malas un runāja, turēdama pie sāniem Jurīti, kuŗam rokā bija ogu kurvītis:

— Es atbraucu pie brāļa ciemā. Gribējās redzēt, kā izskatās Primenē. Bijām ar Jurīti dzērvenēs, gaŗām nācām, domāju, iziešu caur muižu, kur kādreiz dzīvoju, vēl reiz pārstaigāt vecos ceļus. Vai es domāju, ka satikšu tevi, Stefān. Stāsta, ka tev grūti klājoties.

— Kas? Man grūt? — Stefāns atbildēja, sapurinādamies, — nav nekāda grūtuma. Man nekad nav bijis grūt, ne tik labi, kā tagad. Var iet daudz grūtāk. To lai man nesaka. Tā tik nelgas var teikt, ka man grūt. Kas man kait? Ka es pats smeļu akā ūdeni, kas var apgalvot, ka to redzējis? Lūdzu. Ka es neuzcēlu pili, ka izputēja akciju sabiedrība, tur tu esi vainīga, bet es tamdēļ nedomāju, ka man iet grūt.

— Jā, jā, Stefān, tu arvienu esi dūšīgs un lepns, — Fraņa sacīja, skatīdamās uz zemi. — Bet mani tas vairs

nepārliecina. Tu izskaties daudz vājāks. Ja tev būtu sieva, tev klātos labāk.

— Nerunā, Fraņa, nerunā tā, — Stefāns uztraucās. — Es par to negribu dzirdēt. Tu nekā nesaproti.

Brīdi abi klusēja. Tad Fraņa iesāka:

— Vai pans Stefāns Fraņu šad tad atcerās?

— Fraņu? atcerās gan. Bet jūs jau neesat viņa, — viņš ironiski pasmaidīja. — Jūs esat paņi Krugļevska, Viļņas aģenta un baznīckunga sieva.

— Skroderiene, — Fraņa atbildēja. — Es esmu tikai skroderiene. Un esmu apmierināta.

— Vai viņam vēl viens amats?

— Ko es zinu par Krugļevska vecām darīšanām! Ne mana daļa, bet mēs drīz būsim muižnieki, — Fraņa turpināja. — Mans vīrs pērk Ludzas apriņķī muižu.

— Kas jūs esat, jūs? — grāfs piepēži pārvērtās. — Krugļevskis — muižnieks? Viņš arī muižnieks. Tad es no muižniecības izstājos, ja Krugļevskis tiek muižniekos. Ak, cik samaitāta ir pasaule. Kā lai viņā dzīvo godīgs cilvēks, godīgs muižnieks? Es gribu aizbraukt. Uz Varšavu, uz Krakovu, uz Viļņu. Es negribu te būt. Drīz visi pakulu repši būs muižnieki.

— Neuztraucaties, pan Stefān. Es savā muižā jūs pieņemšu par pārvaldnieku, — Fraņa sacīja klusi ar mazu ironiju.

— Ardievu, ardievu, — grāfs sacīja trāģiski. — Es no jums atvados, itkā nebūtu saticies.

Viņš palocījās un galvu pacēlis iegāja mājā.

Fraņa piecēlās, brīdi stāvēja, tad paņēma zēnu pie rokas un gāja uz otru pusi. Pie rugāja viņa vēl apstājās un skatījās uz veco Primenes māju, kas stāvēja greiza, kā vezums bez riteņa. Arī Fraņai kautkā kļuva žēl: vai kādreizējās dzīves, vai aizgājušo gadu, vai Stefāna? Ne jau pa ceļiem pastaigāt vien viņa nāca uz Primeni. Bet ko nu vairs varēja darīt? Viņa toreiz ilgojās pēc citas dzīves aiz Primenes druvām, aiz zilganiem mežiem un to panāca. Viņai neklājās slikti, bet daudzreiz cilvēks pats savu sirdi nesaprot.

Grāfs par šo satikšanos nebija laimīgs. Isais parādības brīdis izdzēsa gaišumu, domās iebēra rūktus pelnus. Pazaudētais pazuda galīgi. Vairs nebija cerības to redzēt. Izgaisa domās paglabātais Fraņas tēls.

Rudens kļuva drūmāks, un ziema vilkās tukša un smaga. Grāfs nemīlēja pat slēpot. Gulēja aiz aizsaluša loga un jutās ledus zārkā. Melnie griesti nolaidušies vēl zemāk — galva gandrīz metās pie sijām. Mātes fotogrāfija vien nemainījās — tā smaidīja tikpat jauna, kā toreiz, kad viņš atbrauca pirmo reizi Primenē. Viņas vairs šai saulē nav. Fotogrāfijās cilvēki nenoveco, tamdēļ viņas vien ir mūžīgās jaunības noslēpums. Par Fraņu viņš centās nedomāt: beidzamais izgaisušais sapnis, Grāfs gaidīja vasaru, kad logi atkusīs, istabā ienāks gaisma, zeme atzels un varēs atgulties saulē starp pļavas puķēm. Izbēgt no šīs melnās alas!

Pavasaris atnāca, bet grāfam atnesa arī kādu nepatikšanu. Viņš palika bez pajumta, itkā liktenis būtu piepildījis viņa vēlēšanos, izbēgt no melnās alas. Pelcis pārgāja dzīvot jaunā mājā, kuŗas būvi pavasarī pabeidza, bet veco pārdeva nojaukšanai. Līdz ar to Skuļteckim bija jālaižas no Primenes projām, jo Pelcim nebija nekādu saistību par grāfa turēšanu. Grāfs padevās liktenim un paskatījies gaisā, ka debesis ir skaidras, bet zeme pašā ziedonī, paņēma spieķi un aizgāja, līdz nenesdams vairāk, kā bija mugurā — apģērbs un mētelis, kuŗu viņš vairs nepārmainīja līdz mūža beidzamam mirklim. Nevienam viņš nepasacīja, kurp ies. Neviens nevaicāja. Bet ja vaicātu, grāfam nebūtu, ko atbildēt, jo viņš pats nezināja. Viņš gāja pa lielceļu uz Bekas pusi.

— Uz atvadīšanos vajadzētu sadzerties, izkauties, izlamāties, — viņš domāja, — pastaigāt pa muguru visiem Krūkām, Lapsām, Krugļevskiem, visiem, kam esmu bijis labs. Apjāt viņu mugurā ap krogu tā, kā viņi jājuši mani. Es esmu nopelnījis nevien viņu muguras, bet arī galvas.

Viņš paātrināja soļus un klausījās, vai no Bekas ne-

skanēs dziedāšana un kliegšana, bet pacēlis acis, Bekas vietā ieraudzīja vienīgi krāsni ar skursteni, pamatus un dažus apdegušus baļķus: Primenes prieka vieta bija kritusi par upuri ugunsgrēkam. Tas noticis pagājušā ziemā; grāfs nekā par to nezināja, jo sen nebija krogu iedomājis un ar ļaudīm nesatikās.

— Šī ir tā vieta, no kuŗas pār primeniešiem plūda mana labsirdība, — viņš sacīja, staigādams pa drupām un piedauzīdams spieķi kroga kulam. — Man te vairs nav pat kur apsēsties. Kaļistrāt, alu, alu! — viņš kliedza krūtis izgāzis, bet kliedziens iznāca smieklīgs un nevajadzīgs. Pacēlis no drupām sasistā spoguļa gabaliņu un vaŗa divkapeiku gabalu, viņš ātri aizgāja pa lielceļu uz Bēržu pusi. Spoguļa gabaliņš un divas kapeikas bija vienīgais grāfa ieguvums no Bekas.

Visu vasaru un ziemu grāfa Primenē nemanīja. Viņš klejoja, viesodamies pa nedēļai pie viena otra pazīstama muižnieka, jo par viņa patieso stāvokli tiem nekas nebija zināms, arī apģērbies viņš vēl bija diezgan labi. Ziemā apmetās Rēzeknē, pārtikdams no kāršu spēles vietējā klubā un no neparedzamām druskām, kas nokrita no diezgan skopā likteņa galda. Šai laikā viņš atkal stipri nodevās dzeršanai, katru kapeiku uzskatīdams par lieku kabatas apgrūtinājumu, kas jāpārvērš šķidrā veidā. Tas bija iemesls, kamdēļ viņš nevarēja tikt arī pie pastāvīga darba.

— Neba nu darbs zaķis, gan jau, — viņš pats teica.

Zūze bija gan muižniece, bet joprojām palika priecīgā Zūze un krustmāte. Viņa nekad neatsacijās būt krustmāte, kad aicināja. Tagad savus krustbērnus bija vēl vieglāk apdāvināt. Maza dāvanu došana viņai sagādāja prieku. Pavecam viņa gāja uz baznīcas svētkiem un tirgiem, pieradusi no mazām dienām pie visām latgaliešu dzīves īpatnībām. Tāpat viņa neatsacījās ne no kāda darba, darīdama visu tāpat kā senāk, iedama kūtī un dārzā, braukdama tirgū. Tamdēļ jauno muižnieku turība auga.

Pagāja pavasaris un pienāca vasara. Vasarā pienāca Viļānu baznīcas svētki un tirgus. Zūze tur ieradās katru gadu. Kā lai šogad laiž gaŗām! Viņa izdomāja tā. Lai nekavētu daudz laika, aizbrauks ar kalponi uz Rēzeknes tirgu, pārdos sviestu, Brigitu ar zirgu atlaidīs mājā, bet pati par sviesta naudu nopirks biļeti un — vilcienā uz Viļāniem. Tomēr vilcienā. Zūze pati sev neticēja, ka tā brauks, jo vilcienu joprojām necienīja, bet tāds bija nodoms, nekā nepadarīsi.

Tā arī darīja. Rēzeknes tirdznieki Zūzi ar Brigitu redzēja sēdot ratos pie sviesta spaiņa un gaidot pircēju. Pircējs tik ātri negadījās, jo Zūze turēja diezgan augstu cenu — četvertaku. Kas ir četvertaks, to zināja Zūze un Brigita. Bija jau pāri brokastlaikam, bet sviests vēl nebija pārdots, citi tirdzinieki jau taisījās mājā. Turklāt Zūzei vēl viena lieta mulsināja prātu. Viņa izkāpa no ratiem un sacīja:

— Brigita, es brītiņu aiziešu, tu paliec un pārdod sviestu. Es aiziešu pie žīdietes, tur man pašūta jauna jaka, ko uzģērbt uz festu. Bet skaties, sviestu lētāk neatdod kā par četvertaku.

Zūze aizgāja, Brigita palika.

— Labi, labi.

Brigita pavēli bija pārpratusi un kad pienāca žīds un vaicāja, cik maksā, viņa atbildēja: četvertaku. Žīds pacilāja spainīti un vaicāja: vai par visu?

— Visu.

Žīds iedeva četvertaku un ar sviesta spaini aizgāja. Brigita bija priecīga, ka tik ātri sviestu pārdevusi un par cenu, kādu kundze nosacīja.

Zūze drīz atnāca ar jauno jaku avīzē un tūliņ skatījās pēc sviesta spaiņa:

— Nu, vai pārdevi?

— Pārdevu, — Brigita atbildēja.

— Par cik?

— Par četvertaku, — Brigita pasniedza naudu.

Saimniece paņēma naudu un nesaprata:

— Kā? Un cita nauda?

— Kāda cita? Tas viss.
— Kā viss? Cik mārciņu tad bija?
— Kādu mārciņu?
— Nu spainī.
— Es nezinu.
— Kā nezini? Vai nesvēri?
— Nē.
— Kātad tu pārdevi?
— Par četvertaku.
— Vai visu?
— Visu.
Zūzei ieplētās mute un sastinga kājas:
— Visu spaini par četvertaku!
— Tu tā sacīji.
— Ak tu trakā, trakā muļķe, ko tu esi izdarījusi! Es tev sacīju par mārciņu četvertaku.
Zūze sāka vaimanāt un raudāt un nezināja, ko Brigitai padarīt. Tirdzinieki domāja, ka notikusi nelaime un spiedās apkārt barā. Nevens nevarēja saprast, kas noticis.
— Atlaidas, manas atlaidas, nu pagalām, vilciens un Viļāni, viss pagalām! — viņa vaidēja.
Zūzei uzbruka bēdas: viņa juta, ka zem kājām pazūd dzelzceļš, Viļānu fests, tirgus un pat koka spainītis, kuŗu žīds atpakaļ nenesa. Bet mājā jābrauc ar vienu pašu četvertaku. Laikam par kādu grēku uzlikts Dieva sods ar vilcienu nebraukt un Viļānu festu neredzēt.
Bet ko tu padarīsi? Vai tik vien pasaulē nelaimes! Zūzei tāda sirds: prāts drīz atgriežas. Viņa beidza vaimanāt, kāpa ratos un veda Brigitu mājā. Drīz no pilsētas izbrauca tīrumos. Kad pār ratu malu un tīrumu no Rēzeknes gaisā palika vienīgi divtoŗņainā sarkanā bazņīca, Zūzei bēdas pavisam izputēja un sirds teica: labi, ka nav jābrauc uz Viļāniem, labāk uz māju. Viņa izvilka no lakata baranku un deva Brigitai, pati ēsdama otru.
— Kur tik pasaulē pagriezies, visur ļaunums un viltība, — viņa runāja, norijusi beidzamo baranka kumosu:

bet kad atgriezies mājā, tad atkal ir labi. Tur tevis nekas nesniedz.

Viņa iemeta zirgam ar pātagu.

Te pakalniņā raug' — galvu atgāzis no kalna nāk kungs brūnā mētelī un katliņā. Zirgs soļo lēni. Zūze skatās.

— Skuļteckis, — viņa pazīst, aptur zirgu un saka: — Grāfs, vai tiešām jūs?

— Sveicinu cienījamo kundzi, — viņš pienāca un taisījās Zūzei noskūpstīt roku, bet tad attapās un atstiepa galvu atpakaļ.

— Kamdēļ jūs, grāf, nekad neapciemojat mūs Primenē? Vēl vakar mans vīrs par jums runāja. Jums vēl nākās divdesmit pieci rubļi.

— Pateicos, kundze. Es taisos pie jums ierasties, bet neiznāk vien vaļas. Dažādas darīšanas. Bet es ceru nākošā nedēļā jūsus apciemot.

— Lūdzu, lūdzu.

— Vai kundze nebrīnas, mani kājām sastapdama te lauka ceļa vidū? Biju Janopolē darīšanās, negribējās zirgus pasūtīt, domāju — iešu kājām. Tā nu jūs mani redzat.

Viņš atvadījās un gāja savu ceļu. Nieki vien par zirgiem bija. Grāfam nekādu zirgu vairs nebija, nebija iespējas tos pasūtīt, bet lepnība lika tā runāt.

Pēc trim dienām viņš ieradās Primenē pēc divdesmit piecnieka un viesoties. Tagad Zūze ievēroja, ka grāfs ir stipri apdilis un nogājis no grauda. Mētelim pogu caurumi izdiluši, ka cauri izlīstu kaķa galva, bet katliņa sastāvs tik bagāts, ka nekāda ķīmiska tīrītava tā neiztīrītu. Viņš saņēma naudu un ciemojās, nesteigdamies aiziet. Ciemojās pie Pelča, pie Krūkas, Lapsas un citiem seniem Bekas draugiem, pie katra dzīvodams tik ilgi, kamēr saimnieks nedeva mājienu, ka ciems nav pastāvīga dzīves vieta.

— Vai tev te rudzi sēti, ka tik ilgi dzīvo? — pēc divām nedēļām viņam vaicāja Krūka, redzēdams, kā grāfs nemaz netaisās projām.

— Vai tev nav gods, ka es pie tevis dzīvoju? — grāfs vaicāja: — Ja nē, nē — es varu dzīvot citur. — Tad viņš gāja pie Lapsas, no Lapsas pie Kaļistrāta, kurš sādžā uzcēlis savu māju un atvēris tirgotavu. Tā kamēr pienāca rudens. Tad atkal pazuda.

Visu ziemu atkal nebija manāms, bet nākošā pavasarī ieradās ar stingrākām prasībām. Tagad grāfs neieradās viens, bet kopā ar aklu nabagu.

Sākumā viesu pieņēmējs nevarēja saprast, kas grāfam par draudzību ar aklo, kurš esot no Ludzas un kurš nekādu ievērojamu īpašību neizrādīja, izņemot zvērisku ēstgribu. Būtu grāfs viens pats, būtu labāk — cilvēkam grūti klājas, lai padzīvo un iet. Bet uzturēt divus, turklāt lielo izēdēju aklo, kurš strādāt ar nekā nevar, nedz izpalīdzēt mājas apkalpošanā, tas par daudz. Uzturi nu divus kungus. Saimnieki viesos noskatījās ar bažām. Kad grāfs saņēma jau pagājušā gadā dzirdēto atgādinājumu:

— Vai jums te rudzi sēti, ka tik ilgi dzīvojat?

Viņš palika nikns un atklāja aklā pavadoņa nozīmi:

— Rudzi, vai nerudzi! Gan es pats zināšu, cik ilgi dzīvot. Nerunā pretim. Kad saskaitīšos, aiziešu, pametīšu aklo un baroja t.

Katrs baidījās, ka grāfs draudus tiešām neizpilda, jo tas būtu briesmīgāki, nekā turēt abus — tad nav cerību tikt kādreiz no aklā vaļā, baro nu. Tā var cerēt, ka ies grāfs, ies aklais. Tamdēļ labāk grāfu nekaitināt. Saimnieki viņam padevās un laida dzīvot, kamēr viņam pašam labpatikās viesmīlīgo pajumtu atstāt, lai baudītu cita saimnieka labvēlību. Aiz aklā priekšturamām bruņām grāfs dzīvoja kur vien gribēja un kur labāk patika. Tā apdzīvoja visus Primenes saimniekus, kā nieris taukos. Kad te apnika, devās uz citu novadu, tā parādīdams arī savu tiesu godprātības.

Diemžēl, aklo grāfs drīz pazaudēja: tas nomira ar aklās zarnas iekaisumu. Grāfs pat apraudājās, atstādams viņa auksto līķi kāda saimnieka klētī, kur viņi abi gu-

lēja, un klusām aizlavijies no bēru nepatikšanām un izskaidrošanās ar saimnieku.

Pēc tam Skuļteckis staigāja viens. Viņš parādījās te Rēzeknē, te Ludzā, te vienā otrā muižā un sādžā. Visur jau viņu pazina, un katrs turēja par pienākumu kautcik gādāt par tā uzturēšanu. Viņam deva arī naudu. To grāfs joprojām turēja par muižnieka pensiju un tuvākā krogā pārmainīja pret lietām, kas liek aizmirst dzīves pelēcību un garlaicību un ar ko varēja apsildīt miesu un dvēseli, kuŗas patērēja daudz siltuma kaloriju, atrazdamās caurām dienām zem klajas debess.

Tā grāfs Skuļteckis dzīvoja bez pastāvīgas dzīves vietas un nodarbošanās, bet arī bez skauģiem un mantkārīgiem izmantotājiem, pats teikdams, ka dzīvojot ar putna tiesībām, laimīgs un bez pases. Šo cieši nodibināto dzīves veidu viņš necentās grozīt un palika tam uzticīgāks, nekā dažs mīlētājs savai izredzētai, proti, tiešām līdz kapa malai.

Deviņpadsmitā nodaļa

Esmu muižnieks

Ar putna tiesībām. — Savādais cilvēks — Kaŗš un cilveka vērtība. — Satikšanās ar sarkanarmiešiem. — Atradums ceļmalā. — Spoguļa gabaliņš un divkapeikas.

Grāfs Skuļteckis — tā viņu sauca Primenes ļaudis, apkārtnē un visur, kur viņš parādījās. Tituli viņš nezaudēja arī tad, kad bija pazaudējis mantu un stāvokli. 1913. gadā šo muižniecības atvasi varēja satikt Rēzeknē, grāfam pavisam nepiedienīgā izskatā — nabaga skrandās, bez pajumta un darba, paklīdušu un nodzērušos uz beidzamo trumpi. Neviens nezināja, kur viņš pavada naktis. Teica, ka ubagojot turīgās mājās un arī muižās. Dienās viņu redzēja ejot pa ielām, ielienot krogā, vai izejot no pilsētas uz nevienam nezināmu mērķi. Ja kāds ievaicājās, kur grāfs ies:

— Kas tev daļas, pakulu repsi! — bija atbilde.

Viņa melnās acis mirdzēja tāpat, kā jaunībā, pirmo reizi ierodoties Primenē, melnos matos vizēja reta sarma; bet augums bija saliecies uz priekšu, kā nestu neredzamu nastu.

Tai laikā divi pilsoņi gāja Rēzeknē caur parku, pie pareizticīgo baznīcas.

— Skaties, grāfs Skuļteckis, — viens teica.

Otrs skatījās, bet nekā grāfam līdzīga neredzēja. Vienīgais cilvēks visā parkā bija noplīsis ubags uz soliņa atlaidies; gaŗās kājas izstiepis, viņš aiz mēteļa apkakles kautko meklēja.

lēja, un klusām aizlavijies no bēru nepatikšanām un izskaidrošanās ar saimnieku.

Pēc tam Skuļteckis staigāja viens. Viņš parādījās te Rēzeknē, te Ludzā, te vienā otrā muižā un sādžā. Visur jau viņu pazina, un katrs turēja par pienākumu kautcik gādāt par tā uzturēšanu. Viņam deva arī naudu. To grāfs joprojām turēja par muižnieka pensiju un tuvākā krogā pārmainīja pret lietām, kas liek aizmirst dzīves pelēcību un garlaicību un ar ko varēja apsildīt miesu un dvēseli, kuŗas patērēja daudz siltuma kaloriju, atrazdamās caurām dienām zem klajas debess.

Tā grāfs Skuļteckis dzīvoja bez pastāvīgas dzīves vietas un nodarbošanās, bet arī bez skauģiem un mantkārīgiem izmantotājiem, pats teikdams, ka dzīvojot ar putna tiesībām, laimīgs un bez pases. Šo cieši nodibināto dzīves veidu viņš necentās grozīt un palika tam uzticīgāks, nekā dažs mīlētājs savai izredzētai, proti, tiešām līdz kapa malai.

Deviņpadsmitā nodaļa

Esmu muižnieks

Ar putna tiesībām. — Savādais cilvēks — Kaŗš un cilveka vērtība. — Satikšanās ar sarkanarmiešiem. — Atradums ceļmalā. — Spoguļa gabaliņš un divkapeikas.

Grāfs Skuļteckis — tā viņu sauca Primenes ļaudis, apkārtnē un visur, kur viņš parādījās. Tituli viņš nezaudēja arī tad, kad bija pazaudējis mantu un stāvokli. 1913. gadā šo muižniecības atvasi varēja satikt Rēzeknē, grāfam pavisam nepiedienīgā izskatā — nabaga skrandās, bez pajumta un darba, paklīdušu un nodzērušos uz beidzamo trumpi. Neviens nezināja, kur viņš pavada naktis. Teica, ka ubagojot turīgās mājās un arī muižās. Dienās viņu redzēja ejot pa ielām, ielienot krogā, vai izejot no pilsētas uz nevienam nezināmu mērķi. Ja kāds ievaicājās, kur grāfs ies:

— Kas tev daļas, pakulu repsi! — bija atbilde.

Viņa melnās acis mirdzēja tāpat, kā jaunībā, pirmo reizi ierodoties Primenē, melnos matos vizēja reta sarma; bet augums bija saliecies uz priekšu, kā nestu neredzamu nastu.

Tai laikā divi pilsoņi gāja Rēzeknē caur parku, pie pareizticīgo baznīcas.

— Skaties, grāfs Skuļteckis, — viens teica.

Otrs skatījās, bet nekā grāfam līdzīga neredzēja. Vienīgais cilvēks visā parkā bija noplīsis ubags uz soliņa atlaidies; gaŗās kājas izstiepis, viņš aiz mēteļa apkakles kautko meklēja.

— Kur? — otrais vaicāja.

— Nu, šis pats jau ir tas grāfs, — pirmais norādīja uz sēdētāju.

Kaut gan spīdēja vasaras saule un zāle no karstuma bija sakaltusi, grāfs sēdēja ziemas mētelī. Tas bija brūns, labi sašūts mētelis, bet tik nodilis, ka uz balto diegu kvadrātiņiem varēja zīmēt architekta plānu, un apkakle spīdēja kā zirga saku odere. Zem mēteļa bija redzams tīrs un smalks krekls, kas vienīgais šķīra mēteli no ādas. Pabeigušas darbu aiz apkakles, rokas viena otrai ar nazīti iztīrīja nagus. Man uzkrita, ka šīs rokas tik tīras un smalkas. Tās, tāpat kā krekls, nesaskanēja ar visu citu, kas ietērpa grāfa personu. Cepure bija vairākkārtīgi šūta, bet tās nags tomēr pie vaļņa karājās kā vaļīgs žoklis, aiz kuŗa slēpās melns matu vīkšķis. Ilgi kalpojušās gaišās vasaras bikses visus savus slēpšanas uzdevumus vairs nespēja pildīt un rādīja ceļgalu skrimšļus. Kamašas ar izstieptām gumijām izskatījās kā pelēkas vadmalas un starp zoli un virsādu, kā izsalkuši krokodiļi, tās rādīja pa pieci pusbalti, līki zobi. Ka tie ir kāju pirksti, varēja spriest, kad vislielāko no krokodiļa zobiem grāfs sāka ritmiski kustināt, vai nu gaŗlaikodamies, vai domādams par kādu mūzikas motīvu.

Ieraudzījis nācējus, grāfs sarāvās un izstiepās stāvus, parādīdamies visā staltumā, un galvu atgāzis aizgāja pa gatvi. Viņš gāja cienīgi, rokas uz muguras salicis, skatīdamies pāri kokiem, itkā nekā uz zemes negribētu redzēt, atstājis aiz sevis cilvēkus un dzīvi. Neparasti slaikais augums, taisns un šmaugs kā zīmulis, dīvaini harmonēja ar augstajiem gatves kokiem. Iedams divas reizes pa ceļu ap parku, viņš, laikam, ne reizes nepavērsa acis uz zemi un soļoja tik vienādi, itkā kājas kustinātu labi norēgulēts mēchanisms, bet rumpis un galva turējās kā no tērauda. Viņš soļoja kādā klāt neesošā pasaulē, vērības nepiegriezdams pat mūsu vērojumiem, no kā sākumā satrūkās. Zem mēteļa tagad varēja redzēt visu, kas tur slēpās, jo tam nebija nevienas pogas un grāfs

arī nemēģināja to saturēt. Viņu klāja tikai pieci apģērba gabali: cepure, krekls, bikses, zābaki un mētelis.

Tad viņš pēkšņi apstājās, ātri sasita mēteļa malas, pārlēca grāvi un atradās uz ielas. Te viņš kļuva citāds. Augums itkā sakuca, galva ierāvās un skatījās glūnoši, soļi kļuva nervozi, te ātrāki, te lēnāki, brīžam apstādamies. Uz ielas viņš atkal jutās iekļuvis dzīvē. No klātneesošām sferām izsviests, skatījās pēc braucējiem, lasīja izkārtnes, apstājies vēroja logos izliktās preces un cieši ar abām rokām uz vēdera turēja mēteli. Tad skaņi nožāvojās ar niknu grimasu, nospļāvās un izgāja uz ielas vidu. Ātri soļoja no kalna lejā, galvu dziļi nokāris, itkā nogrimis kādu plānu izdibināšanā, vai nevarēdams atrisināt gŗūtu uzdevumu. Tad, kā akmens ūdenī, iekrita durvīs zem zaļas izkārtnes ar baltiem burtiem „Traktieris".

Nekad neredzēja, ka viņš ar kādu runātos vai smaidītu. Viņa seja vienmēr bija vienādi sastingusi, atgādinoša Napoleona masku. Viņš to šad tad arī skuva pie poļu bārddziņa.

Viņš bija savāds, neikdienišķs cilvēks. Tādēļ daudzi viņu atcerās vēl šodien, kad grāfa kauli sen jau atdusās Ludzas katoļu kapos.

Kad jaunās Latvijas republikas kaŗaspēks vajāja no Latgales bēgošās krievu sarkanarmijas daļas, grāfs Skuļteckis atradās Ludzā. Sarkanā armija ņēma līdz ķīlniekus un gūstēkņus, kuŗus negribēja atstāt Latvijā, kā kontrrevolūcionārus, vai kuŗus cerēja mainīt pret saviem gūstekņiem. Nebija nekas sevišķs, ka šos nelaimīgos ceļa malā atrada cauršautus, ja viņi vedējiem bijuši apgŗūtinoši. Cilvēka dzīvībai šai laikā bija mazāka vērtība, kā zirga kājām, kuŗas varēja atvieglot bēgšanu.

Kāda kaŗaspēka daļa, atkāpdamās uz Ludzu, sastapa nabagu caurā, ielāpiem izraibotā mētelī, ar valgu ap vidu, vienā kājā ar kalošu, otrā vācu zaldāta zābaku. Gājējs nodaļas vadonim likās aizdomīgs: ko viņš iet preti-

nieka virzienā; droši vien ir pārģērbies spiegs, kuŗš no aizmugures nes baltajiem ziņas. Komandieris nabagu apturēja un turpat uz ceļa nopratināja, jo uz štābu sūtīt neatlika laika — nodaļai jādodas uz priekšu, ka neielenc.

— Uz kuŗieni? — komandieris vaicāja.

— Ak, jūs pakulu repši, — ubags rājās, nepavisam nenobijies, — kā jūs iedrošināties mani apturēt! Vai jūs zināt, ar ko jums darīšana! Bandīti, slepkavas. Tagad jūs dabūsat, ko esat pelnījuši.

Tādi komplimenti sarkano komandieri padarīja vēl neuzticīgāku.

— Kā jūs sauc, kas jūs esat? — viņš noprasīja stingrāki.

— Kā, vai jūs nezināt? — ubags brīnījās, tad pacēla galvu un izgāza krūtis. — Esmu muižnieks, grāfs Skuļteckis.

— Grāfs Skuļteckis, muižnieks? Es nebūšu maldījies, — komandieris sacīja savam adjutantam un tāļāk vaicāja grāfam:

— No kuŗienes jūs nākat un kurp ejat?

— Es nāku no nebūtības un eju uz nebūtību, tāpat, kā jūsu labdzimtība, — grāfs atbildēja. — Bet jums par to nevajadzētu interesēties, jo drīz pats iesat to ceļu, ko es. Turklāt, es esmu brīvs, neatkarīgs muižnieks ar putna tiesībām.

— Jūs slikti sevi rekomendējat, grāf. Ar jums runā sarkanās armijas komandieris un pļāpāšana jums var dārgi maksāt. Sakat noteikti un skaidri, kādas karaspēka daļas uzdevumā jūs ejat? Jūs zināt, kas spiegam draud, bet ja man visu pasacīsat, es jūs vedīšu līdz, — komandieris sacīja, uzsizdams ar steka kātu ubagam uz pleca.

— Ak tu pakulu repsi! Ķēms! Kā tu iedrošinies mani aiztikt? Viņš mani mācīs, ko tu domā, viņš mani aizkārs kā saules brāli, — Skuļteckis izsaucās. — Esmu muižnieks, es esmu grāfs un jūs manis nenobiedēsat. Ja gribat, šaujat nost. Es gribu mirt, kā miruši godīgi muižnieki. Es nelokos, es neliedzos. Es varu mirt kā

krietna savas kārtas atvase. Šaujat nost, vai laižat, lai eju savu ceļu. Neviens vēl manu brīvību nav ierobežojis.

Komandierim jau apnika uz ceļa tik gari runāties un klausīties runāšanā, kurā nebija nekā lietišķa. To viņš noturēja par izlikšanos un nešaubījās, ka noķēris spiegu. Viņš grāfu neatlaida, bet pameta diviem zaldātiem ar steku:

— Ņemat!

Sarkanā armija aizgāja caur Ludzu un pazuda austrumos, kā sniega putenis; uz ceļiem iestājās klusums. Tad parādījās šķūtnieki ar Latvijas karavīriem. Pirmie braucēji, tuvodamies Ludzai, ceļa malā atrada nošautu ubagu. Viņi to pacēla un ielika ragavās, kurās veda kritušos. Ludzā viņu pazina par grāfu Skuļtecki. Kabatā viņam atrada tikai divas kapeikas cara naudas un spoguļa gabaliņu.

Tā nobeidzās viņa gaišības, viņa žēlastības grāfa Skuļtecka dzīves gaitas, un ņebūtībā, no kuras viņš nācis, viņš iegāja ar muižniecisku lepnumu bez nožēlotāju asarām un nopūtām.

Valenšteina armijas vachtmistra atvase krita uz Ludzas ceļa, noslēgdama savu cilti. Viņa brālis Broņislavs, kā krievu armijas praporščiks iesaukts karā, pazudis bez vēsts. Varbūt, no nezināmības viņš vēl kādreiz pacelsies, kā pacēlās Zemgales pazudušais ziņnesis Skulte. Bet tas var notikt likteņa spēlē, kuru paredzēt nav cilvēka ziņā.

Divdesmitā nodaļa

Epilogs

Primenes īpašnieki. — Apšu Meikuls atradies. — Zūze plebanijā un Rīgā. — Kruglevskis muižnieks. — Franas laulības dzīve. — Naudas maisi zem gultas. — Papēžu mīkla. — Skroderis bagātniekos.

Kur citi?

Primene joprojām palika Pelča īpašums. Bet pasaules kaŗa sākumā Pelcis ar grūtu sirdi šķīrās no šīs pasaules, atstādams visa mūža krājumu Zūzei un apguldamies blakus mātei Rēzeknes kapsētā. Zūze par to Jānim uz kapa lika granīta krustu ar pantiņu no svētiem rakstiem.

Sev kapa vietu Pelcim blakus Zūze neatstāja, jo par nāvi nedomāja un savu galu neiedrošinājās pareģot. Viņai vēl daudz jādzīvo. Lai mirst bēdīgie.

Kapsētā bija ieradies arī Apšu Meikuls, kuŗš, dzīvoja Rēzeknē. Žēlīgām acīm viņš lūkojās Zūzes asarās, kuŗas noritēja uz kapa kopas.

— Man tevis žēl, sābriņa, — Meikuls sacīja, ar Zūzi sasveicinādamies, kad viņa jau gāja no kapsētas.

— Meikul, tu esi labs cilvēks, — viņa atbildēja: — Bet par to runāsim citreiz. Kur tava sieva?

— Man sievas nav, sābriņ. Dievs nav sūtījis pēc sirds. Tad labāk lai nav, — Meikuls atbildēja.

Viņa nekā vairāk nesacīja un pasniedza roku.

Zūze ar bēriniekiem aizbrauca pa Kleperu ceļu, kas veda arī uz Primeni. Tas bija tas pats ceļš, uz kuŗa Zūze reiz domāja par mīlestību un Meikulu, kuŗš viņu veda

uz ķiniti un Punduriem. Tagad Zūze šo gadījumu atcerējās. Cik paklausīgs un lēns bija Meikuls! Tīri, kā jērs, dari ar viņu ko gribi.

Tad viņa iedomājās, ka bēriniecei neklājās domāt par mīlestību un uzrunāja blakus sēdošo Stapānu, kurš jau gads kopš pieņemts muižā par modernieka palīgu, bet šad tad izpildīja arī Pelča kučieŗa vietu.

— Kā nu dzīvosim bez saimnieka? — viņa sacīja.

— Jā, kā dzīvosim?

— Kas rīkosies pa lauku?

— Būs jāmeklē saimnieks.

— Saimnieks. Tik smags vārds, ka nemaz nevar aptvert, cik smags.

— Jā, grāfs bija viegls saimnieks, tamdēļ izkūpēja, — Stapāns padancināja pātagu gaisā, kā atdzīvojies.

— Grāfs. Ko, grāfs? Tas nebija dzīvotājs. Tagad staigā no mājas uz māju, ar savu augstdzimtības tituli, pavisam zemu nokāpis, — Zūze arī pieminēja grāfu.

— Bija labs cilvēks. Rets cilvēks. Zemniekiem darīja daudz laba.

— Citiem labs, sev ļauns. Nemācēja. Kalpodams citiem, neaizmirsti arī sevi.

— Diezin kur tagad mīt?

— Aizviņā nedēļā gājis caur Kleperiem. Nekur neiegriezies, aizgājis pa Rēzeknes ceļu. Pēc brūnā mēteļa, ļaudis jau pa gabalu pazinuši. Caur ciemu izgājis klusi, galvu nepacēlis. Viņš kā ēna no viņpasaules.

— Suņi viņa vairs nerēj. Sākumā rēja. Tagad, liekas visi viņu pazīst, — Stapāns pievilka grožus, lai panāktu citus braucējus.

Abi klusēja.

Kad zirgs kāpa uzkalniņā, viņa atkal domāja nedomājamo:

— Te, šai uzkalniņā, es toreiz noāvu zābakus un iešāvās prātā, ka Meikulam tak bija gluži jauni zābaki. Gaŗi, spīdoši ūdens zābaki ar austiņām, kuŗas vēl gluži jaunas, kā no tirgotavas nākušas. Tamdēļ, laikam, Meikuls tās neslēpa aiz stulma.

Atkal Meikuls — viņa pārtrauca savas domas.

Līdz Primenei Zūze vairs nepieminēja grāfu un nedomāja par Meikulu.

Bēres Pelcim nodzēra godam. Zūze salūgusi savus radus, atbraucis arī Pelča brālis no Vidzemes. Klusās runās un pārrunās, atcerēs un atmiņās par Pelci, pagāja divas dienas. Otrdienā bērinieki aizbrauca. Zūze palika viena ar Masku, kuŗa arī atbraukusi māti mierināt. Jaunās mājas, desmit istabās, ko cēlis Pelcis, ienāca tāds pats klusums, kāds senāk valdīja vecā grāfa mājā. Mēmās sienas kaut ko domāja, vairs nedzirdēdamas saimnieka soļus un balsi.

Arī Maska aizbrauca pie vīra, kuŗš strādāja Pēterpilī, kā kaŗa ierēdnis. Maska stāstīja, ka laba vieta. Tad palika pavisam kluss. Labi, ka mājas vienā galā ievietojās strādnieces, kuŗas pieņēma lauku darbiem. Laukā rīkoties pagaidām palīdzēja Stapāns. Bet kas viņš par rīkotāju! Lielā saimniecībā nekad nestrādājis. Cik nu pašam zemes bijis!

Zūze palika Primenes vienīgā valdiniece. Viņa aicināja dēlu Antošku palikt par muižas valdītāju un īpašnieku, bet viņš, izmācījies par baznīckungu, bija kādas draudzes dekāns un laicīgas mantas dēļ negribēja atsacīties no kalpošanas Debesu Tēvam. Turklāt bija arī tas, ka noliekot sutanu, viņam būtu jāiet mobilizācijā uz kaŗa lauku, kur jau atradās Maskas vīrs. Tamdēļ visu kaŗa laiku Zūze pati valdīja muižu, par palīgu pieņēmusi vecpuisi Apšu Meikulu, kuŗu kaŗa komisija vairākkārt izbrāķēja, bet Zūze vīriešu trūkumā mobilizēja un iemācīja itin labi izpildīt visas savas prasības. Un kas zin, vai arī viņš, tagad nav muižnieks.

Kaŗa laikā gan viņš par tādu nekļuva, bet kad nāca Latvijas agrārreforma, apdraudēdama muižu zemes, Zūze Meikulim dāvināja no savas zemes lielu jaunsaimniecību. Pārējo zemi sadalīja Maskai un Antoškam. Jaunsaimniecību Meikuls dabūja uz mūžīgiem laikiem, bet pagaidām vēl dzīvoja Primenē.

Pēc kaŗa Zūze ilgojās pēc mierīgākas dzīves, jo sirds

gan vēl bija jauna, bet kājas kļuva smagākas. Tad Primeni viņa iznomāja Meikulam, bet pati apmetās pie dekāna Antoškas, kā viņa to sauca. Maska ar vīru dzīvoja Rīgā, kurš pēc kara atrada darbu ministrijā un ieelpojis pilsētas gaisu, vairs negribēja uz laukiem braukt.

Kleperu Zūzei, kā viņu arvien vēl sauc, tagad jau ir pāri septiņdesmitam gadam, bet jaunības prieku sirdī viņa vēl nav zaudējusi. Tas viņu arvienu vēl uztur pie laba oma un dzīvības:

— Kaut tik kājas man būtu gadus desmit jaunākas,— viņa saka: — jūs, jaunajie, man netiktu līdz. Man neviens zobs vēl nav izkritis, nekas nesāp un dzīvot gribas tāpat kā gribējies.

Šinī rudenī viņa vēl redzēta, dodoties pasaulē.

Pasažieris Zūzi satika vagonā braucot no Rēzeknes uz Rīgu. Viņi sēdēja vienā kupejā. Vagonā Zūzi ievadīja slaids pusmūža baznīckungs.

— Tad nu, Antoška, gaidi mani mājā uz Meteņiem. Ka tik Maska atnāktu pretim, — viņa sacīja aizelsusies.

Baznīckungs izkāpa. Novilkusi mēteli un sakārtojusi galvas lakatu, viņa izņēma no rokas somiņas rožu kroni un skaitīja lūgšanu. Te pašā karstā lūgšanā, viņa pārtrauca skaitīšanu, paskatījās pasažierī un vaicāja:

— Kā tu, kungs, domā, vai Maska atnāks man pretim?

— Domāju, gan, — ko citu viņam atbildēt.

Viņa atkal noskaitīja divus teikumus un vaicāja tāļāk:

— Bet vai Rīga ir liela un ļaužu viņā daudz? Vai Maska zinās atnākt uz staciju?

— Gan jau zinās, kaut gan Rīga liela.

Viņa apmierinājās un turpināja lūgšanu, vārstīdama pirkstos melnās lūgšanu krelles. Tad atkal pacēla acis uz pasažieri:

— Kad vilciens ieies Rīgā?

— Septiņos rītā.

— Tad laikam vēl tumšs? Vai Maska tik agri piecelsies?

— Gan jau piecelsies.

Viņa turpināja: — Sveicinātu jumprava Marija — līdz beigām, tad pārkrustījās un nolika rožu kroni. Tagad viņai gribējās runāt un viņa stāstīja:

— Es braucu uz Rīgu pirmo reizi. Braucu pie meitas Maskas, viņas vīrs Rīgā strādā. Dēls Antoška man baznīckungs. Es dzīvoju pie viņa, tad jau svētīgi jādzīvo, neskraidīsi pa kāzām, kristībām un ballēm. Rīgā tur jā, tur Maska mani solās izvadāt pa operām, teātriem, kino un centrāltirgu. Man tik bēda, vai Maska atnāks pretim, Antoška gan aizrakstīja. Bet dzīvē vilciens mani daudzreiz pievīlis. Esmu braukusi, braukusi, bet nekur neesmu aizbraukusi. Man labāk patīk iet kājām. Ja kājas man būtu desmit gadus jaunākas, es uz Rīgu nebrauktu, bet ietu kājām. Tad es droši zinātu, ka aiziešu. Es neesmu, kā tagadējie ļaļudis — te sāp, tur sāp. Kājām ne uz baznīcu nevar aiziet. Kā mans Antoška, jau ņurd par sāpēm kājā, plecā. Es sāpēm neticu, un neticu arī vecumam. Veca es nekad nebūšu. Vecs ir tikai velns, ne cilvēks. Kad jāmirst, jāmirst, bet kamēr dzīvo, jābūt priecīgam un jaunam.

Zūze arvienu runāja brīvi un nekautrēdamās; viņai neviens cilvēks nelikās svešs.

Ilgi viņa stāstīja par to, ko darīs aizbraukusi Rīgā. Viņas iedomās fantāstiskas ainas bija radījuši vārdi — opera, teātris, kino, auto, centrāltirgus — par ko Maska rakstījusi vēstulēs.

Rīgā Maska bija atnākusi pretim un Zūzei vairs nebija nekādu bēdu. Maska viņu aizveda pie auto. Auto ātri aizrāva austošās Rīgas ielās septiņdesmit gadīgo Latgales bērnu.

Primenes koku zāģētava apstājās jau pirms kara, kad grāfs vairs nespēja ar to tikt galā. Tai nebūtu arī ko darīt, jo Primenes meži bija tā izcirsti, ka tāļāk tos postīt par dzīvošanu domājošs saimnieks nedrīkstēja. Šķūnis norā stāvēja tukšs, jo mašīnas pārdeva ūtrupē

un aizveda. Tikai vējš ieskrēja par lokomotīves skursteņa caurumu jumtā un izskrēja pa lūku, kurā kādreiz līda nezāģēties baļķi, tuvodamies gaterim. Nora aizauga ar zāli, kura apklāja pat bruģi pie šķūņa. Daba nemīl civilizāciju un kur beidzamā atkāpjas, viņa droši un nekavējoši ieņem savu vietu.

Primenes dzirnavas strādāja visu kara laiku, bet vēlāk tās piešķirtas Fraņas brālim, kā brīvības karotājam.

Juris Krugļevskis 1912. gadā Latgalē nopirka Baranovkas muižiņu. Naudu viņš sakrājis nevis ar skrodera amatu, bet daudziem citiem blakus amatiem un tirgošanos, visus desmit baušļus labi zinādams, bet ievērodams tik, cik nepieciešams, lai likums nekāptu uz papēžiem.

Jau līdz pasaules karam veicās labi ar naudas krāšanu. Sācis, kā skroderļa mācēklis, ar staipekņu pulveri, Juris nokļuva līdz vīna tirgotājam, liellopu un linu uzpircējam, zirgu mietniekam un māklerim zemes pircējiem un pārdevējiem, kas viss deva nesalīdzināmi lielāku peļņu, nekā sēdēšana uz skroderļa galda, piegriešana, gludināšana un šujmašīna. Tikt bagātam, bija Krugļevska mērķis, uz kuru viņš steidzās pa galvu un kaklu. Ja kaut kur viņš uzoda naudas āderi, tad neapdomājies, lēca no skroderļa galda un skrēja uz izredzēto vietu. Viņš varētu apjost puspasaules, nokļūt uz ziemeļpola, uz dienvidpola, izkasties pa zemes apakšu, laisties pa gaisu, pārpeldēt okeanu un izlīst caur adatas aci, ja redzētu, ka priekšā gaida bagātība. Un ja tā kaut kur pasmaidīja, viņš kļuva šīs viltīgās dāmas neatturāms kalps un bruņinieks. Dāma to neatstāja arī gluži bešā, ko varēja apliecināt Baranovkas muižiņa, kas atradās starp ezera krastu un ābeļdārzu, un uz kuras balkona 1912. gada vasarā, Juris ar savu madāmu, Fraņu, dzēra tēju ar ķiršu ievārījumu.

Apsēdies uz Baranovkas balkona, Juris nesastinga pieticībā. Viņa tieksme bija tikpat bezgalīga, kā pasau-

le. Tai nebija robežu, jo robežu nebija viņa gribai, viņa skrējienam, kas, varbūt, vairāk dzina, nekā spraustais mērķis.

1913. gadā Krugļevskis braukāja pa Latgales un Pliskavas guberņas dzirnavām, piedāvādams dzirnavu akmeņus, kuŗus lēja Rēzeknē, nodibinājis sabiedrību kopā ar kādu rīdzinieku, vai arī pasūtījumus izpildīja uz vietas. Pēc gada gan runāja, ka Krugļevska akmeņi ātri sadilstot, jo ieļot neesot ņemts īstais sastāvs. Bet kas viņam, ja pēc gada viņš jau atradis citu peļņas āderi. Arī tas labi, ka milti dabū minerālvielu piejaukumu, kuŗu zināms daudzums katram jāapēd „kaulu stiprināšanai," kā Juris skaidroja ar medicīnisku lietpratību.

Krugļevskis nerima.

Kaŗš viņam nāca par tīro svētību. Pulvera nedabūja ne ostīt, bet tikko mobilizēts, jau ierīkojās par sanitāru, tad par feldšeri, drīz iekļuva Ziemeļpalīdzībā pie pārtikas apgādāšanas bēgļiem. Te nu viņam atklājās tīrā zelta bedre. Viņš uzpirka armijai un bēgļiem cūkas un to prata tik labi, ka 1916. gadā nopirka otru muižu no kāda puslojāla Kurzemes barona, kuŗš laba gala neparedzēja.

Krugļevskim lielā steigā nebija laika aizbraukt uz Baranovku, kur dzīvoja viņa sieva. Šķērslis tam nebija steiga vien, bet vēl kāds apstāklis, kuŗš iznīra no pašnesavaldības. Viņš nevarēja braukt pa malu malām un sirdi noslēgt viļinājumiem, kas tik sološi spīdēja kaŗa laikā sieviešu acīs un lūpās. Neatlaidīgi turēties tikai pie tāļās Fraņas būtu tikpat, kā mūžīgi sēdēt uz Baranovkas balkona.

Fraņa visu laiku dzīvoja Baranovkā, bet ģimenes dzīvē ne visai laimīgi. Jurītis gan auga, bet Juris Krugļevskis tāļā svešumā bija ieskatījies kādā Līziņā, kuŗu vadāja visur līdz bez baznīcas atļaujas. Tas Fraņai sagādāja dažu rūgtu brīdi. Kad Krugļevskis nopirka otru muižu Kurzemē, Baranovku viņs norakstīja Fraņai, bet līdz ar to pieprasīja laulības šķiršanu. Fraņa redzē-

ja, ka Juri tā kā tā vairs savās rokās nedabūs, šķirsanos deva. Viņš apprecēja svešumā sameklēto ceļa biedreni.

Fraņa palika muižniece, un pēc dažiem vientulības gadiem ieprecēja sev arī muižnieku — Latvijas armijas kapitānu, ar kuŗu dzīvo šodien.

Kapitāns par piecām pūrvietām paplašinājis Baranovkas dārzu, bet tīrumus iznomājis. Dārza augļus viņš cer raut, kad izstāsies no dienasta. Fraņa ziemā dzīvo pie kapitāna, pierobežas miestā, bet vasarā Baranovkā. Kapitāns divreiz nedēļā šurp atbrauc uz motocikleta ezerā makšķerēt un uz balkona dzert tēju, skatoties zilgānā Latgales ainavā, kas aiz ezera ar mežiem un kalniem atbalsta debesu malu.

Fraņa kapitānā, liekas, atradusi sev vislabāko mieru. Viņa kļuvusi jaunāka un neliekas, ka būtu ap četrdesmit. Grāfs viņas atmiņās, kā koka siluets kalna galā, pašā debessmalā.

Kaŗš un kaŗa veikali, Krugļevski aizrāva tāļu pasaulē. Viņš braukāja vēja vīzē, atrazdamies te Orenburgā, Samārā, Saratovā, pie Donas, pie Volgas un Dņepras, te uz velosipēda, skriedams no Cēsīm uz Raunas tirgu. Viņam Valmierā, Valkā, Rēzeknē un Vitebskā bija savas produktu noliktavas, kas gaidīja izdevīgāko laiku, lai lēti pirkto, dārgi pārdotu. Kad cenas trīs- un četrkārtojās, tad Krugļevskis preci laida tirgū un peļņā rakstīja skaitļus ar nepārredzamām nullēm.

Pēc cūku pirkšanas, Krugļevskim vēl nāca citi ienākumu avoti, jo viņš rīkojās pēc savas pārliecības, kuŗa bija tāda, ka cilvēkam katrus apstākļus vajaga izmantot visizdevīgāki priekš sevis. Visās valdīšanās, ko kaŗš deva, viņš mācēja uzost āderi, no kuŗas tek labas komisiju naudas. Vācu okupācijas laikā viņš, saziņā ar vāciešiem, uz vienu un otru pusi skapēja vācu okupācijas līnijas pārgājējus un pārzināja pārnācēju punkta karantīnu. Lielinieku laikā aizbrauca uz Rīgu, kur ieņēma atbildīgu vietu pārtikas komisāriātā un spekulēja ar cara naudu un kerenkām.

Lielinieki vēl turējās Latvijā, kad Krugļevskis de-

vās iekšā Krievijā, jusdams, ka turienes plašumā var būt labāka zveja, nekā mazājā Latvijā.

Krievijā viņš atkal strādāja. Kur un ko, to zin tik viņš pats, bet Bologojā viņam zem gultas gulēja divi pilni, lielie cukura maisi ar cara naudu un kērenkām. Viņš vairs nezināja, kāds skaitlis būtu patiess maisu kopsummas apzīmēšanai. Bet te iznāca dēkrets, kas šos skaitļus pārvērta par nulli. Par abiem maisiem Krugļevskis nevarēja dabūt ne ceļa naudas līdz Maskavai, kurp taisījās braukt. Tas viņam bija vislielākais dzenulis uz Latviju. Viņš iegādāja zirgu un ratus un brauca uz Ostrovu, naudas maisus atstājis Bologojā zem gultas. Rīgā viņš tomēr ieradās ar dimantiem. Kā tie iekļuvuši Krugļevska zābaka papēdī, par to viņš klusē. Tik izteicās, ka braucis pār robežu kopā ar žīdu spekulantu, ar kuŗu pie Zilupes purvā sēdējuši eglē, gaidīdami nakti. Kad pārnākuši robežu, Krugļevskim kājā bijis viens savs, otrs žīda zābaks, žīdam savs un Krugļevska.

Atgriezies jaunājā Latvijas republikā, viņš kļuva apgādības ministrijas ierēdnis ar lielām pilnvarām, vēlāk tirgojās ar valdības mežu. Viņš iestājās lielā politiskā partijā, sapratis, ka bez tā dēmokratiskā valstī nav dzīvošana, un visās vēlēšanās braukāja aģitēdams par savu partiju. Sāka pat rakstīt korespondences savas partijas laikrakstā. Par to partija viņu aizstāvēja dažādos pasākumos. Arī ar savām muižām viņš, iekārtojās tā, kā agrarreforma tās aizskāra ļoti viegli. Fraņas radiem agrārreformas laikā viņš izgādāja dzirnavu un muižas centru piešķiršanu.

Krugļevskis skaitījās par bagātnieku un tika arī kādas bankas direktors. Viņa dzīves sapnis bija, tikt Saeimā un tad par viceministri.

— Par viceministri un ministri — tad var mirt, — viņš sacīja, kā teicis kāds ceļotājs par Romu:

„Kas Romu redzējis, tas var mirt."

Beigas.

LIBRARY
APR
21

TRAV. BR
DEC 17 1976
MAY 26 1979

LAV
Erss, Adolfs, 1885-
Muižnieki ; romans.
Grāmatu Draugs [197-?].
188p.
BOO
18982
I. Title.
AA

18982
AA

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY